

Олон Улсын
Хөдөлмөрийн
Байгууллага

ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДИЙН ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТИЙГ ДЭМЖИХ
ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА, ҮЙЛЧИЛГЭЭ

ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДИЙН ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТИЙГ ДЭМЖИХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА, ҮЙЛЧИЛГЭЭ

ТӨСЛИЙН ТУРШИЛТЫН ХҮРЭЭНД БОЛОВСРУУЛСАН АРГАЧЛАЛ, АРГА ЗҮЙ

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн амьжиргааг ур чадвар бодлогын
хэрэгжилтээр дэмжих нь төсөл

ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДИЙН ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТИЙГ ДЭМЖИХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА, ҮЙЛЧИЛГЭЭ

**ТӨСЛИЙН ТУРШИЛТЫН ХҮРЭЭНД БОЛОВСРУУЛСАН
АРГАЧЛАЛ, АРГА ЗҮЙ**

Улаанбаатар хот
2011 он

Өмнөх үг

Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага (ОУХБ) Нийгмийн хамгаалал хөдөлмөрийн яам (НХХЯ), нийгмийн түншлэлийн байгууллагуудтай хамтран Бүгд Найрамдах Чех улсын Засгийн газрын санхүүгийн дэмжлэгтэйгээр «Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн амьжиргааг ур чадвар, бодлогын хэрэгжилтээр дэмжих нь» төслийг 2010 оны 5 сараас 2011 оны 9 сарын хугацаанд хэрэгжүүллээ. Тус төсөл нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн ур чадвар, хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих хуулийн хэрэгжилтийг эрчимжүүлэх замаар хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн амьжиргааг дээшлүүлэх зорилготой.

Төслийн хүрээнд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжихээр дараах 5 загвар үйл ажиллагааг хэрэгжүүллээ. Үүнд:

- **Монголын ажил олгогч эздийн нэгдсэн холбоо:** *Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг ажил олгогчдын эерэг хандлага, ажлын байран дахь болон бизнесийн ур чадварын сургалтаар дэмжих загвар үйл ажиллагаа,*
- **Монголын үйлвэрчний эвлэлийн холбоо:** *Үйлдвэрчний байгууллагаас хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих чиглэлээр чадавхийг нэмэгдүүлэх загвар үйл ажиллагаа,*
- **Сэргээн засалтын үндэсний төв:** *Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн ур чадварын нөхөн сэргээлтийн загвар үйл ажиллагаа,*
- **Хөдөлмөрийн төв бирж:** *Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг хөдөлмөрт бэлтгэх үйлчилгээний загвар үйл ажиллагаа,*
- **Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нэгдсэн холбоо:** *Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн өөртөө итгэх итгэлийг нь хөгжүүлж, ажил хайх ур чадварыг нэмэгдүүлэх загвар үйл ажиллагаа,*

Түүнчлэн ОУХБ-аас бусад улс оронд хэрэгжүүлсэн туршлага, дээрх туршилтын үйл ажиллагааны үр дүнд тулгуурлан хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээний аргачлал болон чадавх бэхжүүлэх сургалтын хөтөлбөр боловсрууллаа. Энэ нь хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих байгууллагуудын зүгээс хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээ, үйл ажиллагааг системтэй, үр дүнтэй зохион байгуулах боломжийг олгоно хэмээн найдаж байна. Түүнчлэн туршилтын үйл ажиллагааны төсөл хэрэгжүүлсэн байгууллагууд тухайлсан чиглэлээр аргачлал, арга зүй, чиглэл, зөвлөмж боловсруулан үйл ажиллагаандаа ашиглаж байна. Эдгээр нь тухайн үйл ажиллагааг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх үлгэрчилсэн технологи бөгөөд үйл ажиллагааны явцад улам боловсронгуй болгон хэрэгжүүлэх боломжтой эхлэл юм.

Төслийн хэрэгжилтийн үр дүнг нэгдгэн, эдгээр үйл ажиллагааны технологиудын эхний хувилбарыг эмхтгэн та бүхэнд өргөн барьж байна. Эдгээрийг үйл ажиллагаандаа ашиглах, цаашид боловсронгуй болгох чиглэлээр хамтран ажиллахыг урьж байна.

Төслийн баг

Гарчиг

1. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээний аргачлал	6
2. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих чадавх бэхжүүлэх сургалтын хөтөлбөр	23
3. Монголын хөгжлийн иргэдийн нэгдсэн холбоо: «Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэх хүсэл сонирхлыг бий болгон, ажил хайх арга замд чиглүүлэх нь» аргачлал	36
4. Сэргээн засалтын үндэсний төв: Хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагч нарт зориулсан «Ажил мэргэжлийн зөвлөлгөө» сургалтын арга зүй	59
5. Сэргээн засалтын үндэсний төв: Хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагч нарт зориулсан «Бизнестэй танилц» сургалтын арга зүй	73
6. Хөдөлмөрийн төв бирж: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан сургалтын арга зүй, зөвлөмж, удирдамж	114
7. Монголын ажил олгогч эздийн нэгдсэн холбоо: ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийн тухай Ажил олгогч эздийн байгууллагаас баримтлах аргачлалын загвар	123
8. Монголын ажил олгогч эздийн нэгдсэн холбоо: ХБИ-ийг ажилд зуучлах үйлчилгээний аргачлал	125
9. Монголын ажил олгогч эздийн нэгдсэн холбоо: ХБИ-ийн бизнес эрхлэх боломжийн талаар аргачлал	131
10. Монголын ажил олгогч эздийн нэгдсэн холбоо: ХБИ-ийг ажлын байрт сургах аргачлал	134
11. Монголын үйлдвэрчний эвлэлийн холбоо: Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийг хамгаалах болон Үйлдвэрчний эвлэлийн үйл ажиллагаанд хамруулах чиглэлээр Үйлдвэрчний эвлэлүүдээс хийх ажлын чиглэл	136

Товчилсон үгийн жагсаалт

МАОЭНХ	Монголын ажил олгогч эздийн нэгдсэн холбоо
МСҮТ	Мэргэжлийн сургалт үйлдвэрлэлийн төв
МҮЭХ	Монголын үйлдвэрчний эвлэлийн холбоо
НХХЯ	Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн яам
НҮБ	Нэгдсэн үндэстний байгууллага
ОУХБ	Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага
ҮСХ	Үндэсний статистикийн хороо
СЗҮТ	Сэргээн засалтын үндэсний төв
ТББ	Төрийн бус байгууллага
ХБ	Хөгжлийн бэрхшээл
ХБИ	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн
ХХҮХ	Хөдөлмөр, халамжийн үйлчилгээний төв
ХТБ	Хөдөлмөрийн төв бирж

ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДИЙН ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТИЙГ ДЭМЖИХ
ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА, ҮЙЛЧИЛГЭЭ

**ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДИЙН
ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТИЙГ ДЭМЖИХ
ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ АРГАЧЛАЛ**

Агуулга

1. Удиртгал
 - 1.1. Үндэслэл
 - 1.2. Зорилго
 - 1.3. Зорилтот бүлэг
 - 1.4. Зарчим
2. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээний үе шат
 - 2.1. ХБИ-дэд мэдээлэл түгээх
 - 2.2. Ажил олгогч болон ажил хайгч ХБИ-ийн мэдээллийг бүртгэх, цуглуулах
 - 2.3. Хөдөлмөр эрхлэх боломжийн үнэлгээ
 - 2.4. Хөдөлмөрт бэлтгэх үйлчилгээ
 - 2.5. Ажлын байрын зуучлал
 - 2.6. Өөртөө ажлын байр бий болгоход дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээ
3. Хяналт шинжилгээ, үнэлгээ

Ашиглах материал

1. Удиртгал

1.1. Үндэслэл

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг (ХБИ) халамж хүртэгч хэмээн үзэх хандлага бодлого боловсруулагч, төрийн албан хаагч, олон нийтийн дунд хүчтэй оршсон хэвээр байна. 2009 оны байдлаар нийт хүн амын 3.2 хувь буюу 80796 гаруй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн бүртгэлтэй байгаагийн 78.7 хувь нь хөдөлмөрийн насны иргэд байна¹. Хөдөлмөр эрхлэх боломжтой, хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн 26.4 хувь нь ямар нэгэн хөдөлмөр эрхэлж байгаа ба тэдний 14 хувь нь төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагад хөдөлмөрийн гэрээгээр ажиллаж байна². Ийнхүү ХБИ-ийн ажиллах хүчний оролцооны түвшин хангалтгүй байсаар байгаа нь «халамж хүртэгч» хэмээх үзэл хандлагын үр дагавар бөгөөд нөгөө талаас ядууралд өртөмхий байдлын учир шалтгаан болох тул ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих бодлогын хэрэгжилтийн үр нөлөөг нэмэгдүүлэх нь ихээхэн ач холбогдолтой юм. ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэхэд хөдөлмөр зуучлалын мэргэжилтнүүд гүйцэтгэх үүрэг их бөгөөд тэдний ажил мэргэжлийн мэдлэг, ур чадвар, хандлагаас ихээхэн хамааралтай. Энэхүү аргачлал нь хөдөлмөр эрхлэлтийн албанаас хэрэгжүүлдэг ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээний үр дүнг нэмэгдүүлэх боломжийг олгоно.

1.2. Зорилго

ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжиж тэдэнд ээлтэй, хүртээмжтэй үйлчилгээ үзүүлэх арга зам, алхмуудыг хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх зорилготой. Уг зорилгын хүрээнд дараах зорилтыг хэрэгжүүлнэ:

- 1) ХБИ-д үзүүлэх үйлчилгээ, холбогдох мэдээллийг зорилтот бүлэгт түгээх,
- 2) ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийн тухай мэдээллийг ажил хайгч, ажил олгогчийн тухай үндсэн мэдээллийн сантай уялдуулан нэгтгэх, үр дүнг төлөвлөлт болон хяналт шинжилгээ, үнэлгээнд ашиглах
- 3) Хөдөлмөрийн нээлттэй зах зээлд ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэх боломжийг нэмэгдүүлэх үүднээс ажил хайх, хөдөлмөрт өөрийгөө бэлтгэх аргад сургах, ажил мэргэжлийн зөвлөлгөө өгөх, мэргэжлийн ур чадварыг нь хөгжүүлэх
- 4) ХБИ-ийг тохиромжтой ажлын байрт зуучлах зорилгоор ажлын байрын болон ажил үүргийн шинжилгээ хийх, ажил олгогчтой хамтран ажиллах, тэдгээрийн хандлага болон шийдвэрт нөлөөлөх, ажил зуучлалын дараагийн хяналт, зөвлөлгөөг хэрэгжүүлэх
- 5) Үйлчилгээний үр нөлөө, эцсийн дүнд хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийж, цаашдын үйл ажиллагааг төлөвлөх, бодлого, хууль эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгоход чиглэсэн тодорхой санал, зөвлөмжийг боловсруулах.

1.3. Зорилтот бүлэг

Хөгжлийн аливаа төрлийн бэрхшээлтэй иргэд, ялангуяа хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээнд хамрагдахгүй байгаа хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд.

¹ ҮСХ. Монгол улсын статистикийн эмхтгэл. УБ., 2009

² МАОЭНХ. Судалгааны тайлан: ХБИ-ийн мэргэжлийн сургалт, мэргэжил дээшлүүлэх үйл ажиллагааны хэрэгцээг тодорхойлох судалгаа. УБ., 2010

1.4. Зарчим

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээнд дараах зарчмыг баримтална. Үүнд:

- 1) Хөдөлмөрийн харилцаатай холбогдсон асуудалд хөгжлийн бэрхшээлээс нь үл хамааран үл алагчилахгүй.
- 2) Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээ, арга хэмжээнд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг тэгш хамруулна.
- 3) Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээ, арга хэмжээ нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хэрэгцээ, сонирхол, боломж, орон нутгийн хөдөлмөрийн зах зээлийн онцлогт нийцнэ.
- 4) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд ажил мэргэжлийн чиг баримжаа олгох, тэднийг ажил мэргэжлийн ур чадвар эзэмших, давтан сурах, ур чадвараа ахиулах сургалтад тэгш хамруулна.
- 5) Бүх шатны нутгийн удирдлага, хөдөлмөр халамж үйлчилгээний хэлтэс, албан бус боловсролын төв, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн байгууллага, үйлдвэрчний эвлэл, ажил олгогч, гэр бүл, хамт олон нь орон нутгийн иргэдийн зохион байгуулалттай, уялдаа холбоотой, үйл ажиллагаагаар дамжуулан ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээг хэрэгжүүлнэ.

2. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээний үе шат, хэрэгжүүлэх арга зам

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжиж, тэдэнд ээлтэй, хүртээмжтэй мэдээлэл, зөвлөлгөө, үйлчилгээг дараах үе шаттайгаар хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

- 1) ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээний талаар мэдээлэл түгээх
- 2) Ажил олгогч, ажлын байр болон ажил хайгч ХБИ-ийг бүртгэх,
- 3) Хөдөлмөр эрхлэх боломжийн үнэлгээ хийх
- 4) Хөдөлмөрт бэлтгэх үйлчилгээ үзүүлэх
- 5) Өөртөө ажлын байр бий болгоход дэмжлэг үзүүлэх
- 6) Ажлын байрт зуучлах
- 7) Ажилд зуучилсны дараагийн хяналт шинжилгээг хийж, зөвлөлгөө өгөх

Хөгжлийн бэрхшээлтэй тухайн иргэний хөдөлмөр эрхлэх боломжийг үнэлэн, түүний хувийн хэрэгцээ, сонирхол, ур чадвар, мэргэшил, боловсролын түвшин зэргээс хамааруулан түүнд үйлчлэх үйлчилгээний төрөл, үе шатыг тодорхойлно.

2.1. ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээний талаар мэдээлэл түгээх

Мэдээлэл түгээх үйл ажиллагааг дараах хэлбэрээр зохион байгуулна. Үүнд:

- а. Сум\дүүрэг, баг\хороодын нийгмийн ажилтнаар дамжуулан ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээ, хөдөлмөрийн зах зээлтэй холбоотой мэдээлэл, мөн хамтран ажиллагч байгууллагуудын үйл ажиллагааны талаар мэдээллийг тогтмол түгээх,
- б. Мэдээллийн хуудас, орон нутгийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, холбогдох цахим хуудас, электрон хуудас зэргээр үйлчилгээ, үйлчилгээнд холбогдох бусад мэдээллийг сар тутам шинэчлэн түгээх,
- в. Үйлчилгээ, үйлчилгээнд холбогдох бусад мэдээлэл, удирдамж, заавар, зөвлөмж зэргийг мэдээллийн санд (танхим, булан, самбар) байршуулах, мэдээллээ 14 хоног тутам шинэчлэх.
- г. ХБИ-ийн байгууллага, холбоодод холбогдох мэдээллийг албан бичиг, захидал, цахилгаан шуудан илгээх зэрэг боломжтой, тохиромжтой хэлбэрээр түгээх.

2.2 Ажил олгогч, ажлын байр болон ажил хайгч ХБИ-ийг бүртгэх

2.2.1 Хөгжлийн бэрхшээлтэй ажилгүй иргэдийг бүртгэх³

- а. Ажилгүй иргэдийн бүртгэлтэй уялдуулан хөгжлийн бэрхшээлтэй ажилгүй иргэдийг тусгай ангилал үүсгэн бүртгэх
- б. Уг бүртгэлд дараах мэдээллийг зайлшгүй багтаана. Үүнд:
 - Хүн ам зүйн мэдээлэл (овог нэр, хүйс, нас, хаяг, боловсрол, мэргэжил, гэрлэлтийн байдал, ажил эрхлэлт, өрхийн амьжиргааны түвшин г.м)
 - Хөгжлийн бэрхшээлийн төрөл, ангилал
 - Бие эрхтний үйл ажиллагааны алдагдал, согог
 - Бие эрхтэн тогтолцооны бүтцийн согог

³ ОУХБ (2011) Р.Херон, Б.Мюррей Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд ажил олоход нь туслах. УБ., хуу-26-27

- Боловсрол, мэргэшил, туршлага, тусгайлсан ур чадвар
- Хайж буй ажлын төрөл, чиглэл, ажлын байр

в. Бүртгэлд шаардагдах бичиг баримт:

- Иргэний үнэмлэх
- ХБ-ийг баталсан баримт бичиг (эмнэлгийн магадалгаа, бусад байгууллагын тодорхойлолт гэх мэт)
- Боловсролын болон мэргэжлийн үнэмлэх, түүний хуулбар (диплом, сертификат, гэрчилгээ г.м)

2.2.2 Ажил олгогчоос, ажлын байрын тухай мэдээллийг цуглуулах, бүртгэх

Одоогийн бүртгэлийн системтэй уялдуулан дараах мэдээллийг цуглуулж, бүртгэнэ.

- Ажил олгогчийн нэр
- Ажил олгогчийн хаяг, утас
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй ажилтантай эсэх, ХБИ-тэй ажиллах туршлага
- Сул ажлын байрын нэр
- Тухайн ажлын байрт тавигдах шаардлага
- Ажилтны гүйцэтгэх үүрэг, ажлын онцлог
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн ажиллах боломжийн санаа, дүгнэлт
- Хэрэв ХБИ ажиллах боломжтой бол ажлын байрт зайлшгүй хийх нэмэлт тохируулга
- Ажлын цаг, амралт, ажлын нөхцөл, цалин г.м.

Ажил хайж буй ХБИ болон ажил олгогч, ажлын байрын тухай мэдээллийг www.labornet.mn болон www.hudulmur.mn цахим хуудас, хөдөлмөрийн зах зээлийн менежер программд нэгтгэх боломжийг бий болгоно. Зарим мэдээлэл мэдээллийн системтэй уялдахгүй бол нэмэлт байдлаар электрон болон цаасан мэдээллийн санг үүсгэж ашиглана.

2.3. Хөдөлмөр эрхлэх боломжийн үнэлгээ хийх

Хөдөлмөр эрхлэлтийн боломжийн үнэлгээ нь ажил хайгчийн ажил эрхлэх боломж болон бэрхшээлийг тодорхойлсны үндсэн дээр ямар төрлийн үйлчилгээг үзүүлэх шаардлагатай болохыг төлөвлөж мэдээллийг цуглуулж, дүгнэх зорилготой. Хөдөлмөр эрхлэлтийн боломжийн үнэлгээг дараах байдлаар хэрэгжүүлнэ.

2.3.1 Ажил хайгч ХБИ-ийн ерөнхий төлөв байдлыг тодорхойлох. Энэ хүрээнд ажилд хайгч иргэний хөгжлийн бэрхшээлийн төрөл, түвшин, боловсрол, мэргэжил, бичиг үсгийн чадвар болон ярих, ойлгох, өөрийгөө илэрхийлэх чадварын хувьд хөдөлмөр эрхлэх боломж нь ямар түвшинд байгааг тодорхойлно. Үүнд:

а. Хөгжлийн бэрхшээлийн төрөл, түвшин

- бие эрхтний эрхтэн тогтолцоо
- үйл ажиллагаа, оролцооны төлөв байдал,
- орчин нөхцөлтэйгээ харилцах төлөв байдал
- бусад холбогдох нөхцөл байдал

б. Боловсролын түвшин, бичиг үсгийн чадвар

2.3.2 Ажил хайгч ХБИ-ий сонирхол, авъяас, чадварыг тодорхойлох.

Дараах аргачлалаар ХБИ-ий сонирхол, авъяас, чадварыг нь тодорхойлно⁴.

- а. Тухайн хувь хүний сонирхлыг дараах асуултаар тодруулна.
 - Та юу хийх дуртай вэ?
 - Юу хийх нь өөрийг тань илүү баяр баясгалантай болгодог вэ г.м
- б. Тухайн хувь хүний авъяасыг дараах асуултаар тодруулна.
 - Танд юу хийх, юу сурах нь хялбар, амархан байдаг вэ?
 - Юуг хамгаас илүү сайн хийж чаддаг вэ г.м?
- в. Тухайн хувь хүний чадварыг дараах асуултаар тодруулна.
 - Та сургуульд юу сурсан бэ?
 - Та гэр бүлээсээ юу сурсан бэ?
 - Та ямар мэргэжилтэй вэ? г.м.

2.3.3 Ажил хайгч ХБИ-ий ажил хөдөлмөрийн болон мэргэжил сургалтын намтрыг судлах.

- а) Өмнөх ажлын туршлага
 - Ямар байгууллагад?
 - Ямар ажлын байрт?
 - Хэдий хугацаанд?
- б) Хамрагдсан мэргэжлийн ур чадварын сургалт
 - Ямар сургалтын байгууллагад?
 - Ямар ур чадвар олгох сургалтад?
 - Хэзээ?
 - Ямар хугацаагаар?

2.3.4 Тухайн хүний зорилгодоо хүрэхэд нь нөлөөлөх хувийн зан чанар, давуу талыг тодорхойлох

а) ХБИ-ий эерэг хандлага, зан чанарыг тодорхойлно. Хувь хүний эерэг хандлага, зан чанар нь ажлаа сонгох, ажилд орох, ажлаа хадгалж үлдэхэд ач холбогдолтой. Эерэг хандлага, зан чанарын жагсаалтыг⁵ ашиглан тухайн хувь хүнд аль нь илүү байгааг тодруулах замаар эдгээр хувийн хандлага, зан чанар нь ямар ажил эрхлэхэд сайнаар нөлөөлж болохыг тогтооно.

б) ХБИ-ий хувийн ур чадварыг тодорхойлно. Ур чадвар нь тухайн хувь хүний давуу тал, ажлын зорилгоо тодорхойлоход тусалдаг. Өөрийн үнэлгээний жагсаалт дахь⁶ харилцаа, сэдэл тэмүүлэл, аман болон бичгийн харилцаа болон заах, зөвлөх, манлайлах, шинийг санаачлах, суралцах, гүйцэтгэх, тооны, гарын эв дүй, захиргааны ажлын, задлан шинжилгээний, илтгэхүйн, онцгой авъяас чадварын зэрэг ур чадвар хэр зэрэг төлөвшсөнийг тодорхойлох замаар ямар зүйлийг сайн хийж байгаа, эдгээр ур чадвараас хэдийг ашиглаж байсан, ямар туршлагатай болохыг нь тогтоох замаар ямар, ямар ажил эрхлэх боломжтой болохыг тогтооно.

⁴ ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан гарын авлага. УБ., хуу-5-6, ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан сургалтын багшийн гарын авлага. УБ., хуу-14-15

⁵ ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан гарын авлага. УБ., хуу- 7-8

⁶ ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан сургалтын сургагч багш нарт зориулсан гарын авлага. УБ., хуу-88-90

2.3.5 Тухайн ажил хайгч ХБИ-ий ажиллах боломжтой хөдөлмөрийн зах зээлийн хүрээг тодорхойлох

Энэ хүрээнд дараах асуултад хариулах замаар тухайн хүний хөдөлмөрийн зах зээлийн хүрээг тодорхойлно. Ингэхдээ ХБИ-ий ерөнхий төлөв байдал, сонирхол, авъяас, чадвар, ажлын зорилго, сайн чанар, хувийн ур чадварт нь тулгуурлана.

- Цалинтай ажил хөдөлмөр эрхлэх үү, эсвэл өөрөө өөртөө ажлын байр бий болгох уу?
- Тухайн орон нутаг, сум (дүүрэг), баг (хороо)-т ажиллах уу?
- Ямар салбарт хөдөлмөр эрхлэх вэ?
- Ямар ажил эрхлэх нь зохимжтой вэ? (цалин хөлс, тэтгэмж, байр, ажлын цаг, унаа г.м)
- Ажлын байрын шаардлагыг хангах боломжтой юу? г.м.

ХБИ-ий ажиллах боломжтой хөдөлмөрийн зах зээлийн хүрээг тодорхойлсны дараагаар тухайн хувь хүний ажиллах боломжтой ажлын байрын жагсаалтыг хамтран ярилцах замаар боловсруулна.

2.3.6 Ажлын байрт тавих шаардлага болон тухайн ажил хайгч ХБИ-ий мэдлэг, чадвар хоорондын зөрүүг тодорхойлох.

Ажил хайгчтай хамтран дараах 2 арга замаар тодорхойлно. Үүнд:

- а) Тухайн ажлын байрт тавих шаардлагыг биелүүлэх боломжтой эсэхийг тогтоох үүднээс ХБИ-ээс аман болон бичгийн хэлбэрээр ярилцлага хийнэ. Энэ нь тухайн ажлын байрын шаардлагатай холбоотой мэдлэг, ур чадварыг шалган тогтооход чиглэнэ.
- б) Ажил хайгчтай тохиролцож, ХБИ-ийг ажлын байр дээр тухайн ажил үүргийг биечлэн гүйцэтгүүлж үзнэ.

2.3.7 ХБИ-д үзүүлэх үйлчилгээний төлөвлөгөөг боловсруулах

ХБИ-ий хөдөлмөр эрхлэлтийн боломжийн үнэлгээг хийсний дараагаар ямар үйлчилгээ үзүүлэхийг төлөвлөнө.

а) Хэрэв тухайн иргэн бичиг үсэгт тайлагдаагүй, хөдөлмөр эрхэлж байгаагүй, бодит, тодорхой ажлын зорилгогүй бол ажил мэргэжлийн зөвлөлгөө өгч, ерөнхий ба ажил хайх ур чадвар, мэргэжлийн болон бизнесийн сургалтад хамруулан, ХБИ-тэй ярилцах замаар хувиараа бизнес эрхлэх, эсвэл ажилд зуучлах үйлчилгээний аль нэгийг сонгон хэрэгжүүлж, эцэст нь үйлчилгээний дараах хяналт шинжилгээ, зөвлөлгөө өгөх замаар цогц үйлчилгээг үзүүлнэ.

б) Ажил хөдөлмөрийн бодит, тодорхой зорилготой ч, хөдөлмөр эрхэлж байгаагүй бол тухайн хүний зорилго, орон нутгийн хөдөлмөрийн зах зээлийн онцлогийг харгалзан үзэж, тодорхой ажил мэргэжлийн эсвэл бизнесийн ур чадварын сургалтад хамруулан, улмаар ажилд зуучлах эсвэл хувийн бизнесийг нь дэмжих үйлчилгээ үзүүлэн, эцэст нь үйлчилгээний дараагийн хяналт, үнэлгээ, зөвлөлгөө өгөх замаар цогц үйлчилгээг үзүүлнэ.

в) Өмнө нь хөдөлмөр эрхэлж байсан ч, шинэ ажлын байрын шаардлагыг бүрэн биелүүлж үл чадах, эсвэл өөр мэргэжлийн ур чадвар эзэмшүүлэх шаардлагатай бол бизнесийн болон ажил мэргэжлийн ур чадварын сургалтад хамруулан, улмаар ажилд зуучлах, эсвэл бизнес эрхлэхэд нь дэмжлэг үзүүлэн, эцэст нь үйлчилгээний дараагийн хяналт, үнэлгээ зөвлөлгөө өгөх замаар цогц үйлчилгээг үзүүлнэ.

г) Ажлын байрын шаардлагыг биелүүлж чадах ур чадварыг эзэмшсэн боловч ажил хайх ур чадвараар дутмаг бол хөдөлмөрт бэлтгэх үйлчилгээнд хамруулан, улмаар ажилд зуучлан, зуучлалын дараагийн хяналт, үнэлгээ, зөвлөлгөө өгөх замаар цогц

үйлчилгээг үзүүлнэ.

д) Ажлын байрын шаардлагыг биелүүлж чадах ур чадварыг эзэмшсэн бол ажилд зуучлан, зуучлалын дараагийн хяналт, үнэлгээ, зөвлөлгөө өгөх замаар цогц үйлчилгээг үзүүлнэ.

2.4 Хөдөлмөрт бэлтгэх үйлчилгээ

Хөдөлмөрт бэлтгэх үйлчилгээний хүрээнд ХБИ-д 1) ажил мэргэжлийн зөвлөлгөө өгөх, 2) ажил хайх ур чадварын зөвлөлгөө, сургалт, 3) ерөнхий ур чадварын сургалт, 4) мэргэжлийн ур чадварын сургалтын үйлчилгээг хүргэнэ. Гэхдээ өмнө дурдсанчлан тухайн хүний хөдөлмөр эрхлэлтийн боломжийн үнэлгээний үр дүн, хувийн хэрэгцээ, сонирхол, орон нутгийн хөдөлмөрийн зах зээлийн онцлог зэрэгтэй уялдуулан ямар үйлчилгээнд хамруулахаа шийднэ.

2.4.1 Ажил мэргэжлийн зөвлөлгөө өгөх⁷

Ажил, мэргэжлийн зөвлөлгөө өгөх үйлчилгээг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд тусгайлан буюу хөгжлийн бэрхшээлгүй иргэдтэй хамтатган, ганцаарчилсан болон бүлгээр зохион байгуулж болно. Ажил мэргэжлийн зөвлөлгөөгөөр дараах мэдээллийг тайлбарлан хүргэнэ.

- Хөдөлмөрийн зах зээлийн мэдээлэл
- Хөдөлмөрийн харилцааны нийтлэг хэм хэмжээ, ажилтны үүрэг, хариуцлага
- Ажлын байрын тухай мэдээлэл, тухайн ажлын байрт тавигдах шаардлага
- Мэргэжил сонгох, ажил хөдөлмөрт өөрийгөө бэлтгэх
- Сургалтын боломжийн тухай мэдээлэл
- Хөдөлмөр эрхлэлтийн нийтлэг үйлчилгээ, арга хэмжээнд хамрагдах нөхцөл г.м.

Ажил, мэргэжлийн зөвлөлгөө өгөх үйлчилгээ үзүүлэхдээ хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн тусгай хэрэгцээ, тухайн хувь хүний онцлогийг харгалзан үзнэ. ХБИ-дэд ажил, мэргэжлийн зөвлөлгөө өгөх үйлчилгээг бусад иргэнд үзүүлж байгаа зөвлөлгөө өгөх үйлчилгээтэй уялдуулахыг эрхэмлэнэ. Ажил мэргэжлийн зөвлөлгөө өгөх хүн нь ажил мэргэжлийн зөвлөгч бэлтгэх сургалтад хамрагдсан бэлтгэгдсэн байх нь зүйтэй.

2.4.2 Ажил хайх ур чадвар эзэмшүүлэх⁸

а) Ажлын зорилгоо тодорхойлоход туслах.

ХБИ-д ажлын зорилгоо тодорхойлоход нь туслахдаа хөдөлмөр эрхлэх боломжийн үнэлгээний үр дүнд үндэслэнэ. Үүний тулд:

- Тухайн хүний сонирхол, авъяас, чадвараа тодорхойлох нь ямар ажил хийх вэ гэдгээ шийдэхэд ихээхэн ач холбогдолтой гэдгийг ойлгуулах,
- Тодорхойлогдсон сонирхол, авъяас, чадварт тохирох ажлуудыг жагсаах,
- Тухайн хүний амьдран суугаа орон нутагт жагсаалтад байгаа ажлаас аль нь илүү олдох боломжтой болохыг ярилцан жагсаалтыг шинэчлэх,
- Шинэчлэгдсэн жагсаалтаас:
 - хүсэж буй цалин хөлс, тэтгэмж
 - ажлын цаг
 - нийтийн унаанд суух байршил, боломж зэргээ харгалзан үзэж жагсаалтыг шинэчлэх
 - хөгжлийн бэрхшээлийн онцлогт аль нь илүү нийцтэй болохыг харгалзан үзэх замаар ажлын бодитой, тодорхой зорилгыг дэвшүүлнэ.

⁷ ОУХБ (2011) Ажил хайж буй залууст зориулсан гарын авлага. УБ., -ыг ашиглана уу

⁸ ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан гарын авлага. УБ., ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан сургалтын сургагч багш нарт зориулсан гарын авлагыг бүхэлд нь ашиглана уу.

б) Ажил болон хөдөлмөрийн харилцааны нийтлэг хэм хэмжээнд сургах,

ХБИ-д ажил хайж эхлэхээс нь өмнө ажлын тухай ерөнхий ойлголт өгч, ХБИ-ий эрх, түүний хамгаалал, ажил хөдөлмөрийн тухай мэдээллийг хаанаас олж болох талаар зөвлөлгөөг өгнө. Энэхүү үйл ажиллагааны тухай мэдээллийг дараах агуулгын дагуу хамран ганцаарчилсан болон бүлгийн сургалт, зөвлөлгөөний хэлбэрээр хүргэнэ.

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих арга замууд (үл ялгаварлах эрхзүйн орчин, квотын тогтолцоо, бусад дэмжих аргууд),
- Хөдөлмөрийн гэрээ (хөдөлмөрийн гэрээ, хөдөлмөрийн төрөл, цалин хөлс, бусад дэмжлэг, тэтгэмж, хөдөлмөрийн цаг, ажиллагчдын эрх, үүрэг, хариуцлага зэрэг хөдөлмөрийн гэрээнд тусгагддаг бусад зүйл)
- Ажилд орох боломж, баталгаат ажлын байр, албан тушаал дэвших г.м.

в) Ажил хайхад хэрэгтэй бичиг баримтууд бэлтгэхэд зөвлөх

- Хувь хүний тухай мэдээллийн хуудас бэлтгэх
- Ажилд орох өргөдөл бөглөх
- Товч намтар бичих
- Өмнөх байгууллага болон сайн мэдэх хүмүүсээс тодорхойлолт бүрдүүлэх талаар ганцаарчилсан болон бүлгийн зөвлөлгөөг өгнө. Тухайн хувь хүний боловсрол, ажлын туршлага, хайж буй ажлын чиглэл зэргээс нь хамааруулан ямар бичиг баримтыг бэлтгэх тухай зөвлөлдөн шийднэ.

г) Нээлттэй ажлын байр олох, хүсэлт гаргахад туслах:

- Нээлттэй ажлын байр олох арга замын талаар зөвлөх (сонин хэвлэл зэрэг хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр цацагдаж буй зар, хөдөлмөр зуучлалын байгууллагын мэдээлэл, ХБ-тэй иргэдийн байгууллага, байгууллагуудын хүний нөөцийн алба, ажил олгогчдын болон мэргэжлийн холбоод, найз нөхдийн санал, хувийн сүлжээ г.м),
- Ажлын зарын дагуу хандах арга замууд (өргөдөл, цахим шуудан бичих, утсаар ярих, биеэр уулзах г.м). Ингэхдээ ХБ-ийн онцлогт тохирох арга замыг сонгохоос гадна энэ талаар оновчтой байдлаар бичиж, илэрхийлж сурахад нь тусална.

д) Ажилд орох ярилцлагад бэлтгэх:

- Ажилд орох ярилцлагад бэлтгэх
- Ярилцлагын явцыг тайлбарлах
- Асуултад хариулах нийтлэг зарчмуудын талаар зөвлөх
- Ярилцлагад хамрагдсаны дараагаар яах ёстойг сануулах г.м.

Ярилцлагад бэлтгэхдээ ажил олгогчид өөрийн ХБ-ийн талаар эерэг хэлбэрээр илэрхийлэхэд нь анхаарна.

е) Ерөнхий ур чадварын сургалтад хамруулах:

Сургуульд огт хамрагдаж байгаагүй, бичиг үсгийн боловсролгүй, гэр бүлийн хэт хамгаалалд байдаг, нийгэм-хамт олны үйл ажиллагаанд оролцдоггүй ХБИ-ийг ерөнхий ур чадвар олгох сургалтад хамруулах нь зүйтэй. Уг сургалтыг албан бус боловсролын төвтэй хамтран явуулах замаар хэрэгжүүлнэ. Ерөнхий ур чадварын сургалтад дараах сургалтууд багтана.

- Унших, бичих, тоо бодох ба суралцах арга барил

- Иргэний боловсрол (хүний эрх, бусадтай харилцах, өөрийгөө илэрхийлэх, бусдыг хүндэтгэх, сонсох ба дүрэм, журам, хуулийг мөрдөхүй, улс төрийн амьдралд оролцохуй, эдийн засгийн амьдрал г.м)
- Эрүүл мэндийн боловсрол (эрүүл ахуй, нөхөн үржихүйн боловсрол г.м)
- Компьютерийн боловсрол (хэрэглээний программууд, интернет г.м)
- Бусад

ё) Ажил мэргэжлийн ур чадварын сургалтад хамрагдах нөхцлийн талаар зөвлөлгөө өгөх, мэргэжил олгох, давтан сургалтад хамруулах⁹

Сургалтыг явуулахаас өмнө дараах зүйлийг тодорхойлсон байна:

- Сургалтын хэрэгцээг тодорхойлох. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хэдэн иргэн хамрагдах, ХБ-ийн онцлог, ажлын зорилго, ур чадвар болон боловсролын түвшин, салбарын болон орон нутгийн зах зээлийн судалгаа шинжилгээ зэргийг харгалзан үзэж хэрэгцээг тодорхойлно.
- Сургалтын байрын хувьд ХБИ-д зориулан тодорхой зохицуулалт, тохиргоо хийнэ. Жишээ нь сургалтын танхимыг 1-р давхарт байрлуулах, сургалтын ширээ сандлыг зайтай байршуулах гэх мэт.

Мэргэжлийн ур чадварыг харгалзан ХБИ-ийг дараах төрлийн сургалтад хамруулна.

- Мэргэжлийн ур чадвар эзэмшээгүй тохиолдолд анхан шатны,
- Зохих түвшний ур чадвартай ч ур чадварыг нь сэргээн хөгжүүлэх шаардлагатай тохиолдолд сэргээх болон ажлын байрны сургалт,
- Өмнөх мэргэжлийн ур чадвараас өөр шинэ ур чадвар эзэмших шаардлагатай тохиолдолд давтан сургалтад хамруулна.

Дараах хоёр төрлийн сургалтаас тохиромжтойг нь сонгон, харилцан ярилцсаны үндсэн дээр хамруулна.

- Мэргэжлийн ур чадвар олгох сургалтын байгууллагуудын сургалт
 - МСҮТ-ийн
 - Сэргээн засах үндэсний төвийн
 - Богино хугацааны сургалтууд (5-21 хоногийн)
- Ажлын байрны дагалдан болон шавь сургалт (ажил олгогчтой хамтран).

Ажил мэргэжлийн сургалтад ХБИ-ийг хамруулсны дараагаар сургалтын үнэлгээ хийнэ. Ингэхдээ дараах асуултыг удирдлага болгон ашиглана.

- ХБИ нь сургалтын бүх үйл ажиллагаанд оролцсон уу?
- Сургалтын хүрээнд хэрэгжүүлсэн үйл ажиллагаа, үр дүн
- ХБИ-д ажлын ур чадвар хангалттай төлөвшсөн эсэх
- ХБИ-ий ажлын чадавхи нь дээшилсэн эсэх г.м.

2.5 Ажлын байрын зуучлал

Ажлын байрын зуучлалын хүрээнд дараах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

⁹ ОУХБ (2011) Хөдөөгийн ур чадварыг нэмэгдүүлэх сургалт: Хөдөөгийн эдийн засгийн чадавхийг дээшлүүлэх сургалтын үндсэн гарын авлага (диск) УБ

- а) Ажил олгогчтой хамтран ажиллах, зөвлөлгөө өгөх
- б) Ажил болон ажил үүргийн шинжилгээ хийх
- в) Тохирох ажлыг сонгох
- г) Тохирох ажилд зуучлан оруулах, зааварчлах
- д) Ажил зуучлалын дараагийн хяналт шинжилгээ, зөвлөлгөө

а) Ажил олгогчтой хамтран ажиллах, зөвлөлгөө өгөх¹⁰

Ажил олгогчидтой дараах гурван арга замаар хамтын ажиллагааг тогтооно.

- Ажил олгогчид шууд хандан хамтран ажиллана.
- Ажил олгогчдын үндэсний болон орон нутгийн холбоотой хамтран ажиллана.
- Ажил олгогчдыг бусад ажил олгогчдод ХБИ-ийг ажиллуулсан туршлага, боломж, ажил олгогчдод олгодог дэмжлэг зэргийн талаар мэдээлэх, зөвлөхийг хүснэ.

Ажил олгогчид дараах гурван төрлийн хөдөлмөр зуучлалын мэдээлэл, зөвлөлгөө өгнө.

- Нээлттэй ажлын байрт тохиромжтой ажилтнаар хангах
- Ажлын байрны сургах, туршилтын журмаар ажиллуулах, ажлын бэлтгэлийг хангах, зааварчилгаа өгөх,
- Ажлын болон ажил үүргийн шинжилгээ хийх, үр дүнд тулгуурлан хамтран ажиллах.

Ажил олгогчдод хөдөлмөр зуучлалын талаар дараах мэдээлэл, зөвлөлгөөг өгнө.

- ХБИ-ий хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих хууль, заавар, санхүүгийн болон бусад дэмжлэгийн тухай мэдээлэл,
- Хөдөлмөрлөх чадварт нөлөөлөх хөдөлмөрийн бэрхшээлийн тухай мэдээлэл,
- Янз бүрийн хэлбэрийн ХБИ-ий ажлын байрын аюулгүй байдал, ажлын байртаа нэвтрэн орох боломжийн тухай мэдээлэл зөвлөлгөө,
- Ажлын байр, ажиллах орчин, гүйцэтгэх ажил үүрэгтээ дасан зохицоход нь зөвлөх,
- ХБИ-ийг ажиллахад хамт ажиллагсад, ахлах ажилтнуудаас үзүүлэх нөлөөлөл, хандлагын талаар зөвлөнө.

б) Ажил болон ажил үүргийн шинжилгээ хийх¹¹

ХБИ-д зориулсан ажлын байрыг тодорхойлох, үүнийг ажил олгогчид сануулах үүднээс ажил үүргийн болон ажлын шинжилгээ хийнэ.

Ажил үүргийн шинжилгээг дараах үе шаттайгаар хэрэгжүүлнэ.

- Байгууллагыг бүхэлд нь судална.
 - Байгууллагын эрхэм зорилго, зорилтууд нь юу болох
 - Ямар бүтээгдэхүүн гаргадаг, үйлчилгээ үзүүлдэг
 - Нийт ажилтны тоо
 - Байгууллагын бүтэц (салбар, нэгжийн тоо)
 - Ажил үүргийн хуваарь, зохион байгуулалт
 - ХБИ ажиллаж байгаа эсэх
 - ХБИ ажиллуулж байсан эсэх г.м.
- Ямар ажил үүргийг шинжлэхээ шийднэ. ХБИ-ийг ажиллуулж болох ажил үүргүүдийг онцлон авч шинжлэх нь зүйтэй.

¹⁰ ОУХБ (2011) Р.Херон, Б.Мюррей. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд ажил олоход нь туслах УБ., хуу-31-36

¹¹ ОУХБ, Роберт Херон (2011) Ажил үүргийн болон ажлын шинжилгээ: Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд тохирох ажлыг тодорхойлох удирдамж УБ.,-ыг ашиглана уу

- Мэдээлэл цуглуулна.
 - Ажлын үүрэг даалгаврууд
 - Ямар үүрэг даалгаврыг чухалчлан үздэг, ямрыг нь чухалчилдаггүй
 - Үүрэг даалгавар бүр дээр хэдий хэмжээний хугацаа зарцуулдаг
 - Ямар материал, тоног төхөөрөмж ашигладаг
 - Ажлын ямар дарааллыг баримталдаг
 - Ажлын нөхцөл
 - Ажлын орчин
 - Үүрэг даалгавар бүрийг гүйцэтгэхэд ямар ур чадвар шаардагдаж байгаа тухай мэдээллийг цуглуулна. Мэдээллийг цуглуулахдаа ХБИ-ийг ажиллуулахад ямархуу тохиргоо хийх боломжтой байна вэ гэдгийг давхар бодох ёстой. Иймд:
- Ажлын цагийн хувьд өөрчлөлт хийх шаардлага байна уу?,
- Зарим үүрэг даалгаврыг өөр хүнээр хийлгэх хэрэг байна уу?,
- Үүрэг даалгавруудын заримыг өөр ажил үүрэгтэй солих шаардлага байна уу,
- Материал, машин техник ашиглах хэрэгцээ байна уу,
- Багаж хэрэгсэл, тоног төхөөрөмж ашиглах хэрэгцээ байна уу,
- Тодорхой нэг ажлын байр дээр тохиргоо хийх шаардлага байгаа эсэхийг тооцоолно.
 - Ажил олгогчтой ярилцах
 - Удирдлага, хамтран ажиллагсадтай ярилцах
 - Уг ажлыг хийж байсан хүмүүстэй ярилцах
 - Ажлыг гүйцэтгэж байхад нь ажиглах
 - Ажлыг өөрөө хийж үзэх зэргээр мэдээлэлийг цуглуулна.
- Мэдээллийг боловсруулна. Ажлын байрын тодорхойлолт, ажил үүргийн хуваарь байдлаар үр дүнг нэгтгэнэ.
- Цуглуулсан мэдээлэлдээ дүн шинжилгээ хийж хөрвүүлнэ. Ажлын байрын тодорхойлолт, ажил үүргийн хуваарийг ХБМ-ийг ялгаварлахгүйгээр боловсруулаад ямар ХБИ уг ажилд таарах вэ гэдгийг шийднэ.

Харин ажлын шинжилгээг дараах үе шаттайгаар хэрэгжүүлнэ:

- Байгууллагын үйл ажиллагааг бүхэлд нь ажиглана.
 - Байгууллагын эрхэм зорилго, зорилтууд нь юу вэ
 - Ямар бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ үзүүлдэг
 - Нийт ажилтны тоо
 - Байгууллагын бүтэц (салбар, нэгжийн тоо)
 - Ажил үүргийн хуваарь, зохион байгуулалт
 - ХБИ ажиллаж байгаа эсэх
 - ХБИ ажиллуулж байсан эсэх
- ХБИ ажиллаж болох хэлтэс, алба, нэгж анги байгаа эсэхийг тодорхойлно. Ингэхдээ ХБИ амжилттай ажиллаж байсан өмнөх туршлагаудын тухай мэдээлэлд тулгуурлах.
- Тухайн хэлтэс, алба, нэгжийн ерөнхий ажил үүргүүдийг ажиглах.
 - Ажил ямар нэгэн саадгүй явагдаж байна уу,

- Ажил саатаж, эсвэл бөөгнөрч байгаа ямар нэгэн шинж тэмдэг байна уу,
- Ажилтнууд яарч сандрах, ажлын ачаалал, дарамтад ордог шинж байна уу,
- Ажлын байр цэвэрхэн, эмх цэгцтэй байгаа эсэхийг ажиглана.
- Ажилтан бүрийн ажлаа гүйцэтгэж байгаа байдлыг ажиглах. Боломжтой бол ажлын байрын тодорхойлолттой нь жиших
- Бодит гүйцэтгэл болон хийх ёстой түвшин хоорондын заагийг тодорхойлох.
- Ажилтнуудтай ажлаа гүйцэтгэхэд ямар нэгэн бэрхшээл учирч байгаа эсэх тухай ярилцах.
- Ажил олгогч удирдлагад өөрийн ажиглалтын дүгнэлтийг танилцуулан зарим нэмэлт ажил үүргүүдийг шинээр бий болгох боломж бололцоо байгааг илэрхийлэх.
- Шинээр бий болгох ажлын саналыг бэлтгэх
- Эдгээр ажил үүргүүдийг гүйцэтгэж болох ХБИ-ийн дэлгэрэнгүй мэдээллийг гаргах зэрэг болно.

в) Тохирох ажлыг сонгох¹²

Тухайн ХБИ-д тохирох хамгийн боломжит ажлын байрыг сонгон зуучлахдаа:

- Ажил хайгч ХБИ-ийн талаар цуглуулсан мэдээлэл
- Хөдөлмөр эрхлэлтийн боломжийн үнэлгээний үр дүн
- Ярилцлага
- Мэргэжлийн ур чадвар тодорхойлох сорил (шалгалт)-ын үр дүн
- Ажлын байрт тавигдах шаардлага
- Орон нутгийн хөдөлмөрийн зах зээлийн онцлог болон хувь хүний хэрэгцээ, боломжийг харгалзан үзэж хэд хэдэн ажлын байрт зуучлахаар сонгоно.

г) Тохирох ажлын байрт зуучлан оруулах, зааварчлах¹³

Дараах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлнэ.

- Хэрэгтэй бичиг баримтуудыг бэлтгэх
 - Өргөдлийн маягт бөглөх
 - Өргөдөл бичих
 - Тодорхойлолт бүрдүүлэх
 - Намтар бичих г.м.
- Ажил олгогчтой харилцаа тогтоох (бичгээр, утсаар, биечлэн)
- Ажилд орох ярилцлагад туслах
- Ажил олгогчтой гэрээ байгуулах
- Ажил олгогчдод зөвлөлгөө өгөх (үл алагчлах зарчим, зарим тохируулга зэрэг)
- Шаардлагатай тохиолдолд ажилтанд зааварчилгаа өгөх. ХБИ-ийг туршилтын ажлын байр, ажлын байрын дэмжлэг ба сургалтад хамруулах хэлбэрээр ажлын байрт дадлагажуулах боломжтой хэмээн ажил олгогч үзсэн бөгөөд сургалтыг удирдан явуулах нөөц бололцоогүй тохиолдолд хөдөлмөр зуучлалын зааварчилгаа өгөх үйлчилгээг үзүүлнэ.

¹² ОУХБ, Б.Мюррей, Р.Херон (2011) Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн ажлын байрын зуучлал Үйлчилгээний үр дүнг сайжруулах арга замууд УБ., хуу-19-23, ОУХБ (2011) Р.Херон, Б.Мюррей Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд ажил олоход нь туслах УБ., хуу-27-30

¹³ ОУХБ, Б.Мюррей, Р.Херон (2011) Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн ажлын байрын зуучлал: Үйлчилгээний үр дүнг сайжруулах арга замууд УБ., хуу-23-32

д) Ажил зуучлалын дараах хяналт шинжилгээ, зөвлөлгөө¹⁴

Хяналт, зөвлөлгөөг ажилд зуучилсны дараагаар нэг сар, улирал, хагас жилийн гэх мэт давтамжтайгаар хэрэгжүүлнэ.

Хяналтыг:

- ХБИ-ийг ажилд зуучилсны дараагаар ажлын байртаа амжилттай ажиллаж буй эсэх (асуудал, бэрхшээл, айдас, ажлаа хийж чадаж байгаа эсэх, зуучлан оруулсан ажил нь тухайн хүнд тохиромжтой байгаа эсэх г.м)
- Эрх нь зөрчигдөж буй эсэх (ажлын цаг, ажлын нөхцөл, орчин, цалин хөлс, урамшуулал, дэмжлэг, ажлын байрын дарамт г.м),
- Ажил олгогчийн ХБИ-ийг ажиллуулах сонирхол байгаа эсэхийг тодруулах (тухайн ажилтанд хандах хандлага, сэтгэл ханамж, хүндрэл бэрхшээл, тухайн ажилтан ба бусад ажилтан хоорондын харилцаа, тухайн ажилтныг үргэлжлүүлэн ажиллуулах сонирхол, өөр ХБИ-ийг нэмж ажиллуулах сонирхол байгаа эсэх г.м)
- Хамрагдсан сургалтуудын үр өгөөжийг үнэлэх үүднээс хийнэ.

Зөвлөлгөө нь

- ХБИ-д ажлын байрт тулгарч буй хүндрэл, бэрхшээл, түүнийг даван туулах арга замыг заах, ажлын байраа хадгалах
- Ажил олгогчид ХБИ-ийг ажиллуулах, дэмжих, тодорхой тохируулга хийх, хамтран ажиллагчдын хандлагыг өөрчлөх боломж олгоно.

Өөртөө ажлын байр бий болгоход дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээ¹⁵

Энэ хүрээнд дараах үйлчилгээг үзүүлнэ.

- Ур чадварыг нэмэгдүүлэх. Энэ нь ажил мэргэжлийн ур чадвараас гадна бизнес эрхлэх ур чадварыг эзэмшүүлэхэд анхаарна. Тодруулбал бизнесийн төлөвлөгөө хийх, менежмент, бичиг хэрэг хөтлөх, бүтээгдэхүүн үйлчилгээний маркетингийн талаар дэмжлэг авах шаардлагатай болдог. Энэ нь дараах хэлбэрүүдээр зохион байгуулагдвал илүү үр ашигтай.
 - Үе тэнгийнхний сургалт,
 - «Бизнестай танилц» болон «Бизнесээ эхэл, хөгжүүл» сургалтууд
 - Бизнес инкубаторын үйлчилгээ
 - Ажлын байрын сургалт г.м.
- Бизнес эрхлэхэд нь дэмжлэг үзүүлэх:
 - Гарааны хөрөнгийн тусламж
 - Хөнгөлөлттэй, хүүгүй, хөрөнгийн баталгаа үл шаардах зээл авах,
 - Машин, тоног төхөөрөмжийн буцалтгүй тусламж зэргийг багтаана.

3. Хяналт шинжилгээ, үнэлгээ¹⁶

Энэ нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд үзүүлсэн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээний явцын болон эцсийн үр дүнгийн ерөнхий хяналт шинжилгээ, үнэлгээ байна.

¹⁴ мөн тэнд, ОУХБ (2011) Р.Херон, Б.Мюррей. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд ажил олоход нь туслах УБ., хуу-36-38, ОУХБ (2011) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөрийг ажлын байранд зохицуулах нь УБ., хуу-17-21

¹⁵ мөн тэнд, хуу-23-32, ОУХБ (2011) Хөдөөгийн ур чадварыг нэмэгдүүлэх сургалт: Хөдөөгийн эдийн засгийн чадавхийг дээшлүүлэх сургалтын үндсэн гарын авлага (диск) УБ.,

¹⁶ ОУХБ, Б.Мюррей, Р.Херон (2011) Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн ажлын байрын зуучлал: Үйлчилгээний үр дүнг сайжруулах арга замууд УБ., хуу-34-40

Хяналт шинжилгээ, үнэлгээг дараах үе шаттайгаар хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

а) Гүйцэтгэлийн шалгуур үзүүлэлтүүдийг тодорхойлох. Үүнд:

- Бүртгэлтэй ажил хайж буй ХБИ-ийн тоо,
- Холбоо тогтоосон ажил олгогчийн тоо
- Мэдэгдсэн сул ажлын байрын тоо,
- Ажлын байрт зуучлан оруулсан иргэдийн тоо,
- Тухайн жил болон хоёр жилийн хугацаанд ажлын байртаа тогтвортой ажиллаж буй иргэдийн тоо
- Ажлын байрын зуучлалын нэгж зардал
- Үйлчлүүлэгчдийн сэтгэл ханамжийн байдал г.м

б) Мэдээлэл цуглуулах. Тогтоосон үзүүлэлтэд хамаарах мэдээллийг цуглуулна.

в) Мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийж, дүгнэлт гаргана. Дүгнэлтээ гаргахдаа тавьсан зорилго, зорилттой харьцуулна.

г) Дүгнэлтийг танилцуулах. Энэхүү дүгнэлт нь тайлан хэлбэрээр бичигдэхээс гадна уулзалт, семинарт зориулсан хураангуй, фото зургийн үзэсгэлэн, видео бичлэг зэргээр танилцуулна.

Хяналт шинжилгээ, үнэлгээний үр дүнг дараах зорилгоор ашиглана.

а) Үйлчилгээ зохих үр дүнтэй байгаа эсэхийг тодорхойлох

б) Үйлчилгээний цар хүрээтэй холбоотой шийдвэр гаргах (өргөтгөх эсвэл багасгах)

в) Санхүүгийн нөөцийн талаар шийдэл гаргах

г) Хийх шаардлагатай өөрчлөлтийн үндэслэлийг боловсруулж бодлого боловсруулагчид хүргүүлэх

д) Хууль, эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох өөрчлөлтийг тодорхойлоход ашиглана.

Ашиглах материал

ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан гарын авлага. УБ.,

ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан сургалтын сургагч багш нарт зориулсан гарын авлага. УБ.,

ОУХБ (2011) Ажил хайж буй залууст зориулсан гарын авлага. УБ.,

ОУХБ, Роберт Херон (2011) Ажил үүргийн болон ажлын шинжилгээ: Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд тохирох ажлыг тодорхойлох удирдамж УБ.,

ОУХБ, Б.Мюррей, Р.Херон (2011) Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн ажлын байрын зуучлал: Үйлчилгээний үр дүнг сайжруулах арга замууд УБ.,

ОУХБ (2011) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөрийг ажлын байрт зохицуулах нь УБ.,

ОУХБ Р.Херон, Б.Мюррей (2011) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд ажил олоход нь туслах УБ.,

ОУХБ (2011) Хөдөөгийн ур чадварыг нэмэгдүүлэх сургалт: Хөдөөгийн эдийн засгийн чадавхийг дээшлүүлэх сургалтын үндсэн гарын авлага (диск) УБ.,

ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДИЙН ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТИЙГ ДЭМЖИХ, ЧАДАВХ БЭХЖҮҮЛЭХ СУРГАЛТЫН ХӨТӨЛБӨР

Хөтөлбөрийн зориулалт:

- Хөдөлмөр эрхлэлтийн албаны ажилтан
- Нийгмийн ажилтан
- Бусад ажилтан

Хугацаа:

- Нийт 24 цагийн хүрээнд судална.

Агуулга

Нэг. Хөтөлбөрийн үндэслэл

Хоёр. Зорилго, зорилт

Гурав. Хөтөлбөрийн агуулга, сургалтын аргазүй

- Агуулгын хүрээ

- Нэгж хичээлүүд

3.1 ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийн тухай олон улсын болон үндэсний эрх зүйн хэм хэмжээ, зохицуулалт

3.2 ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих арга зам, ХБИ хөдөлмөр эрхлэх боломжууд, олон улсын туршлага

3.3 ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийн боломжийн үнэлгээ хийх

3.4 Оролцогч талуудад мэдээлэл хүргэх, түгээх нь, ажил хайж буй ХБИ-ийг болон ажил олгогчийг бүртгэх нь

3.5 ХБИ-ийг хөдөлмөрт бэлтгэх үйлчилгээ

3.6 Ажлын байрын зуучлалын үйлчилгээ, ажил олгогчидтой хамтран ажиллах нь

3.7 ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжихэд оролцогч талуудын хамтын ажиллагаа

3.8 ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээний хяналт шинжилгээ, үнэлгээ

Дөрөв. Сургалтын үнэлгээ

Тав. Нөөц хэрэглэгдэхүүн

Нэг. Хөтөлбөрийн үндэслэл болон хэрэглээ

Монгол улсад 2009 оны байдлаар нийт хүн амын 3.2 хувь буюу 80796 гаруй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн (ХБИ) бүртгэлтэй байгаагийн 78.7 хувь нь хөдөлмөрийн насны иргэд байна¹⁷. Хөдөлмөр эрхлэх боломжтой, хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн 26.4 хувь нь ямар нэгэн хэлбэрээр хөдөлмөр эрхэлдэг. Хөдөлмөр эрхлэж байгаа ХБИ-ийн 14 хувь нь төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагад хөдөлмөрийн гэрээгээр ажиллаж¹⁸, бусад нь хувиараа хөдөлмөр эрхлэх, эсвэл өрхийн аж ахуйдаа цалин хөлсгүйгээр оролцох байдлаар хөдөлмөрийн харилцаанд оролцож байна. ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэхэд хөдөлмөр зуучлалын мэргэжилтнүүдийн гүйцэтгэх үүрэг их бөгөөд тэдний ажил мэргэжлийн мэдлэг, ур чадвар, хандлагаас ихээхэн хамааралтай. Энэхүү сургалтын хөтөлбөр нь хөдөлмөр эрхлэлтийн албаны ажилтан, нийгмийн ажилтан, ХБИ-ийн байгууллага, тэдний төлөө үйл ажиллагаа явуулдаг төрийн бус бусад байгууллагын холбогдох ажилтнуудын ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээний тухай мэдлэг, ур чадвар, хандлагыг хөгжүүлж, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээний үр өгөөжийг нэмэгдүүлэхэд чиглэнэ.

ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, тэдэнд ээлтэй, хүртээмжтэй үйлчилгээний зарчим, арга зүй, аргачлалын талаар сургалт зохион байгуулдаг хүн бүхэн уг сургалтын хөтөлбөрийн агуулгын хүрээнд сургагч багшийн илтгэл, бүлгийн болон дасгал ажлын удирдамж, хичээлд нэмэлт хэрэглэгдэхүүнээр ашиглах зохиомж, кейс, жишээ зэргийг урьдчилан боловсруулна. Түүнчлэн хөтөлбөрт тусгагдсан арга зүй, хичээлийн үйл ажиллагааны төлөвлөлтийг бүтээлчээр уян хатан байдлаар өөрчлөх боломжтой.

Хоёр. Зорилго, зорилт

Энэхүү сургалт нь ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээ үзүүлэх чиглэлээр төрийн болон хувийн хэвшлийн хөдөлмөр зуучлалын байгууллага, бусад холбогдох байгууллагын чадавхийг бэхжүүлэх зорилготой. Уг зорилгыг хэрэгжүүлэх үүднээс дараах зорилтыг хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

Зорилт:

- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийн тухай олон улсын болон үндэсний эрхзүйн хэм хэмжээ, зохицуулалтын талаар мэдлэг эзэмших,
- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, тэдэнд ээлтэй, хүртээмжтэй үйлчилгээ, түүний үндсэн зарчим, үе шатуудын тухай мэдлэгт суралцах,
- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээг тэдний тусгай хэрэгцээ, онцлогт нийцүүлэн ээлтэй, хүртээмжтэй хүргэх чадваруудыг эзэмшин, үйл ажиллагаандаа нэвтрүүлэх зэрэг болно.

Гурав. Хөтөлбөрийн агуулга, сургалтын аргазүй

Уг сургалтаар дараах агуулгын хүрээний мэдлэг, чадвар, хандлагад суралцана. Үүнд:

- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийн тухай олон улсын болон үндэсний эрх зүйн хэм хэмжээ, зохицуулалт
- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих арга зам, ХБИ хөдөлмөр эрхлэх боломжууд, олон улсын туршлага
- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийн боломжийн үнэлгээ хийх
- Оролцогч талуудад мэдээлэл хүргэх, түгээх нь, ажил хайж буй ХБИ-ийг болон ажил олгогчдыг бүртгэх ажил

¹⁷ Монгол улсын статистикийн эмхэтгэл. 2009. УБ.,

¹⁸ МАОЭНХ. Судалгааны тайлан: ХБИ-ийн мэргэжлийн сургалт, мэргэжил дээшлүүлэх үйл ажиллагааны хэрэгцээг тодорхойлох судалгаа. УБ., 2010

- ХБИ-ийг хөдөлмөрт бэлтгэх үйлчилгээ
- Ажлын байрын зуучлалын үйлчилгээ, ажил олгогчидтой хамтран ажиллахуй
- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих чиглэлээрх оролцогч талуудын хамтын ажиллагаа
- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээний хяналт шинжилгээ, үнэлгээ

Сургалтын эхэнд сургалтад оролцогчид, сургагч багш нарыг танилцуулах үйл ажиллагааг зохион байгуулна. Танилцуулах үйл ажиллагаандаа дараах аргачлалыг ашиглаж болно.

- Сургагч багш оролцогчдод хандан «Хүн бүр өөрсдийн нэрийн энгэрийн зүүлт дээрээ 1) өөрийн нэр, 2) байгууллага, 3) өөрийгөө илэрхийлэх нэг үгийг бичнэ үү» гэж хүснэ.
- Зах зээлээр аялна. Ингэхдээ
 - Өөр хоорондоо танилцана
 - Бие биеээсээ «өөрийгөө илэрхийлсэн үг»-ний учрыг лавлан асууна.
 - Мөн оролцогчид өөртэйгээ адилхан хэн нэгийг олно.
- Сургагч багш оролцогчдоос хамгийн сонирхолтой илэрхийлсэн нь хэн байсан, адилхан хэн нэгнээ олсон эсэхийг лавлан асууна.

Танилцуулах үйл ажиллагааг зохион байгуулсны дараа сургалтын зорилго, зорилтууд, агуулгын талаар товч танилцуулна.

3.1 ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийн тухай олон улсын болон үндэсний эрх зүйн хэм хэмжээ, зохицуулалт

Зорилт:

- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийн тухай олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээ, зохицуулалтын тухай мэдлэгтэй болох,
- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийн тухай үндэсний эрх зүйн хэм хэмжээ, зохицуулалтын тухай мэдлэгтэй болох,
- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээний эрх зүйн болон бодлогын үндэслэлүүдийг ойлгох.

Хугацаа: 1 цаг 30 минут

Товч агуулга:

- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийн тухай олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээ, зохицуулалт
- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийн тухай үндэсний эрх зүйн болон бодлогын орчин, боломж, зохицуулалт, шинэчлэл, тулгамдсан асуудал
- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийн холбогдолтой хууль эрх зүй, бодлогын хэрэгжилтийг хангах арга зүйн зөвлөмж

Сургалтын арга:

- Сургагч багшийн илтгэл, мэдээлэл
- Хэлэлцүүлэг,

Хэлэлцүүлгийн чиглүүлэх асуулт:

- Олон улсын болон үндэсний эрх зүйн хэм хэмжээ, бодлогын хэрэгжилтийг та бүхэн ханган ажиллах чиглэлээр ямар ахиц, туршлага гарсан бэ?
- Олон улсын болон үндэсний эрх зүйн хэм хэмжээ, бодлогын хэрэгжилтийг та бүхэн ханган ажиллахад ямар саад, бэрхшээл учирч байна вэ?
- Зохицуулалтгүй байгаа, эрх зүйн болон бодлогын хүрээнд шийдвэл зохих ямар асуудал байна вэ?

Сургалтын үйл ажиллагаа:

- Сургагч багш нар агуулгын хүрээний товч мэдээлэл өгнө.
- Оролцогчдын зүгээс тодруулах асуулт тавина.
- Сургагч багш оролцогчдын тодруулсан асуултад хариулна.
- Хэлэлцүүлгийн чиглүүлэх асуултыг сургагч багш нар асууна.
- Асуултад оролцогчид хариулна.
- Сургагч багш нар оролцогчдын хариултыг тэмдэглэх ба нэмж тодруулах асуултыг асуух ба эсвэл залруулга хийнэ.

Ашиглах материал:

- НХХЯ, ОУХБ (2009) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн тухай хууль тогтоомжийн эмхтгэл. УБ.,
- МАОЭХ (2011) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих нь. Гарын авлага. УБ., хуу-12-24

3.2 ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих арга зам, ХБИ хөдөлмөр эрхлэх боломжууд, олон улсын туршлага

Зорилт:

- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих арга замуудын талаар мэдлэгтэй болох
- ХБИ хөдөлмөр эрхлэх ямар боломжууд байдаг, энэ талаар олон улсын болон үндэсний түвшин дэх сайн туршлагын мэдлэгтэй болох
- ХБ-ийн төрөл, хэлбэрээс үл хамааран бүгд хөдөлмөр эрхлэх боломжтой гэдгийг хүлээн зөвшөөрөх хандлагыг төлөвшүүлнэ.

Хугацаа: 1 цаг 30 минут

Товч агуулга:

- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих арга замууд
- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээний үндсэн үе шат
- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэх боломж, олон улсын болон үндэсний сайн туршлага

Сургалтын арга:

- Сургагч багшийн илтгэл, мэдээлэл
- Хэлэлцүүлэг
- Карт ашиглахуй

Хэлэлцүүлгийн чиглүүлэх асуулт:

- Та бүхэн ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих чиглэлээр юу хийж байгаа вэ?
- ХБИ хөдөлмөр эрхэлж болох ямар боломж байгаа вэ?
- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сайн туршлагаас хуваалцана уу.
- Оюун ухааны болон сэтгэцийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжихэд юуг анхаарах шаардлагатай вэ?

Сургалтын үйл ажиллагаа:

- Сургагч багш нар агуулгын хүрээнд товч мэдээлэл хийнэ.
- Оролцогчид зүгээс тодруулах асуулт тавина.
- Сургагч багш нар оролцогчдын тодруулсан асуултад хариулна.
- Хэлэлцүүлгийн чиглүүлэх асуултыг сургагч багш нар асууж оролцогчид хариулна.
- Сургагч багш оролцогчдод карт тараан өгч, олон улсын туршлагаас хамгийн их таалагдаж байгаа, монголд нэвтрүүлэн хэрэгжүүлж болох туршлагыг бичихийг хүснэ. Картуудыг хураан авсны дараагаар ижил төстэй болон ялгаатай байдлаар нь ангилан, тэдгээр туршлагыг хэрэгжүүлэх боломж хийгээд үүсэх саад бэрхшээлийн талаар ярилцана.

Ашиглах материал:

- ОУХБ (2011) Р.Херон, Б.Мюррей. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд ажил олоход нь туслах нь. УБ., хуу-1-20
- ОУХБ, Б.Мюррей, Р.Херон (2011) Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн ажлын байрын зуучлал: Үйлчилгээний үр дүнг сайжруулах арга замууд: УБ., хуу-1-18
- ОУХБ (2011) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөрийг ажлын байрт зохицуулах нь. УБ., хуу-1-15
- МАОЭНХ (2011) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих нь. Гарын авлага. УБ., хуу-8-11, 26-49

Сургалтын үеэр оролцогчдыг сэргээх дараах дасгалыг ажиллуулж болно..

Дасгал 1.

- Оролцогчид хосоороо өөд өөдөөсөө харан зогсоно.
- Оролцогчдын нэг нь биеийн хөдөлгөөнөөр ямар нэгэн тоог илэрхийлнэ.

- Нөгөө оролцогч нь илэрхийлсэн тоог таана. Өөрөө буцаан биеийн хөдөлгөөнөөр ямар нэгэн тоог илэрхийлнэ.
- Ийм байдлаар уг үйлдлийг гурван удаа хийж болох ба тооны оронд дүрс эсвэл үсэг таалгаж болох юм.

3.3 ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийн боломжийн үнэлгээ хийх

Зорилт:

- Хөдөлмөр эрхлэх боломжийн үнэлгээний талаар ойлголттой болох,
- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэх боломжид үнэлгээ хийх ур чадварыг эзэмшинэ.

Хугацаа: 2 цаг 30 минут

Товч агуулга:

- Хөдөлмөр эрхлэх боломжийн үнэлгээ гэж юу вэ?
- Хөдөлмөр эрхлэлтийн боломжийн үнэлгээ хийх үндсэн үе шат
- Хөдөлмөр эрхлэлтийн боломжийн үнэлгээний үр дүнд тулгуурлан үйлчилгээний төлөвлөгөө боловсруулах нь

Сургалтын арга:

- Сургагч багшийн илтгэл, мэдээлэл
- Дасгал ажил
- Бүлгийн ажил
- Хэлэлцүүлэг

Сургалтын үйл ажиллагаа:

Сургалтаас өмнө багш хөдөлмөр эрхлэлтийн боломжийн үнэлгээнд хамаарах агуулгыг хамарсан илтгэлийг бэлтгэсэн байх ёстой. Мөн бүлгийн ажлын удирдамж, түүнд ашиглах зохиомж, жишээг боловсруулсан байна. Уг зохиомж буюу жишээ нь ХБИ-ий (бодит хүний эсвэл зохиомжилсон) намтар, хувийн ур чадвар, онцлог шинж, боловсрол, мэргэжил, ажлын туршлага, тохиолдож буй бэрхшээл, ажлын сонирхол зэрэгтэй холбоотой мэдээллийг агуулсан байж болно.

- Сургагч багш нар товч агуулгын хүрээнд илтгэл тавина.
- Оролцогчдын зүгээс тодруулах асуулт тавина.
- Сургагч багш нар оролцогчдын тодруулсан асуултад хариулна.
- Оролцогчдыг 3-8 бүлэгт хуваан, бүлэг бүрт тус бүр хөдөлмөр эрхлэлтийн боломжийн үнэлгээ хийх зохиомжоор даалгавар өгнө.
- Бүлгийн гишүүд зохиомжтой сайтар танилцан, зохиомж дахь субъектийн хөдөлмөр эрхлэлтийн боломжийн үнэлгээ хийн, түүнд үйлчлэх үйлчилгээний төлөвлөгөө боловсруулна.
- Бүлгийн ажлын үр дүнг том бүлгээр хэлэлцэнэ.

Ашиглах материал:

- <http://employment.alberta.ca/AWonline/ETS/4344.html>
- http://www.dhs.state.mn.us/main/groups/county_access/documents/pub/dhs16_139782.pdf

3.4 Зорилтот бүлэгт мэдээлэл хүргэх, түгээх,

Ажил хайж буй ХБИ болон ажил олгогчдыг бүртгэх нь

Зорилт:

- Оролцогч талуудад холбогдох мэдээллийг хүргэх, түгээх оновчтой арга замыг мэдэх, үйл ажиллагаандаа нэвтрүүлэх,
- Ажил хайж буй ХБИ болон ажил олгогчийг бүртгэх, мэдээллийг нэгтгэх ур чадварт суралцана

Хугацаа: 30 минут

Товч агуулга:

- Холбогдох мэдээллийг түгээх суваг
- Мэдээллийг түгээх давтамж
- Ажил хайж буй ХБИ-ийн бүртгэлд багтах мэдээлэл
- Ажил олгогчийн бүртгэлд хамаарах мэдээлэл
- Мэдээллийг нэгтгэх үзүүлэлтүүд

Сургалтын арга:

- Сургагч багшийн илтгэл, мэдээлэл
- Асуулт хариулт

Сургалтын үйл ажиллагаа:

- Сургагч багш нэг дэх асуултыг асуух ба оролцогчид тарааж өгсөн картад хариулт бичнэ. Хариултуудыг сургагч багш нэгтгэнэ.
- Сургагч багш нар товч агуулгын хүрээнд мэдээлэл хийнэ.
- Оролцогчдын зүгээс тодруулах асуулт асууна. Түүнд сургагч багш хариулна.
- Сургагч багшийн зүгээс 2-3 асуулт тавьж, оролцогчид хариулах замаар санал бодлоо солилцоно.
- Хариултыг том цаасан дээр нэгтгэн бичнэ.

Сургагч багшийн зүгээс тавих асуулт:

- Үйлчилгээндээ хамаарах мэдээллийг зорилтот бүлэгтээ хэрхэн хүргэж байна вэ?
- Мэдээллийг түгээх оновчтой арга зам юу вэ?
- Та бүхэн өнөөгийн байдлаар ажил хайж буй ХБИ-ийн талаар ямар мэдээллийг заавал бүртгэдэг вэ?

Ашиглах материал:

- ОУХБ (2011) Р.Херон, Б.Мюррей. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд ажил олоход нь туслах нь. УБ., хуу-26-27

3.5 ХБИ-ийг хөдөлмөрт бэлтгэх үйлчилгээ

Зорилт:

- Хөдөлмөрт бэлтгэх үйлчилгээ, түүний үе шатын талаар ойлголттой болох,
- Ажил хайгч ХБИ-ийн ажил хайх болон ерөнхий ур чадварыг хөгжүүлэх арга барилд суралцах
- Ажил хайгч ХБИ-ийн мэргэжлийн болон бизнесийн ур чадварыг нөхөн сэргээх сургалтыг зохицуулах ур чадваруудыг эзэмших

Хугацаа: 3 цаг 30 минут

Товч агуулга:

- Хөдөлмөрт бэлтгэх үйлчилгээ, түүний үе шат
- Ерөнхий ур чадварын сургалт
- Ажил хайх ур чадварын зөвлөлгөө, сургалт
- Мэргэжлийн ур чадварын сургалт
- Бизнесийн ур чадварын сургалт, зөвлөлгөө

Сургалтын арга:

- Сургагч багшийн илтгэл, мэдээлэл
- Бүлгийн ажил
- Хэлэлцүүлэг

Сургалтын үйл ажиллагаа:

Сургагч багш сургалтаас өмнө илтгэл, бүлгийн ажлын удирдамж, нэгж хичээлийн хөтөлбөр боловсруулах удирдамжийг урьдчилан боловсруулсан байна. Түүнчлэн нэгж хичээлийн хөтөлбөр боловсруулахаас гадна өөр хэлбэрийн бүлгийн ажлын даалгаврыг боловсруулж болно.

- Сургагч багш нар товч агуулгын хүрээнд илтгэл тавина.
- Оролцогчдын зүгээс тодруулах асуулт тавьж, сургагч багш нар оролцогчдын тодруулсан асуултад хариулна.
- Оролцогчид 3-6 бүлэгт хуваагдах ба бүлгүүд янз бүрийн ХБИ-дэд зориулсан ажил хайх ур чадварын сургалтын нэгж хичээлийн хөтөлбөр боловсруулна. Сургагч багш хөтөлбөр боловсруулах удирдамжийг танилцуулсан байна.
- Боловсруулсан хөтөлбөрийн хэлэлцүүлэг

Ашиглах материал:

- ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан гарын авлага. УБ.,
- ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан сургалтын багшийн гарын авлага УБ.,
- ОУХБ (2011) Хөдөөгийн ур чадварыг нэмэгдүүлэх сургалт: Хөдөөгийн эдийн засгийн чадавхийг дээшлүүлэх сургалтын үндсэн гарын авлага (диск) УБ.,

3.6 Ажлын байрын зуучлалын үйлчилгээ, ажил олгогчидтой хамтран ажиллах нь

Зорилт:

- ХБИ-ийн ажлын байрын зуучлал, түүний үе шатын талаар ойлголттой болох,
- ХБИ-дэд чиглэсэн ажлын байрын зуучлалын үйлчилгээ үзүүлэх арга барилд суралцах,
- Ажил олгогчидтой хамтран ажиллах ур чадваруудыг эзэмших,
- Ажлын болон ажил үүргийн дүн шинжилгээ хийх мэдлэг, чадваруудыг эзэмших,
- Ажлын байрын зуучлалын дараагийн хяналт шинжилгээ хийх, зөвлөлгөө өгөх арга барилд суралцана.

Хугацаа: 3 цаг 30 минут

Товч агуулга:

- Ажлын байрын зуучлал
- Ажил олгогчидтой хамтран ажиллах нь
- Ажлын болон ажил үүргийн дүн шинжилгээ
- Ажил зуучлалын дараагийн хяналт шинжилгээ, зөвлөлгөө

Сургалтын арга:

- Сургагч багшийн илтгэл,
- Дасгал ажиллуулах
- Бүлгийн ажил
- Хэлэлцүүлэг

Сургалтын үйл ажиллагаа:

Сургагч багш сургалтад ашиглах илтгэл, дасгал ажлын удирдамж, ашиглах зохиомжийг урьдчилан боловсруулсан байх ёстой. Гэхдээ доорх үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд баригдалгүй дасгал ажлын удирдамжийг өөрөөр боловсруулж болно.

- Сургагч багш нар товч агуулгын хүрээнд илтгэл танилцуулна.
- Оролцогчдын зүгээс тодруулах асуулт тавьж, сургагч багш нар оролцогчдын тодруулсан асуултад хариулна.
- Оролцогчид 3-10 бүлэгт хуваагдах ба бүлгүүд байгууллагыг судлах, ажлын болон ажил үүргийн дүн шинжилгээ хийх ялгаатай үүрэг даалгавар бүхий дасгалуудыг гүйцэтгэнэ. Сургагч бүлгүүдэд ажлын удирдамж болон ашиглагдах зохиомжийг тараан өгсөн байна.
- Багууд дасгалын гүйцэтгэлээ танилцуулна.
- Сургагч багш илтгэл танилцуулна.
- Оролцогчид 3-8 бүлэгт хуваагдах ба ажлын байрын зуучлалын дараагийн хяналт шинжилгээ болон зөвлөлгөө, зааварчилгааны удирдамж боловсруулах даалгаврыг гүйцэтгэнэ. Багийн гишүүдийн нэг нь гэртээ үлдэж, ирсэн зочдод өөрсдийн удирдамжаа танилцуулах ба үлдсэн гишүүд бусад багаар айлчлан боловсруулсан удирдамжтай танилцана. Тэд буцаж ирээд багуудын даалгаврын гүйцэтгэлийн давуу болон сул талуудыг хэлэлцэнэ.
- Бүх бүлгийн хэлэлцүүлгийг зохион байгуулна.

Ашиглах материал:

- ОУХБ (2011) Р.Херон, Б.Мюррей. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд ажил олоход нь туслах нь. УБ., хуу-31-36
- ОУХБ, Роберт Херон (2011) Ажил үүргийн болон ажлын шинжилгээ: Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд тохирох ажлыг тодорхойлох удирдамж. УБ.,
- ОУХБ, Б.Мюррей, Р.Херон (2011) Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн ажлын байрын зуучлал: Үйлчилгээний үр дүнг сайжруулах арга замууд: УБ., хуу-19-23
- ОУХБ (2011) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөрийг ажлын байрт зохицуулах нь. УБ., хуу-17-21

Оролцогчдыг хоёр дахь дасгалаар идэвхжүүлж болно.

Дасгал 2.

- Оролцогчдыг өөд өөдөөс нь харуулан зогсооно.
- Бие биеэ сайтар ажиглах даалгавар өгнө. 30 секунд ажиглана.
- Ажиглаж дууссаны дараагаар оролцогчдыг нуруу нуруугаар нь харуулан зогсооно. Ингэхдээ ямар нэг зүйлээ өөрчлөхийг санал болгоно.
- Бие бие рүү нь харуулан зогсоож, хийсэн өөрчлөлтийг нь олуулна. Өөрчлөлтийг олоогүй хүнийг тоглоомоос хасна.
- Үүний дараагаар мөн адил нуруугаар нь харуулан хэд хэдэн өөрчлөлт оруулан тоглуулна. Ийм маягаар тоглуулах замаар хосынхоо өөрчлөлтийг хамгийн сайн тогтоож чадсан нь АВАРГА-аар тодорно.

3.7 ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжихэд оролцогч талуудын хамтын ажиллагаа

Зорилт:

- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжихэд оролцогч талуудын хамтын ажиллагааны ач холбогдлыг ойлгох
- Оролцогч талуудыг нэрлэх, тэдгээрийн оролцооны ялгааг тодорхойлох
- Оролцогч талуудын хамтын ажиллагааг бий болгох арга замын талаар мэдлэгтэй болох, өөрсдийн үйл ажиллагаанд ашиглах

Хугацаа: 30 минут

Товч агуулга:

- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжихэд оролцогч талууд
- Оролцогч талуудын хамтын ажиллагааг бий болгох арга замууд

Сургалтын арга:

- Сургагч багшийн илтгэл,
- Хэлэлцүүлэг
- Оюуны зураглал хийх

Сургалтын үйл ажиллагаа:

- Багшийн илтгэл
- Оролцогчдын зүгээс тодруулах асуулт тавьж, сургагч багш нар оролцогчдын тодруулсан асуултад хариулна.
- Оролцогч бүр оролцогч талуудын үүрэг, оролцооны талаар оюуны зураглал хийнэ.

Ашиглах материал:

- ОУХБ, Б.Мюррей, Р.Херон (2011) Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн ажлын байрын зуучлал: Үйлчилгээний үр дүнг сайжруулах арга замууд. УБ., хуу-41-46

3.8 ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээний хяналт шинжилгээ, үнэлгээ

Зорилт:

- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээний хяналт шинжилгээ, үнэлгээний тухай ойлголттой болох
- Хяналт шинжилгээ болон үнэлгээний ялгааг тодорхойлох
- Хяналт шинжилгээ болон үнэлгээ хийх ур чадварыг эзэмшинэ.

Хугацаа: 30 минут

Товч агуулга:

- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээний хяналт шинжилгээ, үнэлгээний тухай ойлголт
- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээний хяналт шинжилгээ, үнэлгээний үе шат, түүнийг хэрэгжүүлэх тухай
- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээний хяналт шинжилгээ, үнэлгээний үр дүнг ашиглах тухай

Сургалтын арга:

- Сургагч багшийн илтгэл,
- Хэлэлцүүлэг

Сургалтын үйл ажиллагаа:

- Сургагч багш нар товч агуулгын хүрээнд илтгэл танилцуулна.
- Оролцогчид хосоороо харилцан бие биеээсээ агуулгын хүрээнд асуулт тавьж хариулна.
- Оролцогчид бие даан хариулах боломжгүй асуултаа сургагч багшаас асуун, тайлбарлуулна.

Ашиглах материал:

- ОУХБ, Б.Мюррей, Р.Херон (2011) Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн ажлын байрын зуучлал: Үйлчилгээний үр дүнг сайжруулах арга замууд. УБ., хуу-34-40

Дөрөв. Сургалтын үнэлгээ

Сургалтын хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг дараах хоёр арга замаар үнэлнэ.

- Сургалтын явцын үнэлгээ. Сургалтын явцад оролцогчдоос сургалтын агуулга, арга зүйн талаар хэр сэтгэл хангалуун байгаа, ямар зүйлийг нэмэх, хасах шаардлагатай байгаа талаар асууж ярилцана. Ярилцлагын үр дүнг сургалтын явцыг сайжруулахад ашиглана.
- Эцсийн үнэлгээ. Үнэлгээний хуудас бөглүүлэх замаар үнэлнэ. Үнэлгээний үр дүнд тулгуурлан сургалтын хөтөлбөрөө боловсронгуй болгоно.

Тав. Ашиглах материал

1. НХХЯ, ОУХБ (2009) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн тухай хууль тогтоомжийн эмхтгэл. УБ.,
2. ОУХБ, Б.Мюррей, Р.Херон (2011) Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн ажлын байрын зуучлал: Үйлчилгээний үр дүнг сайжруулах арга замууд. УБ.,
3. ОУХБ (2011) Р.Херон, Б.Мюррей. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд ажил олоход нь туслах нь. УБ.,

4. ОУХБ, Роберт Херон (2011) Ажилүүргийн болон ажлын шинжилгээ: Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд тохирох ажлыг тодорхойлох удирдамж. УБ.,
5. ОУХБ (2011) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөрийг ажлын байрт зохицуулах нь. УБ.,
6. ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан гарын авлага. УБ.,
7. ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан сургалтын багшийн гарын авлага УБ.,
8. ОУХБ (2011) Хөдөөгийн ур чадварыг нэмэгдүүлэх сургалт: Хөдөөгийн эдийн засгийн чадавхийг дээшлүүлэх сургалтын үндсэн гарын авлага (диск) УБ.,
9. ОУХБ (2011). Ажил мэргэжлийн зөвлөхүүдэд зориулсан гарын авлага. Ажил хайгч залууст зориулав. УБ.,
10. МАОЭНХ (2011) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих нь. Гарын авлага. УБ.,

**Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн өөртөө итгэх итгэлийг нь хөгжүүлж,
ажил хайх ур чадварыг нэмэгдүүлэх загвар**

**ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДИЙН ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭХ
ХҮСЭЛ СОНИРХЛЫГ БИЙ БОЛГОН АЖИЛ ХАЙХ АРГА ЗАМД
ЧИГЛҮҮЛЭХ АРГАЧЛАЛ**

1. Аргачлал боловсруулах үндэслэл, шаардлага

Төсөлд хамрагдсан ХБИ-ийн олонх нь мэдээллээр дутмаг, ажил хөдөлмөр эрхлэдэггүй, голдуу гэртээ байдаг, гэр бүлийн хүмүүс бие даан хөдөлмөр эрхлэх чадварт нь итгэдэггүй, олон нийтийн хүрээлэлд оруулахаас эмээдэг, хамгаалалтад байдаг иргэд байна. Тэд хөдөлмөр эрхлэлтийн эрх зүйн талаар мэдлэггүй, ямар нэгэн мэргэжил эзэмшээгүй, хөдөлмөр эрхлэх талаар хаана хэнд хандах, ямар замаар хөдөлмөр эрхлэх боломжийг эрэлхийлэх мэдлэггүй байгаа нь ажиглагдлаа. ХБИ-ийн боловсролын түвшин доогуур, мэргэжил эзэмшээгүй байгаа нь ажлын байрт шууд зуучлалаар очих боломжгүй болгож байна.

ХБИ-ийн олонх нь өөрсдөө хувиараа жижиг бизнес хийх, гэрийн хүрээнд жижиг хөдөлмөр эрхлэх, түүндээ санхүүгийн дэмжлэг авах хүсэлт гаргаж байсан. Мөн ХБИ-д хэсэг бүлгээрээ нэгдэн, жижиг үйлдвэрлэл хийх хүсэлт гаргаж байлаа. Иймд:

ХБ-тэй иргэд эрүүл иргэдийн дунд орж ажиллахаас халширч, тэдэнтэй харилцах харилцаанаас бэрхшээдэг байна. ХБИ-ийн гэр бүлийн хүмүүс тэдний бие даан хөдөлмөр эрхлэх, хамт олны дунд төлөвших, хөдөлмөр эрхэлсэнээр хувь хүнд хүрэх сэтгэл зүйн нөлөөллийн талаар зөвлөлгөө өгч, ХБИ-ийг нийгмийн харилцаанд оруулах, тэдний амьдралын чанарыг сайжруулах талаар мэдээлэл, сургалт сурталчилгаа хийх.

ХБ-тэй иргэн бүрт хөдөлмөр эрхлэх, нийгмийн харилцаанд орох сэтгэл зүйг бий болгох, ингэснээр амьдралын чанар өөрчлөгдөх, өөрийн чадавхи нэмэгдэх талаар ойлголтыг төрүүлэх, төлөвшүүлэх боломжтой. ХБИ-ийг мэргэжлийн чиг баримжаатай болгох анхан шатны сургалт, үйлдвэрлэлийн дадлагад өргөнөөр хамруулах хэрэгцээ их байдаг.

Шийдвэр гаргах түвшинд Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хууль болон Хөдөлмөрийн тухай хууль, ОУХБ-ын 159-р конвенцийн хэрэгжилтийг хангахуйц цогц бодлого боловсруулан хяналтын механизмыг эрс сайжруулах шаардлагатай.

Энэхүү аргачлал гарснаар ХБИ-тэй харилцах ажил олгогч, зуучлагч, халамжийн ажилтан болон ТББ-ын ажилтнууд тэдгээр иргэдэд өгөх зөвлөлгөөг алхам алхмаар гүйцэтгэх боломжтой болно. Аргачлалд дурдсан зөвлөмжүүдийг дээрх ажилтан ажиллагчид бүрэн эзэмшсэн байвал зохино.

Уг аргачлалыг хэрэгжүүлснээр ХБИ хөдөлмөрт бэлтгэгдэн ажил хийх дур сонирхолтой, өөрийгөө хөгжүүлэх, боловсорч мэргэжих хүсэлтэй, хамт олны дунд ажиллах анхан шатны мэдлэг, хууль эрх зүйн талаар ойлголттой болсон байна. ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэх боломжийн талаар сурталчилгаа, мэдээлэл байнга түгээж, өөрсдөд нь хөдөлмөр эрхлэх хүсэл төрүүлж хөдөлмөр эрхлэх арга замыг зааж, мэдээлэл өгснөөр нийт ХБИ нь нийгэмд эрүүл иргэдийн нэгэн адил хөдөлмөр эрхлэх зайлшгүй шаардлага байдаг гэдэг ойлголтыг олон нийтэд бий болох болно. Үүний тулд ХБИ өөрсдөө мэдлэг чадвартай хөдөлмөр эрхлэх хүсэлтэй байх нь зүйтэй.

2. Сургалт, зөвлөхийн үйлчилгээний аргачлал

2.1 «Ажилд орох зам»

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Энэхүү сэдвийн хүрээнд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд ажил хайхын тулд шаардлагатай зүйлийг судалж мэдэх, өөртөө итгэх итгэлийг нэмэгдүүлэхэд нь тусална.

Сургалтын Зорилт:

- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлт хүсэл сонирхлыг тандах
- Судалгаанд үндэслэн тухайн хүний хөдөлмөр эрхлэлтэд дүгнэлт өгөх
- Хувь хүний хөдөлмөр эрхлэлтэд учирч буй саад бэрхшээлийг тогтоох
- Ажил хөдөлмөр хийх сонирхлыг нэмэгдүүлэх сэтгэл зүйд нөлөөлөх

Сэдвийн агуулга:

Дэд агуулга	Тодорхойлолт	Асуулт	Хариулт
Тусламж авах	Ажил хайх явцдаа өөртөө урам зориг, санал зөвлөлгөөг өгч чадах хэн нэгэн хамтрагчтай байх	Таны хамгийн их итгэдэг дотны хүн хэн бэ? Хэн танд хамгийн их ойр дотно байж чин сэтгэлийн зөвлөлгөөг өгч чадах вэ? Танд тохирох ажлын байрууд байгаа болон танаас бусдад санал болгох олон зүйл байгаад та итгэдэг үү?	

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Зөвлөгчийн үйл ажиллагаа	Хугацаа	ХБИ-ийн үйл ажиллагаа
1	ХБИ-ийг хүлээн авч мэндлэх, танилцах	1 мин	ХБИ зөвлөгчтэй мэндлэх, танилцах
2	Овог нэрийг асуун бүртгэж авах	1 мин	Хариулт өгч холбогдох бичиг баримтаа үзүүлэх
3	Зөвлөгч үйл ажиллагаагаа танилцуулах	2 мин	Мэдээллийг идэвхтэй сонсох
4	ХБИ-д тухайн сэдвийн зорилго, зорилтыг танилцуулах	2 мин	ХБИ зорилго, зорилттой танилцаж, шинэ мэдлэгтэй болох
5	ХБИ-ээс хөдөлмөр эрхлэлтийн талаар судалгаа авах /Асуулт/ - Танд хөдөлмөр эрхлэх хүсэл зорилго бий юу? - Та өмнө нь хөдөлмөр эрхлэж байсан уу? Үгүй бол ямар шалтгаанаар? - Та өөрөө өөртөө хэр итгэлтэй вэ? - Хөдөлмөр эрхлэхээр аль нэг газар хандаж байсан уу? г.м	2 мин	Судалгаанд үнэн зөв бодитой хариулт өгөх

6	ХБИ-тэй хөдөлмөр эрхлэлт болон тулгардаг саад бэрхшээлийн талаар харилцан ярилцах /Асуулт/ - Танд хөдөлмөр эрхлэхэд ямар саад бэрхшээл учирдаг вэ? - Танд хөдөлмөр эрхлэж байх явцад ажил олгогчид, хамт олны болон ажлын байрын нөхцөл байдлын зүгээс ямар хүндрэл, эрсдэл тохиолддог байсан бэ? г.м	3 мин	Зөвлөгчид холбогдох мэдээллээ чин сэтгэлээсээ өгөх, санал бодлоо чөлөөтэй солилцох
7	Тухайн ХБИ-д ямар хэрэгцээ байгааг тодруулах асуултыг тавих /Асуулт/ - Хөдөлмөр эрхлэхийн тулд танд хууль эрх зүйн орчин, ажлын байрын тухай хөдөлмөр зуучлагаа, сургалт, мэдээлэл, өөр бусад ямар зүйл шаардлагатай байна вэ? - Таны хувьд хамгийн чухал нэн тэргүүний эрэлт юу болох? г.м	1 мин	Зөвлөгчийн асуусан асуултад хариулж хэрэгцээгээ ойлгуулах
8	ХБИ-ий хүсэл сонирхлыг бий болгосны үндсэн дээр «ажил хайна гэдэг нь тодорхой нэг зохион байгуулалттай үйл ажиллагаа» болох тухай ойлголтыг өгч дасгал ажлыг тайлбарлан ажиллах	2 мин	Зөвлөгчийн тайлбарыг сайн сонсож, ойлгоогүй зүйлээ бататган асуух
9	ХБИ-д холбогдох гарын авлага материал, шаардлагатай бичгийн хэрэглэл өгөх - «Ажилд орох зам» гарын авлага - Мэдээллийг бичиж авах, дасгал дээр ажиллах дэвтэр, үзэг - Жишээ болгох, үзүүлэх г.м.	1 мин	Зөвлөгчөөс өгсөн материалыг сургалтын явцдаа хэрэглэн цаашдаа өөртөө үндсэн материал болгон ашиглах
10	Тантай чин сэтгэлээсээ харилцаж, тусалж чадах хүмүүсийн нэрийг бичиж түүнээсээ сонголт хийх даалгаврыг өгөх	2 мин	Даалгаврыг бичиж тэмдэглэж авах

Дасгал ажил. 2.1.1. Тусламж авах.

Жишээ нь: СБ дүүргийн 18-р хорооны /Сэтгэцийн бэрхшээлтэй ХЧА-ын 60%-тай/ ХБ-тэй иргэн Д. Дэмбэрэлтогтохын хийсэн дасгалаас

Миний хамтрагч-ийн овог нэр /байгууллага байж болно/	Миний талаар хэр сайн мэдэх?	Миний саналыг хүлээн авах?	Хамтрагчтайгаа зөвшилцсөний үндсэн дээр уулзаж болох өдрүүд.								
			05 сар								
			Тэмдэг -лэгээ	11	14	15	16	17	18	19	
Д.Мөнхчимэг /төрсөн дүү/	Миний төлөө санаа тавьж намайг өвчтэй үед байнга асран хамгаалж байсан. Байнга хамтдаа байдаг учраас намайг хамгийн их мэддэг, ойлгодог, сургадаг, хөгжөөн урам өгдөг.	Намайг нийгэмшүүлэх, нийгэм хамт олны дунд оруулах үүднээс над урам зориг байнга өгдөг болохоор шууд тусласан	Дасгал 2.1, 2.2, 2.3	+		+					
			Дасгал 3.1, 3.2		+	+	+				
			Хуулиуд унших, тогтоох	+	+		+		+		
			Дасгал 4.1				+		+		
			Бусад дасгал, дүрийн тоглолт								+
ХБИСЗӨҮТөө /ТББ-лага/	Энэ төвд үйлчлүүлж нөхөн сэргээх эмчилгээ хийлгэх, нийгэмших арга хэмжээнд оролцох, хууль эрх зүйн мэдээлэл авах, сургалтуудад хамрагдан, төвийн үйл ажиллагаанд идэвхитэй оролцдог.Бас очих дуртай.	Надад өөртөө итгэх итгэлийг бий болгож өгсөн, цаашид хөдөлмөр эрхлэх хүсэл сонирхлыг бий болгон байнгын холбоотой байдаг учраас дэмжсэн.	Мэдээлэл	+	+	+	+	+	+	+	
			Дасгалууд	+	+	+	+	+	+	+	+
			Харилцан яриа	+	+	+	+	+	+	+	+
			Зөвлөлөгөө	+	+	+	+	+	+	+	+
			Тодорхойлолт өгөх								+

Дүгнэлт: Энэ сэдэвтэй танилцсанаар ХБИ-ийг ойлгож дэмжих, ажил хөдөлмөрт зааварчлах дотны зөвлөгчтэй ХБИ өөрөө ажил хөдөлмөр эрхлэх хүсэл сонирхолтой болсон байна.

Ашигласан материал, гарын авлага:

- Бичгийн цаас,
- Гарын авлага
- Дэвтэр
- Үзэг
- ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан гарын авлага. УБ хот. хуу: 1-3

2.2 Өөрийгөө үнэлэх

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: ХБИ өөрийн дур сонирхол, авъяас, чадвараа нээн илрүүлэх, зан чанараа тодорхойлох чадвар, харилцааны эерэг хандлагад суралцана.

Сургалтын зорилт:

- ХБИ-д өөрийн тухай сөрөг үзэл бодлоо өөрчлөх
- Өөрийн сонирхол, авъяас, ур чадварыг илрүүлэх
- Өөрийн эерэг хандлага, зан чанарыг тодорхойлох
- Өөрийгөө үнэлж мэдсэнээр түүнийгээ ажил хөдөлмөртэй холбон хэрэгжүүлэх
- Сурч мэдсэн сэдвийн дагуу дасгал дээр ажиллах

Сэдвийн агуулга:

Дэд агуулга	Тодорхойлолт	Асуулт	Хариулт
Сонирхол	Хийх дуртай, хийхийг илүүд үздэг зүйл	Юу хийх дуртай вэ? Юу хийх нь илүү баяр баясгалантай болгодог вэ?	
Авъяас	Тодорхой зүйлийг жишээлбэл: Оёдол, гар урлал, мод, гарын доорх материалаар ямар нэгэн зүйлийг илүү сайн гүйцэтгэж чаддаг байх шинж	Авъяас ямар хэмжээнд байна вэ? Ямар зүйл хийхдээ хамгаас илүү сайн хийж чаддаг вэ?	
Чадвар	Хийж сурсан зүйлс. Авъяасынхаа дагуу хэр хэмжээнд хийж сурсан болох	Энэ чиглэлээр өөрийгөө хэрхэн яаж хөгжүүлэн ямар сургалтад хамрагдах бэ? Өөрийн чадварыг цаашид хэрхэн яаж ашиглаж болох вэ?	
Эерэг хандлага, зан чанар	Хувь хүний эерэг хандлага, зан чанар нь ажилд орох, ажлаа хадгалж үлдэхэд чухал болох	Над ямар эерэг хандлага, сайн чанарууд байдаг вэ? Хамгийн шилдэг зан чанар нь юу вэ? Өөрийгөө сайн мэдэх хүмүүсээс тэдний бодлыг асуух?	
Би юуг санал болгох вэ?	Сонгосон ажил нь сонирхол, авъяас, ур чадвар эерэг хандлага зан чанарт нийцэж байх шинж	Сонирхож байгаа ажлын жагсаалт нь өөрийн сонирхол, авъяас, ур чадварт нийцэж буй эсэхийг лавлах	

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Зөвлөгчийн үйл ажиллагаа	Хугацаа	ХБИ-ний үйл ажиллагаа
1	ХБИ-ийг хүлээн авч мэндлэх, тухайн сэдвийн зорилго, Зорилтыг танилцуулах	2 мин	ХБИ зөвлөгчтэй мэндлэх, сургалтын явцад юу сурч мэдэх талаар баримжаатай болох
2	Өмнө үзсэн сэдвийн дагуу лавлаж асуух, бие даан хийсэн зүйлийг шалган нэмэлт зөвлөлгөөг өгөх /Асуулт/ - Та ажил хайх явцдаа өөрийн гэсэн хамтрагчтай болсон ойлгоцоо ярина уу? Бие даан хийсэн зүйл дээрээ тайлбарлана уу? - Таны сонгосон хүмүүс таны хамтрагч байж чадна гэдэгт итгэлтэй байна уу?	2 мин	Бие даан хийсэн зүйлээ шалгуулах, асуултад хариулах, ойлгоогүй зүйлээр зөвлөгчтэй ярилцах,
3	Ажил хайхын тулд юуны түрүүнд өөртөө итгэлтэй, өөрийгөө үнэлж сурахын ач холбогдол, түүнээ хэрхэн таньж мэдэх талаар ойлголт өгнө	5 мин	ХБИ нь зөвлөгчийн өгч буй мэдээллийг сайтар сонсох, ойлголтынхоо дагуу тэмдэглэн авах
4	Авъяас, ур чадвар, сонирхол гэж юуг хэлэх, эерэг хандлага, зан чанараа хэрхэн тодорхойлж болох талаар зааварчилгаа өгч, дэвтэртээ жагсаан бичихийг санал болгоно	5 мин	Зөвлөгчийн зааврын дагуу дэвтэртээ бичилт хийх, гарын авлага, сурах бичигтэй ажиллах
5	Зөвлөгчөөс тухайн сэдвээр асууж лавлан ойлгоогүй зүйлийг сайтар тайлбарлаж өгнө.	2 мин	Зөвлөгчийн асуултад хариулах, ойлгоогүй зүйлээ лавлах
6	Дээрх үнэлэмжүүдийг өөртөө бий болгосны үндсэн дээр түүнээ ажил хөдөлмөртэй хэрхэн холбож болох ойлголт өгнө.	3 мин	Өгсөн мэдээллийг сайтар ойлгож авах, зөвлөгчөөс лавлаж, өөрийн ойлголтын талаар санал солилцох
7	Жагсаан бичсэн зүйлийн дагуу өөртөө таарч тохирох ажлын жагсаалтыг бичиж ирэх даалгавар өгнө (Гарын авлагын 9-р хуудсыг ашиглах)	1 мин	Зөвлөгчийн өгсөн даалгаврыг тэмдэглэн авах, холбогдох материалаа авч явах, жагсаалтад тулгуурлан дүгнэлт боловсруулж ирэх

Дасгал. 2.2.1. « Өөрийнхөө тухай суралцах»

Жишээ нь: СБ дүүргийн 18-р хорооны (Мэдрэлийн бэрхшээлтэй, хөдөлмөрийн чадвараа алдалтын 60%) ХБ-тэй иргэн Д.Дэмбэрэлтогтохын хийсэн дасгалууд

Миний		
Сонирхол	Авъяас билэг	Ур чадвар
Алдартай хүмүүсийн түүх намтрыг унших дуртай	Оюун ухааныг хөгжүүлэх тоглоом тоглох, үгийн сүлжээ бөглөхдөө сайн	Шугам зураг зурах, гадаад хэл сурч эзэмшихдээ сайн
Хувийн аж ахуйтай болох талаар хүсэн тэмүүлдэг	Нарийн хэмжээс тавихдаа сайн	Блок хийх, тоосго, блокийн өрлөгт сайн
Сансар огторгуйд гарч үзэхийг хүсдэг	Хашаандаа төрөл бүрийн цэцэг ногоо тарьж ургуулах авъяастай	Шавар зуурах, шавардлага хийх чадвартай
Дотны найзуудтайгаа ярилцаж суух дуртай	Дуу сайн дуулдаг	Цахилгаан өрөм эзэмшиж сурсан
Өөрөө блокоо хэвлээд өрлөг хийх дуртай.	Гараар ямар ч юмыг хийж сурахдаа амархан	Гэрийн нөхцөлд талх сайн хийж чаддаг

Дасгал 2.2.2 Эерэг хандлага зан чанараа шалгах жагсаалт

Танд байж болох эерэг хандлага, зан чанарууд	+	**	Тэвчээртэй	+	Сониуч	+	
			Цаг барьдаг		Найдвартай		*
			Хурдан сурдаг		Уян хатан		
			Хариуцлагатай	+	Урам зоригтой	+	
Үнэнч шударга	+		Өөртөө итгэлтэй	+	Удирдамж чиглэлийг дагадаг		*
Бие даасан		*	Сурах хүсэлтэй		Нөхөрсөг		
Найрсаг	+		Хөгжилтэй		Зорилгодоо чиглэсэн		*
Итгэлтэй	+		Бүтээлч		Тусархаг	+	
Дэг журамтай		*	Халамжтай	+	Анхаарлаа төвлөрүүлж чаддаг	+	
Цэвэрч нямбай	+		Дөлгөөн		Бусадтай нийцтэй		*
Тэвчээртэй	+		Асуудлыг шийдвэрлэж чаддаг		Зохион байгуулалттай		*
Бодит практик хандлагатай		*	Санаачилгатай, өөрийгөө удирдаж чаддаг		Алиа хошин	+	
Ажлаараа бахархдаг			Ахиж сайжрахыг хүсдэг	+	Багаар ажиллах хүсэлтэй	+	
/Бусад/							

Дасгал: 2.2.3. « Юуг санал болгох вэ? »

Та яг юуг хийж чадах вэ, Юунд илүү сайн бэ?	Ямар нөхцөл/ үед хамгийн идэвхтэй ажилладаг, чухам юу таны сонирхлыг татдаг вэ?	Яг юу хийхийг хүсч байна, юунд хүрэхийг эрмэлзэж байна вэ?	Чухам ямар ажил танд илүү тохиромжтой, яг ямар орчин нөхцөлд ажилласанаар та хангалуун байх бол	Сонирхож буй ажил /жагсаалт/
Гэрийн нөхцөлд блок хийнэ. Цахилгаан өрөм ажиллуулдаг. Талхны үйлдвэрийн шарагч машиныг ажиллуулж чаддаг. Блокоор өрлөг хийх, шавардлага хийхдээ илүү сайн	Өөрийн сонирдог зүйлээ хийхдээ илүү урамшдаг ба эрч хүчтэй байдаг. Хийж бүтээсэн зүйл маань үр дүнтэй харагдахад улам их сонирхолтойгоор ажилладаг.	Өрлөгийн ажил. Цаашдаа хөдөлмөр эрхлээд өөрийн гэсэн мөнгөтэй болоод блокийн жижиг үйлдвэртэй болохыг хүсч байна.	- Талх шарах - Гагнуур хийх - Шаврын ажил - Өрлөгийн ажил, харуул г.м Ажиллах цаг багатай, ээлжийн болон хоол унааны хангалт өгдөг, ажлын 5 хоногтой, эвсэг хамт олонтой газар байвал ажиллахад урамтай байх болно.	Өрлөгийн бригадын ажил Талх шарагч Гагнуурчин Блокийн үйлдвэрт Ээлжийн харуул

Дүгнэлт: Энэ сэдэвтэй танилцсанаар ХБИ нь өөрөө өөртөө итгэх итгэлийг бий болгон улмаар өөрийн сонирхол, авъяас, ур чадвар, зан чанарыг тодорхойлон, түүнд үндэслэн өөрийн хийж чадах ажлыг оновчтой сонгох чадвартай болсон байна.

Ашигласан материал, гарын авлага:

- Тусгайлан бэлтгэсэн жагсаалтууд
- Гарын авлага
- Дэвтэр
- Үзэг
- ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан гарын авлага. Улаанбаатар хот. хуу: 4-9

2.3. Ажил болон хөдөлмөрийн харилцааны нийтлэг хэм хэмжээний талаар суралцах

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: ХБИ ажлын тухай мэдлэгтэй болж, ХБИ-ийн хөдөлмөрийн харилцааны эрх зүйн нийтлэг хэм хэмжээний тухай зохих ойлголт өгч тэдний мэдлэгийг үнэлж дүгнэхэд оршино.

Сургалтын зорилт:

- ХБИ ажлын тухай ерөнхий ойлголт мэдлэгтэй болоход суралцана.
- Ажил хайх мэдээллийг хэрхэн, хаанаас олж болох тухай мэднэ.
- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлттэй холбоотой хууль, эрх зүйн талын мэдлэг мэдээлийг авах, нийтлэг хэм хэмжээнд суралцана.
- Холбогдох хууль тогтоомжуудыг уншиж судална.
- Олж авсан мэдээлэл амьдралд хэр нийцэж байгаад дүгнэлт хийнэ.
- Зөвлөгчийн мэдээллийн дагуу санал бодлоо солилцож, дасгал дээр хамтарч ажиллана.
- Урьд хийсэн дасгалуудтайгаа харьцуулж үзнэ.

Сэдвийн агуулга:

Дэд агуулга	Тодорхойлолт	Асуулт	Хариулт
Ажлын үүрэг даалгавар	Таны ажил дээрээ хийдэг зүйлийг хэлнэ.	Би энэ ажлыг хийж чадах уу?	
Ажил гүйцэтгэхэд шаардлагатай ур чадвар	Тухайн ажлыг хийхэд байх ёстой авъяас, ур чадваруудыг хэлнэ	Шаардагдах ур чадвар над бий юу?	
Мэргэшсэн байдал	Тодорхой мэдлэг, ур чадварыг илтгэсэн тусгай сургалтад хамрагдсан байдал, туршлага гэрчилгээ зэргийг хэлнэ.	Энэ ажлыг хийхэд хэр туршлагатай вэ?	
Ажилд орох боломж	Ажил олоход боломжтой байхыг хэлнэ.	Би ажил хийх бүрэн боломжтой юу?	
Цалин хөлс, урамшуулал тэтгэмж	Та аль нэгж нэг ажилд ороод ажлын үүрэг даалгавар гүйцэтгэснийхээ хариуд цалин хөлс авахаа зөвшилцдөг.	Байгууллагын зүгээс тэтгэмж, хөнгөлөлт, бусад хангамж бий болов уу?	

Хөдөлмөрийн харилцааны нийтлэг хэм хэмжээний хандлага, өөрийн эрхийн тухай суралцах	- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц (27-р зүйл) - ОУХБ-ын 159-р конвенц (2, 3-р хэсэг) - Хөдөлмөрийн тухай хууль (111-р зүйл) - Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хууль (4,5,8,9,11,12-р зүйл) - ХБИ-ийн нийгмийн хамгааллын тухай хууль (8-р зүйл) Нийгмийн даатгалын тухай хууль (28, 29-р зүйл)-ийг судлах	Би өөрийн эрхийн талаар хэр мэддэг вэ?	
Сонирхож буй ажлынхаа талаар сурч мэдэх	Сонирхож буй ажлын байрынхаа талаар сурч мэдэх арга замыг эрэлхийлэхийг хэлнэ.	Тэдгээр аргаас аль нь оновчтой хариулт өгөх вэ?	

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Зөвлөгчийн үйл ажиллагаа	Хугацаа	ХБИ-ийн үйл ажиллагаа
1	ХБИ-ийг хүлээн авч мэндлэх. Ажлын тухай ерөнхий ойлголт, ХБИ-ийн хууль эрх зүйн тухай сэдвийн зорилго, Зорилтыг танилцуулах	2 мин	ХБИ зөвлөгчтэй мэндлэх, сургалтын явцад юу сурч мэдэх талаар баримжаатай болох
2	Зөвлөгчөөс ХБИ-ийн хууль эрх зүйн мэдлэгийг нь илрүүлэх үүднээс асууж лавлах /Асуулт/ <i>Та ХБИ-ийн эрхийн болон хөдөлмөр эрхлэлтийн хууль эрх зүйн талаар юу мэдэх вэ?</i> <i>Хөдөлмөрийн хуулийг уншиж байсан уу? Түүний 111-р зүйлд ямар заалт байдаг вэ?</i> <i>Ер нь өөрийн эрхийн талаар хууль эрх зүйн үүднээс юу мэддэг вэ?</i>	1 мин	Зөвлөгчид хариулт өгөх, түүний мэдээллийг анхааралтай сонсох, тэмдэглэж авах
3	ХБИ-ний бие дааж хийсэн даалгаварт үнэлэлт дүгнэлт хийх	2 мин	Бие даан хийсэн зүйлээ дүгнүүлэх
4	Тухайн сэдвийн дагуу «Ажлын зарыг хаанаас олж болох» тухай мэдээлэл өгөх, харилцан ярилцах, асууж лавлах	5 мин	Зөвлөгчийн мэдээллийг сонсож тэмдэглэж авах
5	ХБИ-д шаардлагатай хууль эрх зүйн мэдээллийг хэвлэж өгөх, тайлбарлан ойлгуулах	2 мин	Зөвлөгчөөс өгсөн материалыг сайтар уншиж судлан, өөрийн болгох
6	Ажил, хөдөлмөрийн харилцааны хоорондын хамаарлын талаар ойлголт өгөх	5 мин	Эдгээр нь хоорондоо зайлшгүй холбоотой болохыг ойлгож мэдэх

7	Сонирхож буй ажлын байрынхаа талаар суралцах арга замыг хэлж өгөх Загвар асуулт: ➤ Тухайн компани /газар/-ын явуулдаг үйл ажиллагаа, хэдэн жил ажиллаж байгаа, хэдэн хүн ажилладаг, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг ажиллуулдаг эсэх, өөр ямар төрлийн ажил байдаг ➤ Тухайн ажлын байрт ямар давуу тал, боломжууд байгаа ➤ Ажлын байрын баталгаат байдал, ахиж дэвших тал дээр ямар нөхцөл боломж байдаг ➤ Ажил үүрэг нь юу вэ? Ямар шаардлага, ур чадвар шаарддаг вэ? ➤ Ажлын өдөр нь ямар байх вэ? Цалингийн сүлжээ, тэтгэмжийн нөхцөл нь юу вэ? ➤ Ийм төрлийн ажлын байрт ажил олох хамгийн сайн арга зам нь юу вэ? ➤ Тухайн байгууллагад хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн ажилладаг уу? Уулзаж болох эсэх г.м асуулт тавьж, хэрэгцээтэй мэдээлэл олж болно.	3 мин	Зөвлөгчийн мэдээллийг сайтар тэмдэглэж авах
8	Даалгаварт сэдвийнхээ дагуу ажлын байрын оновчтой сонголтыг хийж тэмдэглэл хөтлөх, түүндээ дүгнэлт хийж ирэх	2 мин	Даалгаврыг сайн ойлгож аваад гүйцэтгэх, ойлгоогүй зүйлийг зөвлөгчөөс лавлан асуух

Дасгал: 2.3.1 Ажлын байрын тухай суралцах нь (Дасгал 2.3-г үз. Тухайн ажлыг хийж байгаа таньдаг хүмүүс болон тэр салбарын ажил олгогч, менежерүүдтэй уулзан дараах асуултад хариулт олохыг хичээгээрэй)

Жишээ:

СБ дүүргийн 13-р хорооны (Түнхний төрөлхийн бэрхшээлтэй, хөдөлмөрийн чадвар алдалтын хувь 70) ХБИ Г.Оргилмаагийн Хаан банкны төллөртэй уулзаж хийсэн тэмдэглэлээс.

- Сайн байна уу? Танаас хэдэн зүйл асууж болох уу?
- Болноо.
- Хаан банк хэдэн салбартай вэ?
- Монголын 3 хот, 21 аймаг, сумдаар салбартай.
- Хаан банкинд ямар, ямар мэргэжилтэн байдаг вэ?
- Удирдах дарга эрхлэгчид, төллөр, эдийн засагч, зээлийн эдийн засагч, хамгаалагч, үйлчлэгч г.м
- Ижил төрлийн үйл ажиллагаа явуулдаг банкнуудаас давуу тал нь юу вэ?
- Монголын 3 хот, 21 аймаг, сумдаар салбартай. Иргэддээ ойр ажилладаг.
- Ажлын өдрүүд нь ямар байдаг вэ?
- Манай салбар 7 хоногийн 6 өдөр нь өглөөний 9 цагаас 18 цаг хүртэл ажилладаг.
- Танайд ажилд ороход ямар шаардлага тавьдаг вэ?
- Шалгалт авна. Шалгалтад гадаад хэл, компьютер, IQ, эдийн засгийн мэдлэг г.м
- Танайд ХБИ-ийг ажилд авдаг уу?
- Мэдэхгүй.
- Танай банкны ажил олгогчтой хэрхэн яаж холбогдож болох бол?
- Хаан банкны төв албанаас анкет авч бөглөдөг.
- Танайд ХБИ ажилладаг уу?
- Тиймээ.
- Танд баярлалаа.

Дасгал 2.3.2: Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай олон улсын гэрээ, конвенц, хууль тогтоомжуудыг судлах нь:

- НҮБ. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц. 27-р зүйл
- ОУХБ. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн мэргэжлийн нөхөн сэргээлт, хөдөлмөр эрхлэлтийн тухай 159-р конвенц. 2,3-р хэсэг
- Хөдөлмөрийн тухай хууль. 111-р зүйл
- Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хууль. 4,5,8,9,11,12-р зүйл
- ХБИ-ийн нийгмийн хамгааллын тухай хууль. 8-р зүйл
- Нийгмийн даатгалын тухай хууль. 28,29-р зүйл
- Бусад хууль, тогтоомж

Дүгнэлт: Энэ сэдэвтэй танилцсанаар ХБИ нь өөрийн эрхийн талаар болон хөдөлмөр эрхлэлтийн талаарх хууль эрх зүйн мэдлэгтэй болох, цаашдаа ажилтай болох явцдаа ажлын тухай өргөн ойлголттой болсон байна

Ашигласан материал, гарын авлага:

- Тусгайлан бэлтгэсэн хуулиуд
- Гарын авлага
- Дэвтэр
- Үзэг
- ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан гарын авлага. УБ хот. хуу: 10-15

2.4 Ажлын зорилгоо тодорхойлох нь

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Өөрийгөө үнэлж цэгнэн мэдсэнийхээ үндсэн дээр өөрт тохирох ажлын зорилгоо тодорхойлох, улмаар ажлын зорилготой байхын ач холбогдолыг таньж мэдэхэд чиглэнэ.

Сургалтын Зорилт:

- Зорилго, зорилт гэж юу болох талаар ойлголт авах
- Яагаад ажлын зорилго, зорилттой байх хэрэгтэй вэ? гэдгийг таньж мэдэх
- Ажлын зорилгын онцгой хэрэгцээг чухалчлан судалж үзэх
- Ажлын зорилгод байж болох жишээн дээр харилцан ярилцах, дүгнэлтийг хийх

Сэдвийн агуулга:

Дэд агуулга	Тодорхойлолтууд	Асуулт	Хариулт
Зорилго	Таны хийхээр хүсэж буй зүйлийн тухай тодорхой илэрхийлэл	Миний зорилго юу вэ?	
Ажлын зорилготой байхын ач холбогдол	Ажлын тодорхой зорилготой байх нь таны эрэл хайгуулд чиг шугам болж өгнө.	Ажлын зорилгоо тодорхой болгож чадсан эсэх?	

Бодит зорилго	Таны хүрч чадах зорилгыг хэлнэ. Энэ нь таны авъяас чадвар, мөн орон нутагт чинь олдох боломж дээр суурилах ёстой.	Миний зорилго хэрэгжих боломжтой юу?	
Онцгой хэрэгцээ	Энэ нь таны цалин хөлс, тэтгэмж, ажлын цаг, нийтийн унаанд суух байршил, боломж зэрэгтэй холбоотой асуудал юм.	Сонирхож буй ажил миний онцгой хэрэгцээг хангаж чадаж байгаа эсэх?	

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл явц:

№	Зөвлөгчийн үйл ажиллагаа	Хугацаа	ХБИ-ийн үйл ажиллагаа
1.	ХБИ-ийг хүлээн авч мэндлэх Ажлын зорилго, онцгой хэрэгцээ, зорилготой байхын ач холбогдол сэдвийн зорилго, Зорилтыг танилцуулах	2 мин	ХБИ зөвлөгчтэй мэндлэх, сургалтын явцад юу сурч мэдэх талаар баримжаатай болох
2.	Даалгаварт өгсөн зүйлээр хариулт авах, түүнд дүгнэлт хийх	2 мин	Ажлын байрынхаа сонголтын талаар зөвлөгчийн дүгнэлтийг гаргуулах
3.	Тухайн хүний зорилго, зорилтыг асууж сонирхох Асуулт: ➤ <i>Та ажил хайх явцдаа өөртөө ямар ажлын зорилго тавьж байгаа вэ?</i> ➤ <i>Таны тавьж буй зорилго бодит болж чадах уу?</i> ➤ <i>Таны зорилгын онцгой хэрэгцээ нь юу байж болох вэ? та ямар бодолтой байна.</i> ➤ <i>Ажлын зорилго таны сонирхол, авъяас, ур чадвар, эерэг хандлагын бодит дүгнэлттэй нийцэж чадаж байна уу? Хэрэв нийцэж байвал таны зорилго зөв чиглэх болно гэдгийг анхаараарай.</i>	2 мин	Зорилгоо зөвлөгчид танилцуулах
4.	Тухайн хүнд ажлын зорилгоо хэрхэн тодорхойлох, тодорхой зорилготой байх нь тухайн ажил хайх явцыг зохион байгуулалттай болгодог талаар мэдээллийг өгөх, харилцан ярилцах,	5 мин	Зөвлөгчийн мэдээллийг сонсож тэмдэглэж авах, асуултад хариулах
5.	Тухайн хүний бэрхшээлд тулгуурлан ажлын байрын онцгой хэрэгцээг нь тодорхойлоход зөвлөх, санаа өгөх. Зөвлөгчийн санал: <i>Түнхний болон хөдөлгөөний бэрхшээлтэй ХБИ-нд хөдөлгөөн нэг их шаардаад байхгүй зөвхөн ширээний ард суугаад хийж болох ажил байж болно. Жишээ нь:</i> <i>Тасалбар түгээх ажил,</i> <i>Банкны теллер, Дүн бүртгэлийн болон бичиг хэргийн ажил, Мэдээлэл сурталчилгааны ажил г.м</i>	2 Мин	Өөрт шаардлагатай онцгой хэрэгцээгээ зөвлөгчид хэлж ойлгуулах

6.	Ажлын зорилгод байж болох жишээг хэлж өгөх “Сонсголын бэрхшээлдээ зохицуулан гар утсаар юм уу, эсвэл бичгээр харилцах боломжтой фермерийн туслах, барилгын ажилчин, будагчин эсвэл онцгой сургалт шаарддаггүй гадаа ажилладаг ажилд орно”. “Банкны теллер, бичиг хэргийн ажилтан, эсвэл үүнтэй төстэй ажлыг гурван сарын дотор олох. Гэхдээ энэ ажил нь нийтийн тээврийн зогсоолтой ойролцоо байх ёстой”. “Эх орныхоо аль ч газарт гагнуурчны ажилд орох. Хэрэв ажил маань гэрээс хол бол над орон гэр, эсвэл байрын тэтгэмж хэрэгтэй болно”. “Хотод багш, зөвлөгч, эсвэл багшийн туслахын ажилд орно. Гэхдээ би анги руугаа тэргэнцэртэйгээ орох боломжтой байх ёстой. Бас самбар болон бусад хичээлийн хэрэгсэл нь суудлаасаа гар хүрч болохоор байх хэрэгтэй”.	3 Мин	Өгөгдсөн жишээнд үндэслэн өөрт ямар жишээ байж болохыг бодох
7.	Сонирхож буй ажлын байрынхаа талаар сурч мэдэх арга зам боломжийн талаар ярилцах	3 Мин	Зөвлөгчтэй өөрийн санаа бодлыг хуваалцах
8.	Өгөгдсөн арга замын дагуу аль нэгийг сонгон түүний дагуу тэмдэглэл хөтлөх	1 мин	Даалгаврыг гүйцэтгэхдээ «Би юуг санал болгох вэ?» гэдэг дасгал ажилтайгаа харьцуулан үзэх, хамтрагчтайгаа зөвлөлдөх

Дасгал 2.4.1 Ажлын зорилгоо бичих.

Жишээ: СБ дүүргийн 13-р хорооны (Түнхний төрөлхийн бэрхшээлтэй, хөдөлмөрийн чадвар алдалт 60%) иргэн Г.Оргилмаагийн бичсэн тэмдэглэлээс.

- Банкны теллер
- Бичиг хэрэг
- Нягтлан бодогч
- Нярав

Эдгээр ажлыг хийхэд мэргэжил, чадвар эзэмшсэн, суугаад хийж болох биед тохирсон, бас сонирхол, авъяас, ур чадвар, эерэг хандлагатай нийцэж байгаа тул чин сэтгэлээсээ хийх болно.

Дүгнэлт: Энэ сэдвийг судалснаар ХБИ ажлын зорилгын талаар ойлголт авсаны үндсэн дээр өөрийн онцгой хэрэгцээг тодорхойлж түүнд тулгуурлан ажлын байр зөв сонгоход хүрсэн байна.

Ашигласан материал, гарын авлага:

- Гарын авлага
- Дэвтэр
- Үзэг
- ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан гарын авлага. УБ хот. хуу: 19-21

2.5 Ажил хайхад хэрэгтэй бичиг баримтаа бэлдэх

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Ажил хайх явцад ажил олгогчид өөрийгөө бүрэн гүйцэд ойлгуулж мэдүүлэхийн тулд тодорхой хэмжээний шаардлага хангасан мэдлэг, мэдээллийг бий болгоход чиглэнэ.

Сургалтын зорилт:

- Ажилд авах өргөдлийнхөө маягтыг ажил олгогчийн шаардлагад нийцүүлэн бөглөх ойлголттой болох
- Ажилд ороход өөрийнх нь талаар бүрэн гүйцэд тодорхойлолт өгч чадах хүнээ сонгож чаддаг болох
- Намтраа хэрхэн бэлдэх, энэ нь ямар ач холбогдолтой болохыг ойлгох
- Ажилд ороход шаардлагатай бусад бичиг баримтаа бэлтгэх
- Судалж үзсэн сэдэвт үндэслэн өөрийн хувийн мэдээллийн хуудсыг бий болгох

Сэдвийн агуулга:

Дэд агуулга	Тодорхойлолт	Асуулт	Хариулт
Ажилд авах өргөдлийн маягт	Ажилд орох хүсэлт гаргахад бөглүүлдэг таны маягт	Шаардлагад нийцүүлэн анкетаа хэрхэн бөглөж сурах вэ?	
Электрон өргөдлийн маягт	Энэ нь интернэтээр бөглөдөг маягт юм.		
Тодорхойлолт өгөх хүмүүс	Таны өмнөөс ажил олгогчтой харилцаж, таныг тухайн ажилд санал болгох тэрхүү тодорхойлолтыг өгдөг хүмүүс юм.	Ажил олгогчид хэн миний талаар үнэн зөв бодит мэдээлэл өгч чадах вэ?	
Хувийн мэдээллийн хуудас	Ажилд авах өргөдлийн маягтад холбогдох мэдээллийг багтаасан хуудас юм.		
Өөрийн намтар	Ажилд горилогчийн ур чадварыг хураангуйлан бичсэн баримт болно.		
Хэрэгцээт бичиг баримтууд	Үүнд албан ёсны сургалт дамжаа зэрэг олгох хөтөлбөр, мэргэжлийн сургалт болон сургууль төгссөн гэрчилгээ, сертификат болно.		

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл явц:

№	Зөвлөгчийн үйл ажиллагаа	Хугацаа	ХБИ-ийн үйл ажиллагаа
1.	ХБИ-ийг хүлээн авч мэндлэх, Ажилд ороход шаардлагатай бичиг баримтын тухай сэдвийн зорилго, Зорилтыг танилцуулах	2 мин	ХБИ зөвлөгчтэй мэндлэх, сургалтын явцад юу сурч мэдэх талаар баримжаатай болох

2.	Даалгаварт өгсөн зүйлээр хариулт авах, түүнд дүгнэлт хийх	2 мин	Ажлын зорилгоо хэрхэн зөв тодорхойлсныг зөвлөгчөөр хянуулах, дүгнэлт гаргуулах
3.	Зөвлөгчөөс сэдвийн агуулгын дагуу үндсэн мэдээлэл өгөх		Мэдээллийг сайтар ойлгох, ойлгоогүй зүйлээ лавлах
4.	Тодорхойлолт өгөх хүнээ хэрхэн сонгох талаар зөвлөж ярилцах • Тодорхойлолт өгөх хүнийхээ нэрийг тусад нь цаасан дээр бичиж бэлд. Эсвэл түүний нэрийг Хувийн мэдээллийн хуудас дээр бич.		Тодорхойлолт өгч чадах хүнээ сайн зөв сонгох үүднээс зөвлөгчтэй ярилцах, асуух
5.	Хувийн мэдээллийн хуудсаа хэрхэн бичих талаар бичиж тэмдэглүүлэх Хувийн мэдээллийн хуудсаа бэлтгэхийн тулд: • Энэхүү гарын авлагын төгсгөлд хавсаргасан загвар Хувийн мэдээллийн хуудсыг харна уу. • Үг үсэг, утга найруулга, зөв бичгийн дүрэм болон бүх мэдээллээ шалга. • Бичиг найруулгын ур чадвар сайтай, ажил хөдөлмөрийн мэдлэгтэй хүнээс хянаж өгөхийг гуй. • Бэлэн болгосон хуудсаа цаашид хэрэглэх үүднээс хадгал.		Зөвлөгчийн мэдээллийг сайтар тэмдэглэж авах
6.	Даалгаварт хувийн мэдээллийн хуудас, намтраа бичих		Холбогдох бичиг баримт, зөвлөгчийн өгсөн мэдээлэлд үндэслэн даалгаврыг гүйцэтгэх

Дасгал 2.5.1: Танд тодорхойлолт өгөх хүмүүс.

Жишээ: **СБ дүүргийн 13-р хорооны (Түнхний төрөлхийн бэрхшээлтэй, хөдөлмөрийн чадвар алдалт 60%) иргэн Г.Оргилмаагийн бичсэн тэмдэглэлээс.**

№	Овог нэр	Таны юу болох	Эрхэлдэг ажил	Хаяг, холбоо барих утас
1	Д.Бямбадэлгэр	Түр гэрээгээр хамтран ажиллаж байсан.	Нийгмийн ажилтан	СБ дүүргийн 13-р хороо, 9926xxxx
2	С.Оюунбат	Ажил хайхад минь хамтрагч байсан	ХБИСЗӨҮТ-ийн нийгмийн ажилтан	Чингэлтэй дүүргийн 4-р хороо 9115xxxx
3	Б. Лхагваа	Нөхөр	Барилгын даамал	СБ дүүрэг 13-р хороо, 8881xxxx

Дасгал 2.5.2: Хувийн мэдээллийн хуудсыг бөглөх.

I. Ерөнхий мэдээлэл	
Нэр: Оргилмаа	Утас: 35XXXX
Хаяг: СБД-ийн ...-р хороо. Рашаан 11-644 тоот	Гар утас: 99XXXXXX
Төрсөн огноо 19XX-XX-XX	И-мэйл хаяг: Од 13-@Yahoo.com
Регистрийн дугаар XX22222222	Төрсөн газар: Өвөрхангай. Хархорин
Асран хамгаалуулагчдын нэр, тоо: 3	Гэр бүлийн байдал: Гэрлэсэн

II. Боловсрол	
А. Бага, дунд,	
Сургуулийн нэр: Өвөрхангай. Хархорин. 1-р 10 жил	
Байршил: Өвөрхангай. Хархорин	
Боловсролын агуулга: Ерөнхий эрдмийн хичээл	
Огноо: 19XX-19XX	
Боловсролын түвшин: Бүрэн бус дунд	
В. Ахлах (Мэргэжил сургалт)	
Сургуулийн нэр: Өв. Хархорин 1-р 10 жил	
Байршил: Өвөрхангай. Хархорин	
Боловсролын агуулга: Ерөнхий эрдэм	
Огноо: 19XX-19XX	
Боловсролын түвшин (Мэргэжил) Бүрэн дунд	
Г. Коллеж (Их сургууль)	
Коллеж (Их сургуулийн нэр) Хархорум их сургууль	
Судалсан хичээл: Эдийн засаг, нягтлан бодох бүртгэл	
Огноо: 19XX-20XX	
Боловсролын зэрэг (Мэргэжил) Ня-бо эдийн засаг, баклавр	
Д. Бусад сургалт, дамжаа	
Сургалт зохион байгуулсан байгууллагын нэр:	
Судалсан хичээл:	
Огноо:	
Ур чадвар (мэргэжил)	
III. Хөдөлмөр эрхлэлтийн байдал	
А. Ажил олгогч	
Нэр: Т. Ууганбаяр	
Хаяг: Өвөрхангай. Хархорин «Зандан Шоо ХХК»	Ажилласан огноо: 20XX-20XX
Удирдлага:	Утас: 99XXXXXX
Албан тушаал: Менежер	И-мэйл: SHO-@dmail com
Ажил үүрэг: Компьютер дээр ажиллах, хамт олныг удирдах	Цалин: 120.000
Тусгай тоног төхөөрөмж ажиллуулж байсан /Үр дүн амжилт: Үгүй.	
Ажлаас гарсан шалтгаан: Шилжилт хөдөлгөөний улмаас.	
Б. Ажил олгогч:	
Нэр: Сэргэлэн	Ажилласан огноо: 20XX-20XX
Хаяг: СБ дүүрэг, «Тост» ХХК Орчуулгын төв	Утас: 99XXXXXX
Удирдлага: Захирал	И-мэйл:
Албан тушаал: Зохион байгуулагч	Цалин: 140.000
Ажил үүрэг: Ирсэн материалыг хүлээн авах, тараах	
Тусгай тоног төхөөрөмж ажиллуулж байсан /Үр дүн амжилт:	
Ажлаас гарсан шалтгаан: Хүүхэд гаргасан.	
Жич: Өөр нэмж бичих ажил байгаа бол тусад нь цаасан дээр бичнэ үү.	

(Тодорхойлолт өгөх гурван хүний нэрийг, албан тушаал, холбоо барих мэдээлэл болон та аль хэр удаан хугацаанд тухайн хүмүүсийг мэддэг тухайгаа бичнэ үү.)	
Нэр: Бямбаа	Албан тушаал: Нийгмийн ажилтан
Хаяг: СБД-ийн ...-р хороо, ... тоот	Утас: 99XXXXXX
	И-мэйл: aa@yahoo.com
Нэр: Бат	Албан тушаал: Менежер
Хаяг: ЧД-ийн ... –р хороо, ... тоот	Утас: 88XXXXXX
	И-мэйл: DA@yahoo.com
Нэр: Лхагваа	Албан тушаал: Даамал
Хаяг: СБД-ийн ... -р хороо, ... тоот	Утас: 91XXXXXX
	И-мэйл: l9-

Дүгнэлт: Энэ сэдвийг судалснаар ХБИ өөрийн хувийн мэдээллийн хуудас, намтрыг ажил олгогчийн шаардлагад нийцэхүйц бий болгож чадсан байх ба түүнийг цаашдаа хаана ч ашиглаж болох боломжтой болсон байна.

- Ашигласан материал, гарын авлага:
 - Хувийн мэдээллийн хуудас, намтарын загвар
 - Дэвтэр
 - Үзэг
 - ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан гарын авлага. УБ хот. хуу: 22-30

2.6 Ажлын зар хайх, түүнд хариулах нь

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулна.

Сэдвийн зорилго: Ажлын байрын зарыг хэрхэн хаанаас олж болох, түүний дагуу хөдөлмөрийн харилцааг хэрхэн үүсгэх талаар ойлголт өгөхөд оршино.

Сургалтын зорилт:

- Ажлын зар сурталчилгаануудыг тоймлон үзэх
- Ажил хайх явцдаа хувийн сүлжээг хэрхэн бий болгох
- Ажил олгогч нартай харилцах үр дүнтэй аргуудаас суралцах
- Ажилд орох албан хүсэлт бичиж сурах

Сэдвийн агуулга:

Дэд агуулга	Тодорхойлолт	Асуулт	Хариулт
Ажил олох эх сурвалжууд	Ажлын байрын тухай мэдээлэл олж болох шинж	Би ажлын байрын зарыг хаанаас олж болох вэ?	
Ажил олгогчтой холбоо тогтоох	Энэ нь ажил олгогчтой харилцаа холбоо үүсгэх арга юм.	Би ямар шугамаар ажил олгогчтой холбогдож болох вэ?	

Ажил олгогчид хөгжлийн бэрхшээлийн тухайд хэзээ хэрхэн хэлэх	Шийдвэрийг бэрхшээлийн байдал, ажил олгогчийнхоо талаар юу мэддэг, бэрхшээл тань тухайн ажлыг хийх чадварт ямар нөлөө үзүүлэх зэргээс хамааралтай асуудал	Би хөгжлийн бэрхшээлийнхээ ямар байдлаар мэдэгдэх вэ?	
--	---	---	--

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл явц:

№	Зөвлөгчийн үйл ажиллагаа	Хугацаа	ХБИ-ийн үйл ажиллагаа
1.	ХБИ-ийг хүлээн авч мэндлэх Ажлын зарыг хаанаас олж болох, түүндээ хэрхэн хариулт өгөх тухай сэдвийн зорилго, Зорилтыг танилцуулах	2 мин	ХБИ зөвлөгчтэй мэндлэх, сургалтын явцад юу сурч мэдэх талаар баримжаатай болох
2.	Тухайн хүний хувийн мэдээллийн хуудас, намтартай танилцах, тэр хүний тухай зохих төсөөлөл, баримжаатай болох	2 мин	Зөвлөгчийн дүгнэлтэд тулгуурлан засч сайжруулах шаардлагатай зүйл гарвал цаашид залруулга хийх
3.	Ажил хайхдаа мэдээллийг хаанаас авдаг болон ажил олгогчтой уулзаж байсан талаар асууж тодруулах <i>Асуулт:</i> <i>Та ер нь ажлын зар мэдээллийг хаанаас авдаг вэ?</i> <i>Ажилд орохоор хэн нэгэн ажил олгогчтой уулзаж байсан уу?</i> <i>Ажлын зар мэдээг сонирхож байхдаа ямар ажлын байрыг ихэвчлэн сонирхож байсан бэ? г.м</i>	1 мин	Урьд ажил хайж байсан бол зөвлөгчид хариулт өгөх
4.	Сэдвээр үндсэн мэдээлэл өгөх, тодорхой жишээ дээр тайлбарлах <i>Байж болох жишээ</i> <i>Хэрэв та гар урлалын ажил сонирхож байгаа бол энэ талын ажлын байрын заруудыг бүгдийг нь бичиж тэмдэглээд өөрт тохирч болохыг нь хаяг, байршил, утасны дугаараар нь жагсаагаад түүний дагуу холбогдох, биеэр уулзах болон анкет бөглөх шаардлагатай газруудаа маршрут гаргаад очиж уулзах</i> <i>Сонголт хийхдээ тухайн ажлын байр нь өөрт хэрхэн тохирох болон гарч болох эрсдэл, эерэг үр дүн өөрийн сонирхол авъяас, ур чадвар, хандлагад хэр нийцүүлж байгааг дүгнэлт хийгээрэй.</i>	5 мин	Зөвлөгчийн өгсөн мэдээллийг анхааралтай сонсох
5.	Ажил олгогчтой харилцах аргуудын талаар хэлж өгч бичүүлэх. Үүнд • <i>Ажлын зартай сонин сэтгүүл, мэдээ телевизийн нэвтрүүлэг үзэх</i> • <i>Хөдөлмөрийн биржийн мэдээлэл үзэх</i> • <i>Хөдөлмөр зуучлалын албадын ажлын байрын захиалгыг үзэх</i> • <i>Өргөдөл хүсэлт болон и-мэйл бичих</i> • <i>Утсаар харилцах, хариулах</i> • <i>Ажил олгогчтой биеэр уулзах</i>	5 мин	Өгсөн мэдээллийг бичиж тэмдэглэх

6.	Ажилд орох албан хүсэлт бичих заавар өгөх. Заавар: - Өөрийн сонирхож буй ажил олгогч, ажлын зарыг сонго - Энэ гарын авалагад санал болгосон заавар зөвлөлгөө загварыг ашиглан өргөдлөө бэлтгэ. - Өргөдлийг хянаж, засаж сайжруулахыг хамтрагчаас хүс. - Өөрийн хүссэн тэрхүү өргөдлийг бэлэн болтол дахин хяна. - Өөрийн хүссэн ажилд сэтгэл нийцүүлэн бичсэн өргөдлөө илгээ.	3 мин	Зөвлөгчийн өгсөн зааврыг бичиж авах
7.	Ажилд орох хувийн сүлжээгээ бий болгохдоо «Тусламж авах», «Танд тодорхойлолт өгөх хүмүүс» дасгалаа ашиглах • Тэдгээр жагсаалт дээрээ ажил олоход чинь тусалж чадах хүмүүс, жишээ нь: найз нөхөр, төрөл садан, өмнөх ажил олгогч, багш, хөдөлмөр зуучлалын газрын мэргэжилтэн, нийгмийн ажилтан, бизнес эрхлэгч болон бусад хүний нэрийг бич. Энэ бол таны Ажил хайх хувийн сүлжээ болно. • Сүлжээнд байгаа хүмүүстээ та ажлын зорилгоо, өөрийн мэргэшил, ур чадварыг ярь. Тэднийг ажлын зорилгоо, өөрсдийнхөө холбоотой байдаг хүмүүстэй таны тухай ярихыг хүсээрэй.	2 мин	Өгсөн заавруудтай холбон үзэж ойлгох
8.	Судалж үзсэн сэдвийнхээ дагуу ямар нэгэн ажлын зарын дагуу албан хүсэлт бичих, ажил олгогчтой утсаар харилцаж буй мэт дүрийн тоглолт хийх даалгавар өгөх	2 мин	Даалгаврыг үр дүнтэй гүйцэтгэх явцдаа хамтрагчаасаа тусламж хүсэх

Дүгнэлт: Энэ сэдвийг судалснаар ХБИ нь ажлын зарыг хэрхэн хаанаас олох боломтойг мэдэх ба ажил хайх хувийн сүлжээг бий болгож ажил олгогчтой хэрхэн холбоо тогтоож болох аргуудыг эзэмших, албан хүсэлт бичиж сурсан байна.

Ашигласан материал, гарын авлага:

- Албан хүсэлтийн загвар
- Дэвтэр
- Үзэг
- ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан гарын авлага. УБ хот. хуу: 31-46

2.7 Ажилд орох ярилцлага өгөх нь

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго:

Ажил олгогчтой уулзах үед өөрийг зөв илэрхийлэх, зохих мэдээлэл өгч чадах, ярилцлагын үед тохиолдох саад бэрхшээлийг туулах чадварыг эзэмшүүлэхэд оршино.

Сургалтын зорилт:

- Ярилцлагад бэлдэх талаар ерөнхий ойлголт өгөх
- Ярилцлагын явц, ажил олгогчийн асуултад хариулах чадвартай болгох
- Ярилцлагын үеэр гарч болзошгүй асуултуудад бэлтгэх

Сэдвийн агуулга

Дэд агуулга	Тодорхойлолт	Асуулт	Хариулт
Ярилцлага гэж юу болох?	Ажил олгогчид өөрийн хүчийг үнэлж, хөдөлмөрийг зарах боломж бөгөөд тухайн ажлын талаар илүү ихийг мэдэж авахуй	Ярилцлагад хэрхэн бэлтгэгдсэн бэ?	
Ажилд авах ярилцлагад бэлдэх	Ажил олгогчийн тавьдаг нийтлэг асуултад бэлтгэх явц	Асуултуудад хэрхэн бэлтгэх вэ?	
Ажилд авах ярилцлагын явц	Ажлын зар олох, түүнд хариулах нь сэдэвтэйгээ холбогдуулж бодох	Ажлын зартай хэрхэн холбогдуулах вэ?	
Ажлын байрын онцгой нөхцөлөө тохиролцох	Ажил олгогчид уг асуудлыг хэрхэн зөвөөр ойлгуулах, ойлголцох асуудал	Хэдийд энэ байдлаа хэлж болох вэ?	

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл явц:

№	Зөвлөгчийн үйл ажиллагаа	Хугацаа	ХБИ-ийн үйл ажиллагаа
1.	ХБИ-ийг хүлээн авч мэндлэх, Ажилд орох ярилцлагын тухай сэдвийн зорилго, Зорилтыг танилцуулах	2 мин	ХБИ зөвлөгчтэй мэндлэх, сургалтын явцад юу сурч мэдэх талаар баримжаатай болох
2.	Урьд үзсэн сэдвийг бататган ярилцах, даалгавартай танилцах	2 мин	Зөвлөгчид даалгавраа танилцуулан ойлгоогүй зүйлдээ тайлбар авах, лавлах
3.	Сэдвийн үндсэн мэдээллийг өгөх, тайлбарлан ойлгуулах	5 мин	Зөвлөгчийн өгч буй мэдээллийг анхааралтай сонсох
4.	Ярилцлагын үед асуудаг нийтлэг асуултуудыг жишээн дээр тайлбарлах Ажлын ярилцлагын алхмууд: <i>Ажил олгогчтой нэрийг нь хэлж мэндчил. Хэрэв нэрийг нь хараахан мэдэхгүй бол эелдгээр хандаж мэндчил.</i> • Өөрийгөө тодорхой танилцуул. • Хэрэв та хөгжлийн бэрхшээлээсээ болоод онцгой хэрэгцээтэй бол энэ тухай өөрийн ур чадваруудыг бүрэн тайлбарлаж дууссаны дараа хэл. • Тухайн ажлыг хийхэд шаардагдах зүйлээс илүү ихийг асууж шаардсаны хэрэггүй. • Ярилцлагын төгсгөлд ажилд авах шийдвэр хэзээ гарахыг, та энэ талаар яаж мэдэх вэ гэдгийг асуу. • Гарахаасаа өмнө ярилцлага авсан хүнд талархал илэрхийлээд энэ ажилд ажиллах сонирхолтой байгаагаа баталгаажуулж хэлээрэй.	3 мин	Мэдээллийг сонсон хэрэгтэй зүйлээ тэмдэглэж авах

5.	Ажлын ярилцлагын дүрийн тоглолтыг даалгаварт гүйцэтгэж ирэх	2 мин	Ярилцлага өгөх дүрийн тоглолтыг хийж түүндээ дүгнэлттэй хандах
----	---	-------	--

Дүгнэлт: Энэ сэдвийн хүрээнд ХБИ нь ажил олгогчийн ярилцлагад орох чадварыг эзэмшсэн байна.

- Ашигласан материал, гарын авлага:
 - Ярилцлагад асуугдаж болох нийтлэг асуултын маягт
 - Дэвтэр
 - Үзэг
 - ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан гарын авлага. УБ хот. хуу: 47-61

2.8 Ажил хайлтаа зохион байгуулах нь

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Ажил хайлт нь тодорхой зохион байгуулалт шаардсан ажил болохыг мэдүүлэх, итгэл найдвараа хадгалж үлдэх нь чухал болохыг ойлгуулахад оршино.

Сургалтын зорилт:

- Ажил хайх явцад учрах саад бэрхшээлийг даван туулах итгэл найдвараа хадгалж үлдэхэд суралцах
- Өөрчлөлт хийж урагшаа тэмүүлэх идэвхийг өрнүүлэх
- Урьд өгөгдсөн сэдвүүд дээрээ давтан ажиллах

Сэдвийн агуулга:

Дэд агуулга	Тодорхойлолт	Асуулт	Хариулт
Ажил хайлтаа зохион байгуулах	Мэдээллийн дагуу хайлтаа тодорхой зохион байгуулалтад оруулахуй	Хэрхэн ямар арга барилаар төлөвлөх вэ?	
Итгэл найдвараа хадгалж үлдэх	Энэ нь ажил хайх явцад урам мохоосон зүйл тохиолдох үед итгэл найдвараа хадгалж үлдэх явдал юм.	Ажил хайлт маань яагаад шаардлагад нийцсэнгүй вэ?	

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл явц:

№	Зөвлөгчийн үйл ажиллагаа	Хугацаа	ХБИ-ийн үйл ажиллагаа
1.	ХБИ-ийг хүлээн авч мэндлэх, Ажил хайлтаа хэрхэн зохион байгуулах сэдвээр тухайн сэдвийн зорилго, Зорилтыг танилцуулах	2 мин	ХБИ зөвлөгчтэй мэндлэх, сургалтын явцад юу сурч мэдэх талаар баримжаатай болох
2.	Ярилцлага өгөх дүрийн тоглолт хэр болсон, ойлгомжгүй зүйл юу байсан талаар асуух	5 мин	Зөвлөгчид даалгаврыг хэрхэн гүйцэтгэсэн хариултыг өгөх, лавлаж асуух

3.	Ажил хайлтаа зохион байгуулах сэдвийг судлахын тулд урьд үзсэн бүх сэдэвтэй уялдуулан, дасгал дээр ажиллах аргыг зааж сургах <i>Дасгал дээр ажиллахдаа дараах зүйлийг баримтлах талаар хэлж өгөх зүйлс:</i> • <i>Хамтрагчтайгаа байнга зөвлөлдөж байх</i> • <i>Мэдээллийг болон сурах бичгээ тогтмол уншиж судалж байх</i> • <i>Бодит амьдралтай байнга холбон үзэж байх</i> • <i>Дасгалуудын хоорондын уялдаа холбоог сайтар баримтлах</i>	10 мин	Зөвлөгчийн зааврын дагуу дасгал дээр анхааралтай ажиллах, гарын авлага, хичээлийн дэвтэртэйгээ харьцах, зөвлөгчөөс лавлан асуух
4.	Зөвлөгчөөс ХБИ-ийн сургалтын явцад баяр хүргэн амжилт хүсэх	2 мин	Сурч мэдсэн зүйлээ амьдралдаа тууштай хэрэгжүүлэх, зөвлөгчтэй холбоотой байх

Дүгнэлт: Энэхүү сургалтын явцад ХБИ нь өөрөө өөртөө итгэх итгэлээ нэмэгдүүлэн улмаар ажил хайх чадварыг эзэмшсэн байна.

- Ашигласан материал, гарын авлага:
 - Дасгалын заавар бэлтгэн өгөх
 - Дэвтэр
 - Үзэг
 - ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан гарын авлага. УБ хот. хуу: 61-63

**Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн ур чадварын
нөхөн сэргээлтийн загвар**

**ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ СУРАЛЦАГЧ НАРТ ЗОРИУЛСАН
АЖИЛ МЭРГЭЖЛИЙН ЗӨВЛӨЛГӨӨ ӨГӨХ СУРГАЛТЫН
ХӨТӨЛБӨРИЙН АРГА ЗҮЙ**

1. Арга зүйг боловсруулах үндэслэл, шаардлага

СЗҮТөвд суралцагчид болон төгсөгчид, ажил хайж байгаа ХБ-тэй залуучуудад мэдээлэл хомс байдаг, голдуу гэртээ, ажил хөдөлмөр эрхэлдэггүй, гэр бүлийн хүрээлэлд амьдарч ирсэн, гэр бүлийн хүмүүс бие даан хөдөлмөр эрхлэх чадварт нь итгэдэггүй, зарим ХБИ хөдөлмөр эрхлэх эрх зүйн талаар мэдлэггүй, мэдээлэл авч чаддаггүй, мэргэжил эзэмшээгүй, хаана хэнд хандах ямар замаар хөдөлмөр эрхлэх талаар мэдлэггүй байгаа хэрэгцээ шаардлагад үндэслэж байгаа юм.

ХБИ эрүүл иргэдийн дунд орж ажиллахаас халширч, тэдэнтэй харилцах харилцаанаас бэрхшээдэг байна. ХБИ эрүүл иргэдэд өөрсдөө тээр болохвий гэсэн сэтгэлийн эмзэглэл их байдаг. Мөн эрүүл иргэдийн таагүй харилцаанаас төвөгшөөдөг.

Иймд ХБИ-ийн гэр бүлийн хүмүүс тэдний бие даан хөдөлмөр эрхлэх, хамт олны дунд төлөвших, хөдөлмөр эрхэлснээр хувь хүнд хүрэх сэтгэл зүйн нөлөөллийн талаар зөвөлгөө өгч ХБИ-ийг нийгмийн харилцаанд оруулах, тэдний амьдралын чанарыг сайжруулах талаар мэдээлэл, сургалт сурталчилгаа хийх шаардлагатай байна. ХБИ-тэй иргэн бүр хөдөлмөр эрхлэх, нийгмийн харилцаанд орох сэтгэлзүйг бий болгох, ингэснээр амьдралын чанар өөрчлөгдөх, өөрийн чадавх нэмэгдэх талаар ойлголтыг төрүүлэх, төлөвшүүлэх нь ач холбогдолтой. Энэхүү хичээл орсноор ХБ-тэй иргэд хөдөлмөрт бэлтгэгдэн ажил хийх дур сонирхолтой, өөрийгөө хөгжүүлэх, боловсорч мэргэших хүсэлтэй, хамт олны дунд ажиллах анхан шатны мэдлэг, хууль эрх зүйн талаар ойлголттой болсон байна.

2. Сургалтын агуулга

ХБИ-ий хөдөлмөр эрхлэх хүсэл сонирхлыг бий болгон, ажил хийх арга замд чиглүүлнэ.

➤ Сэдэв: 2.1 «Ажилд орох зам»

Хамрах хүрээ: СЗҮТөвд суралцагчид болон хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд ажил хайхын тулд шаардлагатай зүйлийг судалж мэдэх талаар зохих ойлголт өгөх.

Сургалтын зорилт:

- ХБИ-ий хөдөлмөр эрхлэх хүсэл сонирхлыг тандаж судалгаа авах
- Судалгаанд үндэслэн тухайн хүний хөдөлмөр эрхлэлтэд дүгнэлт өгөх
- Хувь хүний хөдөлмөр эрхлэлтэд учирч буй саад бэрхшээлийг харилцан ярилцан сонсох
- Санал солилцсоны үндсэн дээр ажил хөдөлмөр хийхэд уриалах, сэтгэл зүйд нь нөлөөлөх яриа таниулга хийх
- Ажил хөдөлмөр эрхлэлийн ач тусыг ойлгуулах
- Ажил хайхад туслах «тусламж авах» дасгал дээр ажиллах

Сэдвийн агуулга:

Дэд агуулга	Тодорхойлолт	Асуулт	Хариулт
Тусламж авах	Ажил хайх явцдаа өөрт тань урам зориг, санал зөвлөлгөө өгч чадах хамрагчтай байхуй	Таны хамгийн их итгэдэг дотны хүн хэн бэ? Хэн танд хамгийн их ойр дотно байж чин сэтгэлийн зөвөлгөө өгч чаддаг бэ? Танд тохирох ажлын байрууд байгаа болон танаас бусдад санал болгох олон зүйл байгаад та итгэдэг үү?	

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажилгааны явц

№	Зөвлөгч багшийн үйл ажиллагаа	Хугацаа	ХБИ-ийн үйл ажиллагаа
1	ХБИ-ийг хүлээн авч мэндлэх, танилцах	1 мин	ХБИ зөвлөгчтэй мэндлэх, танилцах
2	Овог нэрийг асуун бүртгэж авах	1 мин	Хариулт өгч холбогдох бичиг баримтаа үзүүлэх
3	Зөвлөгч өөрийн үйл ажиллагаагаа танилцуулах	2 мин	Мэдээллийг идэвхтэй сонсох
4	ХБИ-д тухайн сэдвийн зорилго, зорилтыг танилцуулах	2 мин	ХБИ шинэ мэдлэгтэй болж зорилго, зорилттой танилцах
5	ХБИ-ээс хөдөлмөр эрхлэлтийн талаар судалгаа авах	2 мин	Судалгаанд үнэн зөв хариулт өгөх
6	ХБИ-тэй хөдөлмөр эрхлэлтийн талаар болон учирч буй саад бэрхшээлийн талаар харилцан ярилцах	5 мин	Зөвлөгчид холбогдох мэдээллийг чин сэтгэлээсээ өгөх, санал бодлоо чөлөөтэй солилцох
7	Тухайн ХБИ-д ямар хэрэгцээ байгааг тодруулах асуултуудыг тавих	10 мин	Зөвлөгчийн асуусан асуултад хариулан, хэрэгцээгээ ойлгуулах
8	ХБИ-д хүсэл сонирхлыг бий болгосны үндсэн дээр анхны зөвлөлгөө өгч дасгал дээр ажиллах	15 мин	Зөвлөгчийн тайлбарыг сайн сонсон ойлгоогүй зүйлээ баттатган асуух
9	ХБИ-д холбогдох гарын авлага материал, шаардлагатай бичгийн хэрэгсэл өгөх	10 мин	Зөвлөгчөөс өгсөн материалыг сургалтын явцдаа хэрэглэн цаашдаа өөртөө үндсэн материал болгон ашиглах
10	Тусламж авч болох тантай чин сэтгэлээсээ харилцах хүний нэрийг бичих, түүнээсээ сонголт хийж ирэх даалгавар өгөх	2 мин	Даалгаврыг тэмдэглэж авах

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Бичгийн цаас
- Гарын авлага
- Дэвтэр
- Үзэг
- ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй гарын авлага. УБ хот. Хуудас 1-3

Дүгнэлт: Энэ сэдэвтэй танилцсанаар ХБИ өөрийг нь ойлгож дэмжих, ажил хөдөлмөрт зааварчлах дотны зөвлөх хамтрагчтай болсон байх бөгөөд ХБИ-ий ажил хөдөлмөр эрхлэх хүсэл сонирхолтой болсон байна.

➤ Сэдэв 2.2: Өөрийгөө үнэлэх

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд болон СЗҮТөвд суралцагчдад зориулна.

Сэдвийн зорилго: ХБИ өөрийн дур сонирхол, авъяас, чадвараа нээн илрүүлэх зан

чанараа тодорхойлох чадвар, харилцааны эерэг хандлагад суралцана.

Сургалтын зорилт:

- ХБИ өөрийн тухай сөрөг үзэл бодлыг өөрчлөх
- Өөрийн сонирхол, авьяас, чадварыг илрүүлэх
- Өөрийн эерэг хандлага зан чанаруудыг тодорхойлох
- Өөрийгөө үнэлж мэдсэнээр түүнийг ажил хөдөлмөрт холбон хэрэгжүүлэх
- Сурч мэдсэн сэдвийнхээ дагуу дасгал дээр ажиллах

Сэдвийн агуулга:

Дэд агуулга	Тодорхойлолт	Асуулт	Хариулт
Сонирхол	Хийх дуртай, хийхийг илүүд үздэг зүйл	Би юу хийх дуртай бэ? Юу хийх нь өөрийг тань илүү баяр баясгалантай болгодог бэ?	
Авьяас	Тодорхой зүйлийг жишээлбэл: оёдол, гар урлал, мод, гарын доорх материалаар ямар нэгэн зүйлийг илүү сайн гүйцэтгэж чаддаг байх шинж	Миний авьяас ямар хэмжээнд байдаг бэ? Ямар зүйл хийхдээ хамгаас илүү сайн хийж чаддаг бэ?	
Чадвар	Хийж сурсан зүйлс. Авьяасынхаа дагуу хэр хэмжээнд хийж сурсан болох	Энэ чиглэлээр өөрийгөө хэрхэн яаж хөгжүүлэн ямар сургалтад хамрагдах бэ? Өөрийн чадварыг цаашид хэрхэн яаж ашиглах бэ?	
Эерэг хандлага, зан чанар	Хувь хүний эерэг хандлага, зан чанарууд нь ажилд орох, ажлаа хадгалж үлдэхэд чухал болох	Над ямар эерэг хандлага, сайн чанар байдаг вэ? Хамгийн шилдэг зан чанар нь юу вэ? Өөрийгөө сайн мэдэх хүмүүсээс тэдний бодлыг асуух?	
Би юуг санал болгох бэ	Сонгосон ажил нь сонирхол, авьяас, урчадвар, эерэг хандлага зан чанарт нийцэж байх шинж	Сонирхож байгаа ажлын жагсаалт нь өөрийн сонирхол, авьяас, ур чадварт нийцэж буй эсэхийг лавлах	

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажилгааны явц:

№	Зөвлөгч багшийн үйл ажиллагаа	Хугацаа	ХБИ-ийн үйл ажиллагаа
1	ХБИ-г хүлээн авч мэндлэх, тухайн сэдвийн зорилго, Зорилтыг танилцуулах	2 мин	ХБИ зөвлөгчтэй мэндлэх, сургалтын явцад юу сурч мэдэх талаар баримжаатай болох

2	Өмнө үзсэн сэдвийн дагуу лавлаж асуух, бие даан хийсэн зүйлийг шалган нэмэлт зөвлөлгөө өгөх	8 мин	Бие даан хийсэн зүйлээ шалгуулах, асуултад хариулах, ойлгоогүй зүйлээ лавлаж зөвлөгчтэй ярилцах
3	Ажил хайхын тулд юуны түрүүн өөртөө итгэлтэй, өөрийгөө үнэлж сурахын ач холбогдол, түүнийг хэрхэн таньж мэдэх ойлголтуудыг өгнө.	5 мин	ХБИ нь зөвлөгчийн өгсөн зааврын дагуу дэвтэртээ бичилт хийх, гарын авлага, сурах бичигтэй харьцах
4	Авъяас, ур чадвар, сонирхол гэж хэлэх, эерэг хандлага зан чанараа хэрхэн тодорхойлж болох талаар зааварчилгаа өгч өөрийн дэвтэрт жагсаан бичихийг санал болгоно.	10 мин	Зөвлөгчийн зааврын дагуу дэвтэртээ бичилт хийх, гарын авлага, сурах бичигтэй харьцах
5	Зөвлөгч тухайн сэдвээр хэрхэн ойлголт авч байгаа талаар асууж лавлан, ойлгоогүй зүйлийг сайтар тайлбарлаж өгнө	5 мин	Зөвлөгчийн тавьсан асуултад хариулах, ойлгоогүй зүйлдээ хариулт авах
6	Дээрх үнэмжүүдийг өөртөө бий болгосны үндсэн дээр түүнийг ажил хөдөлмөртэй хэрхэн холбож болох талаар ойлголт өгнө	5мин	Өгч буй мэдээллийг сайтар ухаарч ойлгох
7	Өөрийн жагсаан бичсэн зүйлийн дагуу өөрт таарч тохирох ажлын жагсаалт бичиж ирэх даалгавар өгнө. (Гарын авлагын 9-р хуудас ашиглах)	1 мин	Зөвлөгчөөс өгсөн даалгаврыг тэмдэглэж авах, холбогдох материалаа авч явах, холбогдох материалаа авч явах, жагсаалтдаа тулгуурлан дүгнэлтээ боловсруулж ирэх

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Тусгайлан бэлтгэсэн жагсаалтууд
- Гарын авлага
- Дэвтэр
- Үзэг
- ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан гарын авлага. УБ хот. Хуу:4-9

Дүгнэлт: Энэхүү сэдэвтэй танилцсанаар ХБИ нь өөрөө өөртөө итгэх итгэлийг бий болгон улмаар өөрийн сонирхол, авъяас, ур чадвар, зан чанарыг тодорхойлон түүндээ үндэслэн өөрийн хийж чадах ажлыг оновчтой сонгох чадвартай болсон байна.

➤ Сэдэв: 2.3. Ажлын болон хөдөлмөрийн хаирлцааны нийтлэг хэм хэмжээний талаар суралцах

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд болон СЗҮТөвд суралцагчид

Сэдвийн зорилго: ХБИ ажлын тухай зохих мэдлэг эзэмшиж ХБИ-ийн хөдөлмөрийн харилцааны эрх зүйн нийтлэг хэм хэмжээний тухай ойлголт авч, тэр мэдлэгийг үнэлж дүгнэхэд оршино.

Сургалтын зорилт:

- ХБИ ажлын тухай ерөнхий ойлголт мэдлэгтэй болоход суралцах.
- Ажил хайх мэдээллийг хэрхэн хаанаас олж болох тухай сурч мэдэх.
- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлттэй холбоотой хууль, эрх зүйн талын мэдлэг мэдээллийг

авах, нийтлэг хэм хэмжээнд суралцах.

- Холбогдох хууль тогтоомжуудыг уншиж судлах.
- Олж авсан мэдээлэл амьдралд хэр нийцэж буйд дүгнэлт хийж үзэх.
- Зөвлөгчийн өгсөн мэдээллийн дагуу санал бодлоо солилцох, дасгал дээр хамтарч ажиллах
- Урьд хийсэн дасгалуудтай холбон харьцуулалт хийх

Сэдвийн агуулга

Дэд агуулга	Тодорхойлолт	Асуулт	Хариулт
Ажлын үүрэг даалгавар	Таны ажил дээрээ хийдэг зүйлийг хэлнэ	Би энэ ажлыг хийж чадах уу?	
Ажил гүйцэтгэхэд шаардлагатай ур чадвар	Тухайн ажлыг хийхэд байх ёстой авьяас, ур чадварыг хэлнэ	Шаардагдах ур чадварууд над бий юу?	
Мэрэгшсэн байдал	Тодорхой мэдлэг ур чадварыг илтгэсэн тусгай сургалтад хамрагдсан байдал, туршлага, гэрчилгээ зэргийг хэлнэ	Энэ ажлыг хийхэд хэр туршлагатай бэ?	
Ажилд орох боломж	Ажил олоход боломжтой байхыг хэлнэ	Би ажил хийх бүрэн боломжтой юу?	
Цалин хөлс, урамшуулал, тэтгэмж	Та ямар нэг ажилд ороод ажлын үүрэг даалгавар гүйцэтгэснийхээ хариуд цалин хөлс авахаа зөвшилцдөг	Байгууллагын зүгээс тэтгэмж, хөнгөлөлт, бусад хангамж бий болов уу?	
Хөдөлмөрийн харилцааны нийтлэг хэм хэмжээний хандлага, өөрийн эрхийн тухай суралцах	- НҮБ. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц. (21-р зүйл) - ОУХБ-ын 159-р конвенц (2, 3 дугаар хэсэг) - Хөдөлмөрийн тухай хууль (111 дүгээр зүйл) - Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хууль (4,5,8,9,11,12-р дугаар зүйл) - ХБИ-ийн нийгмийн хамгааллын тухай хууль (8-р зүйл) - Нийгмийн даатгалын тухай хууль (28,29 дүгээр зүйл)-ийг судалж мэдэх	Би өөрийн эрхийн талаар хэр мэддэг вэ?	
Сонирхож буй ажлынхаа талаар сурч мэдэх	Сонирхож буй ажлын байрынхаа талаар сурч мэдэх арга мэдэх арга замыг эрэлхийлэхийг хэлнэ.	Тэдгээр аргуудаас аль нь оновчтой хариулт өгөх вэ?	

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажилгааны явц:

№	Зөвлөгч багшийн үйл ажиллагаа	Хугацаа	ХБИ-ийн үйл ажиллагаа
1	ХБИ-ийн хүлээн авч мэндлэх, тухайн сэдвийн зорилго, Зорилтыг танилцуулах	2 мин	ХБИ зөвлөгчтэй мэндлэх, сургалтын явцад юу сурч мэдэх талаар баримжаатай болох

2	Зөвлөгчөөс ХБИ-ийн хууль эрх зүйн мэдлэгийг нь тодорхойлох үүднээс асууж лавлах	5мин	Зөвлөгчид хариултыг өгөх
3	ХБИ-ний бие дааж хийсэн даалгаварт үнэлэлт дүгнэлт хийх	3 мин	Бие даан хийсэн зүйлээ дүгнүүлэх
4	Тухайн сэдвийн дагуу мэдээллийг өгөх, харилцан ярилцах, асуулт асуух	8 мин	Зөвлөгчийн мэдээллийг сонсож, тэмдэглэж авах
5	ХБИ-д шаардлагатай хууль эрх зүйн мэдээллийг хэвлэж өгөх, тайлбарлан ойлгуулах	3мин	Зөвлөгчийн өгсөн материалыг сайтар уншиж судлан өөрийн болгох
6	Ажил хөдөлмөрийн харилцааны хоорондын хамаарлын талаар ойлголт өгөх	10 мин	Эдгээр нь хоорондоо зайлшгүй холбоотой болохыг ойлгож мэдэх
7	Сонирхож буй ажлын байрынхаа талаар суралцаж арга замыг хэлж өгөх	10 мин	Зөвлөгчийн мэдээллийг сайтар ухаарч тэмдэглэж авах
8	Даалгаварт сэдвийнхээ дагуу ажлын байрын оновчтой сонголтыг хийж тэмдэглэл хөтлөх, түүндээ дүгнэлт хийж ирэх	2 мин	Даалгаврыг сайн ойлгож аваад гүйцэтгэх зүйлийг зөвлөгчөөс лавлан асуух

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Тусгайлан бэлтгэсэн хуулиуд
- Гарын авлага
- Дэвтэр
- Үзэг
- ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан гарын авлага. УБ., Хуу:10-15

Дүгнэлт: Энэ сэдэвтэй танилцсанаар ХБИ нь өөрийн эрхийн талаар болон хөдөлмөр эрхлэлтийн талаар хууль, эрх зүйн мэдлэгтэй болж, цаашдаа ажлын тухай өргөн ойлголттой болсон байна.

Сэдэв 2.4: Ажлын зорилго тодорхойлох

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд болон СЗҮТөвд суралцагчид

Сэдвийн зорилго: Өөрийгөө үнэлж цэгнэн мэдсэнийхээ үндсэн дээр өөрт тохирох ажлын зорилгоо тодорхойлох, улмаар ажлын зорилготой байхын ач холбогдлыг таньж мэдэхэд чиглэнэ.

Сургалтын зорилт:

- Зорилго, зорилт гэж юу болох талаар ойлголт авах
- Яагаад ажлын зорилго, зорилттой байх хэрэгтэй вэ? гэдгийг мэдэх
- Ажлын зорилгын онцгой хэрэгцээг чухалчлан судалж үзэх
- Ажлын зорилгод байж болох жишээн дээр харилцан ярилцан, дүгнэлтийн хийх

Сэдвийн агуулга:

Дэд агуулга	Тодорхойлт	Асуулт	Хариулт
Зорилго	Таны хийж гүйцэтгэхээр хүсэж буй зүйлийн тухай тодорхой илэрхийлэл	Миний зорилго юу вэ?	
Ажлын зорилготой байхын ач холбогдол	Ажлын тодорхой зорилгой байх нь таны эрэл хайгуул чиг шугам болж байна.	Ажлын зорилгоо тодорхой болгож чадсан эсэх?	
Бодит зорилго	Таны хүсч чадах зорилгыг хэлнэ. Энэ нь таны авъяас чадвар, мөн орон нутагт чинь олдох боломж дээр суурилах ёстой	Миний зорилго хэрэгжих боломжтой юу?	
Онцгой хэрэгцээ	Энэ нь таны цалин хөлс, тэтгэмж ажлын цаг, нийтийн унаанд сууж байршил, боломж зэрэгтэй холбоотой асуудал юм	Сонирхож буй ажил миний онцгой хэрэгцээг хангаж чадах байгаа эсэх?	

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл явц:

№	Зөвлөгч багшийн үйл ажиллагаа	Хугацаа	ХБИ-ийн үйл ажиллагаа
1	ХБИ-ийн хүлээн авч мэндлэх, тухайн сэдвийн зорилго, Зорилтыг танилцуулах	5 мин	ХБИ зөвлөгчтэй мэндлэх, сургалтын явцад юу сурч мэдэх талаар баримжаатай болох
2	Даалгаварт өгсөн зүйлээр хариулт авах, түүнд дүгнэлт хийх	5 мин	Ажлын байрын сонголтын талаар зөвлөгчийн дүгнэлт гаргуулах
3	Тухайн хүний зорилго, зорилтыг асууж сонирхох	8 мин	Зорилгоо зөвлөгчид танилцуулах
4	Тухайн сэдвийн дагуу мэдээлэл өгөх, харилцан ярилцах, асууж лавлах	15 мин	Зөвлөгчийн мэдээллийг нямбай сонсож, тэмдэглэж авах
5	Тухайн хүний бэрхшээлд тулгуурлан ажлын байрын хэрэгцээг нь тодорхойллоход зөвлөх, санааг өгөх	8 мин	Өөрт шаардлагатай онцгой хэрэгцээг зөвлөгчид хэлж ойлгуулах
6	Ажлын зорилгод байж болох жишээг хэлж өгөх	10 мин	Өгөгдөж буй жишээнд үндэслэн өөрт ямар жишээ байж болохыг бодох
7	Сонирхож буй ажлын байрынхаа талаар сурч мэдэх арга замуудыг хэлж өгөх	15мин	Зөвлөгчийн мэдээллийг сайтар тэмдэглэж авах
8	Өгөдсөн арга замуудын дагуу аль нэгийг сонгон түүнийхээ дагуу тэмдэглэж хөтлөх	1 мин	Даалгаврыг гүйцэтгэхдээ «би юуг санал болгох вэ?» гэдэг дасгал ажилтайгаа харицуулан үзэж хамтрагчтайгаа зөвлөлдөх

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Тусгайлан бэлтгэсэн хуулиуд
- Гарын авлага
- Дэвтэр
- Үзэг

- ОУХБ (2008) Ажилд орох зам: ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан гарын авлага. УБ. Хуу:19-21

Дүгнэлт: Энэ сэдвийг судалснаар ХБИ ажлын зорилгын талаар ойлголт авсны үндсэн дээр өөрийн онцгой хэрэгцээг тодорхойлж, түүнд тулгуурлан ажлын байраа зөв сонгоход хүрсэн байна.

Сэдэв: 2.5 Ажил хайхад хэрэгтэй бичиг баримтаа бэлдэх

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд болон СЗҮТөвд суралцагчид

Сэдвийн зорилго: Ажил хайх явцад ажил олгогчид өөрийгөө бүрэн гүйцэд ойлгуулж мэдүүлэхийн тулд тодорхой хэмжээний шаардлага хангасан мэдлэг, мэдээллийг бий болгоход чиглэнэ.

Сургалтын зорилт:

- Ажилд авах өргөдлийнхөө маягтыг ажил олгогчийн шаардлагад нийцүүлэн бөглөх ойлголтыг өгөх
- Ажилд ороход өөрийнхөө талаар бүрэн гүйцэд тодорхойлт өгч чадах хүнийг сонгож чаддаг болох
- Намтраа хэрхэн бэлдэх, энэ нь ямар ач холбогдолтой болохыг ойлгох
- Ажилд ороход шаардлагатай бусад бичиг баримтаа бэлтгэх
- Судалж үзсэн сэдэвдээ үндэслэн өөрийн хувийн мэдээллийн хуудсыг бий болгох

Сэдвийн агуулга:

Дэд агуулга	Тодорхойлт	Асуулт	Хариулт
Ажилд орох өргөдлийн маягт	Ажилд орох хүсэлт гаргахад бөглүүлдэг таны маягт	Шаардлагад нийцүүлэн анкетаа хэрхэн бөглөж сурах вэ?	
Электрон өргөдлийн маягт	Энэ нь интернетээр бөглөдөг өргөдлийн маягт юм		
Тодорхойлолт өгөх хүмүүс	Таны өмнөөс ажил олгогчтой харилцаж таныг тухайн ажилд санал болгох тэрхүү тодорхойлолтыг өгөх хүмүүс юм.	Ажил олгогчид хэн миний талаар үнэн зөв бодит мэдээлэл өгч чадах вэ?	
Өөрийн намтар. Хэрэгцээт бичиг баримтууд	Ажил хайгчийн ур чадварыг хураангуйлан бичсэн баримт юм.		
Хэрэгцээт бичиг баримтууд	Үүнд албан ёсны сургалт дамжаа зэрэг олгох хөтөлбөр, мэргэжлийн сургалт болон сургууль төгссөн гэрчилгээ, сертификат болно.		

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл явц:

№	Зөвлөгч багшийн үйл ажиллагаа	хугацаа	ХБИ-ийн үйл ажиллагаа
1	ХБИ-ийн хүлээн авч мэндлэх, тухайн сэдвийн зорилго, Зорилтыг танилцуулах	5 мин	ХБИ зөвлөгчтэй мэндлэх, сургалтын явцад юу сурч мэдэх талаар баримжаатай болох

2	Даалгаварт өгсөн зүйлээр хариулт авах, түүнд дүгнэлт хийх	5 мин	Ажлын зорилгоо хэрхэн зөв тодорхойлсныг зөвлөхөөр хянуулах, дүгнэлт гаргуулах
3	Тухайн хүний зорилго, зорилтын талаар асууж сонирхох	8 мин	Мэдээллийг сайтар ойлгох, ойлгоогүй зүйлийг лавлаж асуух
4	Тухайн сэдвийн дагуу мэдээлэл өгөх, харилцан ярилцах, асууж лавлах	15 мин	Зөвлөгчийн мэдээллийг тэмдэглэж авах
5	Тодорхойлолт өгөх хүнээ хэрхэн сонгох талаар зөвлөж ярилцах	8 мин	Тодорхойлолт өгөх хүнээ зөв сонгох үүднээс зөвлөгч багштай харилцан ярих
6	Анкет бөглөхдөө анхаарах асуудлуудыг бичиж тэмдэглэх	10 мин	Өгөгдөж буй жишээнд үндэслэн өөрт ямар жишээ байж болохыг бодох
7	Даалгаварт хувийн мэдээллийн хуудас, намтраа бичиж ирэх	15мин	Зөвлөгчийн мэдээллийг тэмдэглэж авах
8	Өгөгдсөн арга замуудын дагуу аль нэгийг сонгон түүний дагуу тэмдэглэл хөтлөх	1 мин	Даалгаврыг гүйцэтгэхдээ «Би юуг санал болгох вэ?» гэдэг дасгал ажилтайгаа харьцуулан үзэж хамтрагчтайгаа зөвлөлдөх

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Тусгайлан бэлтгэсэн хуулиуд
- Гарын авлага
- Дэвтэр
- Үзэг
- ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан гарын авлага. УБ. Хуу: 22-30

Дүгнэлт: Энэ сэдвийг судалснаар ХБИ хувийн мэдээллийн хуудас намтрыг ажил олгогчийн шаардлагад нийцэхүйц бий болгож чадах ба түүнээ цаашид хаана ч ашиглах боломжтой болсон байна.

➤ Сэдэв 2.6. Ажлын зар хайх, түүний дагуу хүсэлт гаргах

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд болон СЗҮТөвд суралцагчид

Сэдвийн зорилго: Ажлын байрын зарыг хэрхэн хаанаас олж болох, түүний дагуу хөдөлмөрийн харилцаа хэрхэн үүсгэх тухай ойлголт өгөхөд оршино.

Сургалтын зорилт:

- Ажлын зар сурталчилгаануудыг тоймлон үзэх
- Ажил хайх явцдаа хувийн сүлжээг бий болгох
- Ажил олгогч нартай харилцах үр дүнтэй аргуудыг сурах
- Ажилд орох албан хүсэлт бичиж сурах

Сэдвийн агуулга:

Дэд агуулга	Тодорхойлт	Асуулт	Хариулт
Ажил олох эх сурвалжууд	Ажлын байрын тухай мэдээллийг олж болох шинж	Би ажлын байрын зарыг хаанаас олж болох вэ?	
Ажил олгогчтой холбоо тогтоох	Ажил олгогчтой харилцаа холбоо үүсгэх арга	Би ямар шугамаар ажил олгогчтой холбогдож болох вэ?	
Ажил олгогчид хөгжлийн бэрхшээлийнхээ талаар хэзээ хэрхэн хэлэх	Шийдвэрийг бэрхшээлийн байдал, ажил олгогчийнхоо талаар юу мэддэг, бэрхшээл тань тухайн ажлыг хийх чадварт ямар нөлөө үзүүлэх зэргээс хамааралтай.	Би хөгжлийн бэрхшээлийнхээ тухай ямар байдлаар мэдэгдэх вэ?	

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл явц

№	Зөвлөгч багшийн үйл ажиллагаа	хугацаа	ХБИ-ийн үйл ажиллагаа
1	ХБИ-ийг хүлээн авч мэндлэх, тухайн сэдвийн зорилго, Зорилтыг танилцуулах	5 мин	ХБИ зөвлөгчтэй мэндлэх, сургалтын явцад юу сурч мэдэх талаар баримжаатай болох
2	Тухайн хүний хувийн мэдээллийн хуудас, намтартай танилцах, түүний тухай зохих төсөөлөл, баримжаатай болох	5 мин	Зөвлөгчөөс өгсөн дүгнэлтэд тулгуурлан засаж сайжруулах шаардлагатай зүйл гарвал цаашид залруулга хийх
3	Ажил хайхдаа мэдээллийг хаанаас авдаг болон ажил олгогчтой уулзаж байсан талаар асууж тодруулах	8 мин	Урьд ажил хайж байсан бол зөвлөгч багшид ярих
4	Тухайн сэдвийн дагуу мэдээлэл өгөх, харилцан ярилцах, асууж лавлах	15 мин	Зөвлөгчийн мэдээллийг тэмдэглэж авах
5	Ажил олгогчтой харилцах аргын талаар хэлж өгөх	15 мин	Тодорхойлолт өгөх хүнээ зөв сонгох үүднээс зөвлөгч багштай харилцан ярилцах
6	Ажилд орох албан хүсэлт бичих зааврыг өгөх	10 мин	Өгч буй мэдээллийг бичиж тэмдэглэх
7	Ажилд орох хувийн сүлжээг бий болгохдоо тусламж авах, тодорхойлолт өгөх хүмүүсийн жагсаалт гаргаж, ашиглах талаар заавар өгөх	15мин	Өгөгдсөн зааврын дагуу санаа бодлоо холбон үзэх
8	Судалж үзсэн сэдвийнхээ дагуу ямар нэгэн ажлын зарын дагуу албан хүсэлт бичих, ажил олгогчтой утсаар харилцаж буй мэт дүрийн тоглолтыг хийх даалгаврыг өгөх	1 мин	Даалгаврыг гүйцэтгэх хийх явцдаа бусадтай хамтран ажиллах

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Тусгайлан бэлтгэсэн хуулиуд
- Гарын авлага
- Дэвтэр
- Үзэг

- ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан гарын авлага. УБ., Хуу: 31-46

Дүгнэлт: Энэ сэдвийг судалснаар ХБИ ажлын зарыг хэрхэн хаанаас олох боломжтойг мэдэх ба ажил хайх хувийн сүлжээг бий болгох, ажил олгогчтой хэрхэн холбоо тогтоож болох аргуудыг эзэмших, албан хүсэлт бичиж сурсан байна.

➤ Сэдэв 2.7: Ажилд орох ярилцлага өгөх нь

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд болон СЗҮТөвд суралцагчид

Сэдвийн зорилго: Ажил олгогчтой уулзах үед өөрийн талаар зөв мэдээлэл өгөх, өөрийгөө зөв илэрхийлэх, ярилцлагын үед тохиолдох саад бэрхшээлийг туулах чадварыг эзэмшүүлэхэд оршино.

Сургалтын зорилт:

- Ярилцлагад бэлдэх талаар ерөнхий ойлголт өгөх
- Ярилцлагын явц, ажил олгогчийн сонирхдог асуултуудад хариулах чадвар бий болгох
- Ярилцлагын үеэр асуух асуултуудаа бэлтгэх
- Бүлгээр ярилцлагын дүрийн тоглолт хийх

Сэдвийн агуулга:

Дэд агуулга	Тодорхойлт	Асуулт	Хариулт
Ярилцлага гэж юу болох	Ажил олгогчдод өөрийн хүчийг үнэлж, хөдөлмөрийг зарах боломж бөгөөд тухайн ажлынхаа талаар илүү ихийг мэдэж авахуй	Ярилцлагад хэрхэн бэлтгэсэн бэ?	
Ажилд авах ярилцлагад бэлтгэх	Ажил олгогчийн тавьдаг нийтлэг асуултад бэлтгэх	Асуултуудад хэрхэн бэлтгэх вэ?	
Ажлын байрын онцгой нөхцөлөө тохиролцох	Ажил олгогчдод уг асуудлыг хэрхэн зөвөөр ойлгуулах ба ойлголцох	Хэдийд энэ байдлаа хэлж болох вэ?	

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл явц

№	Зөвлөгч багшийн үйл ажиллагаа	Хугацаа	ХБИ-ийн үйл ажиллагаа
1	ХБИ-ийг хүлээн авч мэндлэх, тухайн сэдвийн зорилго, Зорилтыг танилцуулах	5 мин	ХБИ зөвлөгчтэй мэндлэх, сургалтын явцад юу сурч мэдэх талаар баримжаатай болох
2	Өмнө үзсэн сэдвийг бататган харилцан ярилцах	5 мин	Зөвлөгчөөс өгсөн дүгнэлтэд тулгуурлан засаж сайжруулах шаардлагатай зүйл гарвал цаашид залруулга хийх
3	Сэдвийн талаар үндсэн мэдээллийг тайлбарлах	8 мин	Зөвлөгч багшийн мэдээллийг анхааралтай сонсох
4	Ярилцлагын үед гарах нийтлэг асуултуудыг жишээн дээр тайлбарлах	25 мин	Зөвлөгчийн мэдээллийг тэмдэглэж авах

5	Ажлын ярилцлагын дүрийн тоглолтыг даалгаварт өгөх	5 мин	Тодорхойлолт өгөх хүнээ зөв сонгох үүднээс зөвлөгч багштай ярилцах
---	---	-------	--

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Ярилцлагад гарч болзошгүй нийтлэг асуултын маягт
- Гарын авлага
- Дэвтэр
- Үзэг
- ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан гарын авлага. УБ. Хуу: 47-61

Дүгнэлт: Энэ сэдвийг судалснаар ХБИ ажил олгогчдын ярилцлагад орох чадварыг эзэмшсэн байна.

➤ Сэдэв 2.8. Ажил хайлтаа зохион байгуулах нь

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд болон СЗҮТөвд суралцагчид

Сэдвийн зорилго: Ажил хайлт нь тодорхой зохион байгуулалт шаарддагыг ойлгуулах, итгэл найдвараа хадгалж үлдэх нь чухал болохыг ойлгуулна.

Сургалтын зорилт:

- Ажил хайх явцад учрах саад бэрхшээлийг даван туулахад итгэл найдвараа хадгалж үлдэхэд суралцах
- Өөрчлөлт хийж урагшаа тэмүүлэх идэвхийг өрнүүлэх
- Урьд өгөгдсөн сэдвүүдээ давтах

Сэдвийн агуулга:

Дэд агуулга	Тодорхойлт	Асуулт	Хариулт
Ажил хайлтаа зохион байгуулах	«Ажилд орох зам» мэдээллийн дагуу ажил хайлтаа тодорхой зохион байгуулалтад оруулах	Ямар арга барилаар төлөвлөх вэ?	
Итгэл найдвараа хадгалж үлдэх	Энэ нь ажил хайх явцад урам мохоосон зүйл тохиолдох үед итгэл найдвараа хадгалж үлдэх явдал юм.	Ажил хайлт маань яагаад шаардлагад нийцсэнгүй вэ?	

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл явц

№	Зөвлөгч багшийн үйл ажиллагаа	Хугацаа	ХБИ-ийн үйл ажиллагаа
1	ХБИ-ийн хүлээн авч мэндлэх, тухайн сэдвийн зорилго, Зорилтыг танилцуулах	5 мин	ХБИ зөвлөгчтэй мэндлэх, сургалтын явцад юу сурч мэдэх талаар баримжаатай болох
2	Ярилцлага өгөх дүрийн тоглолт хэрхэн болсон, ойлгомжгүй зүйл юу байсан талаар асуух	5 мин	Зөвлөгчөөс өгсөн дүгнэлтэд тулгуурлан засаж сайжруулах шаардлагатай зүйл гарвал цаашид залруулга хийх

3	Ажил хайлтын тухай бүх үзсэн сэдвүүдтэй уялдуулан ХБИ-нд дасгал дээр ажиллах аргыг зааж сургах	8 мин	Сурсан мэдсэн зүйлээ амьдралдаа тууштай хэрэгжүүлэх, зөвлөгч байгштайгаа холбоотой байх
---	--	-------	---

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Гарын авлага
- Дэвтэр
- Үзэг
- ОУХБ (2011) Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан гарын авлага. УБ., Хуу: 61-63

Дүгнэлт: Энэхүү сургалтын явцад ХБ суралцагч өөрөө өөртөө итгэх итгэлээ нэмэгдүүлэн, ажил хайх чадвар эзэмшсэн байна.

**Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн ур чадварын нөхөн
сэргээлтийн загвар**

**ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ СУРАЛЦАГЧ НАРТ ЗОРИУЛСАН
“БИЗНЕСТЭЙ ТАНИЛЦ” СУРГАЛТЫН ХӨТӨЛБӨРИЙН АРГА ЗҮЙ**

1. Арга зүй боловсруулах үндэслэл, шаардлага

Манай оронд статистик судалгаагаар 110 мянга гаруй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн амьдардаг. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдээс 47,0 мянга нь хөдөлмөр эрхлэх боломжтой хөдөлмөрийн насны иргэд, тэдгээрийн 26.4% нь ямар нэгэн хөдөлмөр эрхэлж байгаа, дөнгөж 14% нь төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагад хөдөлмөрийн гэрээгээр ажиллаж байна. Хөдөлмөр эрхэлж байгаа хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн олонх буюу 56.9% нь хувиараа буюу албан бус хөдөлмөр эрхлэгч гэсэн ангилалд хамрагдаж байгаагийн дотор ямар ч орлогогүй, цалин хөлс авалгүйгээр гэр бүлийн бизнест оролцдог гэсэн хүмүүсийн эзлэх хувь нь 16.4% байна. Үүнээс үзэхэд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлт, орлогын байдал анхаарал татаж байна.

Хөдөлмөрийн тухай Монгол улсын хуулийн 111 дүгээр зүйлд 25 ба түүнээс дээш ажиллагсадтай байгууллага квотын хүрээнд ХБИ-ийг авч ажиллуулахаар хуульчилсан нь ХБИ-ийг ажлын байраар хангах, Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангийн хөрөнгийн эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэхэд зохих үр дүнгээ өгч байгаа боловч ХБИ-ийн ТББ –уудаас авсан судалгаагаар хуулийн хэрэгжилт хангалтгүй, хяналт сул байгаа нь тогтоогдлоо.

Мөн ажил хийхэд гардаг бэрхшээлийн тухай асуултад 31% нь эзэмшсэн мэргэжил байхгүй, 50,9% нь ХБ-ээс шалтгаалаад ажилд авдаггүй, 8,3% нь ажилд явах орчин боломж байхгүй, 9,8% нь хаашаа хандахаа мэддэггүй гэсэн хариулт өгсөн байна.¹⁹

Түүнчлэн сүүлийн үед ХБИ-ийг ажилтай болох, амьжиргааны орлоготой болох, нийгэм хамт олны дунд орох, бие дааж бусдын асрамжаас гарах, ажлын байртай болоход хөнгөлөлттэй зээл тусламж авахад нь туслах зорилгоор Нийгмийн Хамгаалал Хөдөлмөрийн Яамнаас ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх жижиг төслүүдийг хэрэгжүүлсээр ирсэн билээ. Энэхүү төслийг хэрэгжүүлж тодорхой хэмжээний өөрийн орлоготой болохыг хүссэн ХБИ-ийн дийлэнх нь төслөө хэрхэн боловсруулан бичих талаар мэдлэггүй байдаг бөгөөд зарим нэг нь хүн гуйж бичүүлж төслөө авчихсанаа дараа бизнесийн тухай ямарч ойлголт байхгүйн уршгаар түүнээ амжилттай хэрэгжүүлж чаддаггүй байна.

Иймд ХБИ-ийг өөрсдийн оюуны чадавхи, хүч бололцоондоо тулгуурлан бага хэмжээний үйлдвэрлэл үйлчилгээ, явуулах төсөл боловсруулан, төр засгийн бодлого, хууль эрх зүйн баримт бичгийн хүрээнд амьжиргааныхаа түвшинг дээшлүүлэх болон тэднийг жирийн иргэдийн адил зах зээлийн харилцаанд зэрэгцэн орж амьдарч хөдөлмөрлөн, бизнес эрхлэгч болоход бэлтгэхийн тулд бизнесийн дадлага чадвар, онцлог, үйл ажиллагаа, бодлого, боломжуудын практик хэрэглээтэй юуны түрүүнд танилцуулах зайлшгүй шаардлага урган гарч байгаа юм.

Энэхүү арга зүй нь “Бизнестэй танилц” сургалтын хөтөлбөрийг хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагч нарт зориулан зохион байгуулах сургагч багш нарт туслах юм. Уг арга зүйг хэрэгжүүлснээр ХБИ-д ирээдүйн ажил хөдөлмөрийн хувьд бизнесийн үйл ажиллагаа ба өөрөө өөртөө ажлын байр бий болгох талаар эерэг үзэл санаатай, улмаар бие даан жижиг бизнесийг үүсгэж, түүнийгээ амжилттай удирдахад зайлшгүй шаардлагатай сонголтыг хийх боломжийн тухай мэдээлэл, мэдлэгтэй болсон байна.

2. Сургалтын агуулга:

ХБИ-ийг бизнестэй танилцуулж, өөрсдөө ажлын байртай, жижиг бизнесээ удирдах арга барилтай болгоход чиглүүлнэ.

¹⁹ «Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг үр чадвар, бодлогын хэрэгжилтээр дэмжих нь» төсөл, 2011 он

Модуль 1. Бизнес гэж юу вэ?

Модулийн зорилго: Хүн бүр олон хэлбэрээр бизнесийн үйл ажиллагаанд оролцож байдгийг суралцагчдад танилцуулна. Хүн бүрийн ажил хэрэг нь ямар нэг байдлаар амьдралынх нь хэв маягт нөлөөлж байдгийг ухааруулах.

Сэдэв 1. Бизнесийн тухай ойлголт ба хамрах хүрээ

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Бизнесийн тухай үндсэн ойлголт, онцлог шинж, түүний бүрэлдэхүүн хэсгийг суралцагчдад өргөн болоод салбар утгаар ойлгуулах.

Сургалтын зорилт:

- Бизнесийн тухай ойлголт, нэр томъёо
- Бизнес хэрэглэгддэг үгс г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц

№	Агуулга	Арга зүй
1	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
2	Бизнесийн тухай ойлголтыг танилцуулах	Оюуны довтолгоо ба лекц
3	Бизнесийн тухай ойлголтод гардаг түлхүүр үгсийн утга санааг тайлбарлах	Бүлгээр хэлэлцэх ба лекц
4	Сургалтын байгууллагад бараа нийлүүлж үйлчилгээ үзүүлдэг болон сургалтын байгууллагаас бараа үйлчилгээ авдаг байгууллагуудын жагсаалтыг гаргах, өргөн ба салбарын утгаар нь ангилах	Жижиг бүлгээр ажиллах ба хэлэлцүүлэг
5	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнес тэй танилц” сургалтын суралцагчийн сурах бичиг /3-5 хуудас, 1,2 дасгал/
- ОУХБ (2007), “Бизнес тэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 1, сэдэв 1, 5-13 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Бизнесийн талаар өргөн дэлгэр болоод нарийн ойлголттой болсноор хүн бүр аль нэг хэлбэрээр бизнесийн үйл ажиллагаанд оролцож болдгийг суралцагчид ойлгож авсан байна.

Сэдэв 2. Бизнесийн олон, төрөл хэлбэр

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Хүн бүр тэгш хандлагаар бизнесийн үйл ажиллагаанд аль нэг хэлбэрээр

оролцдог, цаашид ХБИ ч өөрсдөө оролцох болно гэдгийг суралцагчдад ойлгуулах.

Сургалтын Зорилт:

- Бизнесийн төрөл бүрийн хэлбэр
- Ашгийн болон ашгийн бус байгууллагын ялгаа г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Бизнесийн төрөл, хэлбэрээр байгууллага бүрийг ангилах	Бүлгээр хэлэлцэх ба лекц
4	Ашгийн болон ашгийн бус байгууллагуудын ялгаа	Жижиг бүлгээр ажиллах ба лекц
5	Аж ахуйн нэгжүүдийн ямар үр ашиг өгч болох	Оюуны довтолгоо ба лекц
6	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (7-9 хуудас, 1-4 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 1, сэдэв 2, 14-22 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Суралцагчид бизнесийн тухай ойлголт болон үйлчилгээний олон төрлийн ангиллыг мэдэж авснаар хувь хүний эрх ашиг, нийгмийн хэрэгцээ, сонирхолтой хосолж болохыг ойлгож авна.

Сэдэв 3. Бизнес хүний гүйцэтгэх үүрэг

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Хүн бүр бизнес эрхлэх үйл ажиллагаанд аль нэг хэлбэрээр оролцож, түүнд янз бүрийн үүрэг гүйцэтгэж болдог, гэхдээ хүн бүр өөрийн сонгосон газартаа, хүссэн тэр л үүргээ биелүүлж байдгийг суралцагчдад ойлгуулах.

Сургалтын зорилт:

- Бизнес эрхлэхэд хувь хүний гүйцэтгэх үүрэг
- Байгууллагад хувь хүний гүйцэтгэх үүрэг
- Бизнесийн төрөл г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц

3	Байгууллагад хувь хүний гүйцэтгэх үүрэг	Оюуны довтолгоо ба лекц
4	Бизнесийн төрөл	Бүлгээр хэлэлцэх ба лекц
5	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (10-12 хуудас, 1,2 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 1, сэдэв 3, 23-34 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Бизнес эрхлэхэд хүн бүр чухал үүрэг гүйцэтгэдэг бөгөөд байгууллагын ерөнхий амжилтад хүргэхийн тулд зарим хүн бусдаас илүү үүрэг гүйцэтгэдэг болохыг суралцагчдад бмэдэж авна.

Сэдэв 4. Жижиг бизнес

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Суралцагчдад жижиг аж ахуйн нэгжийн тухай ойлголт бий болгох.

Сургалтын зорилт:

- Жижиг бизнесийн тухай ойлголт, тоо баримт, мөн чанар
- Жижиг бизнес эрхлэх сонирхлыг нөхцөлдүүлж буй шалтгаан
- Жижиг аж ахуйн сул болон давуу тал
- Орон нутгийн жижиг бизнесийн онцлог, түүний амжилттай явагдах нөхцөл, боломж г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Жижиг бизнесийн давуу болон сул талыг тодорхойлох	Оюуны довтолгоо ба лекц
4	Жижиг аж ахуйн нэгжийн амжилттай ажиллаж байгаа газрын орчны болон стратегийн ач холбогдол	Бүлгээр ажиллах ба лекц
5	Жижиг бизнесийн мөн чанар	Лекц
6	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор

- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг /13-14 хуудас, 1,2 дасгал/
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага /модуль 1, сэдэв 4, 35-48 хуудас/
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Модуль 2. Яагаад заавал бизнес гэж?

Модулийн зорилго: Ямар ч тохиолдолд ажил хэрэгч байх нь хувь хүний хувьд ч, нийгмийн хувьд ч ашигтай алхам болдгийг суралцагчдад ойлгуулах.

Сэдэв 1. Ажил хэрэгч байдлыг тодорхойлох нь

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Ажил хэрэгч байдлын бүрэлдэхүүн хэсэг, үзэл баримтлалыг суралцагчдад ойлгуулах.

Сургалтын Зорилт:

- Хүмүүс өөрийгөө таньж болох амьдралын нөхцөл байдал, үйл ажиллагаанууд
- Амьдралын хэв маягт гарах өөрчлөлт
- Аажил хэрэгч байдлын үндсэн таван бүрэлдэхүүн хэсэг
- Өөрийнхөө санааг амьдралд болон бизнест хэрэгжүүлэхэд шаардагдах нөөц, боломж г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Ажил хэрэгч байдлын бүрэлдэхүүн хэсэг	Лекц
4	Бизнес санааг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах нөөц, боломж	Бүлгээр хэлэлцэх ба лекц
5	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг /15-18 хуудас, 1-3 дасгал/
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага /модуль 2, сэдэв 1, 3-13 хуудас/
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Суралцагчид ажил хэрэгч байдлын үзэл баримтлалыг ойлгосноор аливаа боломжит нөхцөл байдлыг ашиглан, өөрт ашиг олох төдийгүй бусдын амьдралыг сайжруулах чадварыг эзэмших болно.

Сэдэв 2. Бизнес дэх ажил хэрэгч үйл ажиллагааны утга учир, ач холбогдол

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Бизнесийг амжилттай хөгжүүлэх үндэс болсон ажил хэрэгч үйл ажиллагааны үндсэн зарчмуудтай суралцагчдыг танилцуулах.

Сургалтын зорилт:

- Бизнес дэх ажил хэрэгч үйл ажиллагааны хэв шинж, зарчмууд
- Бизнес дэх ажил хэрэгч үйл ажиллагааны хүрээнд гарах үр ашиг ба алдагдал
- Бизнес ажил хэрэгч үйл ажиллагааны гүйцэтгэх үүрэг г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Бизнес ажил хэрэгч үйл ажиллагааны гүйцэтгэх үүрэг	Бүлгээр ажиллах ба лекц
4	Бизнес дэх ажил хэрэгч үйл ажиллагааны зарчмууд	Бүлгээр ажиллах ба лекц
5	Бизнес дэх ажил хэрэгч үйл ажиллагааны хүрээнд гарах үр ашиг ба алдагдал	Жижиг бүлгээр хэлэлцэх
6	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнес танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (19-23 хуудас, 1-4 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнес танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 2, сэдэв 2, 14-22 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт: Бизнес ажил хэрэгч үйл ажиллагааны гүйцэтгэх үүрэг, түүний үндсэн зарчмуудыг ойлгож авснаар суралцагчид өөрийн бизнесийг эхлэхдээ энэхүү зарчмыг дагаж мөрддөг болно.

Сэдэв 3. Бизнесийн нийгэмд гүйцэтгэх үүрэг

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Хувь хүний болон нийгмийн хөгжил, дэвшлийн бүхий л зорилгыг биелүүлэхэд бизнес эрхлэгчид үндсэн үүрэг гүйцэтгэж байгааг суралцагчдад ойлгуулах.

Сургалтын зорилт:

- Эдийн засгийн үйл ажиллагаа
- Бизнес үйл ажиллагааны нийгэмд гүйцэтгэх үүрэг
- Хувь хүний болон нийгмийн зорилго г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Хувь хүний болон нийгмийн зорилго	Бүлгээр хэлэлцэх ба лекц
4	Эдийн засгийн үйл ажиллагаа	Бүлгээр хэлэлцэх ба лекц
5	Бизнесийн үйл ажиллагааны нийгэмд гүйцэтгэх үүрэг	Бие даах дасгал ба лекц
6	Бизнес эрхлэгчид зайлшгүй хариулах хэцүү асуултууд	Жижиг бүлгээр ажиллах
7	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг /24-28 хуудас, 1-3 дасгал/
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага /модуль 2, сэдэв 3, 23-40 хуудас/
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Бизнес эрхлэлт нь бие хүн болоод нийгэм эдийн засгийн хөгжлийн хөдөлгөгч хүч, амьдралыг удирдан чиглүүлэгч хүч гэдгийг ойлгож авна.

Сэдэв 4. Өөрөө өөртөө ажлын байр бий болгох нь

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Өөрөө өөртөө ажлын байр бий болгох нь сургууль төгсөж буй зарим хүний хувьд хамгийн тохиромжтой амьдралын хэв загвар байж болохыг ойлгох

Сургалтын зорилт:

- Бусдад хөлсөөр ажиллан хүчээ үнэлэх болон өөртөө зориулж ажиллахад хүргэх шалтгаануудыг судлах
- Өөрөө өөртөө ажлын байр бий болгох боломжийг судлах
- Өөрөө өөртөө ажлын байр бий болгох болон хөлсөөр ажиллахын давуу ба бэрхшээлтэй талуудыг ойлгох г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц

3	Өөрөө өөртөө ажлын байр бий болгох сонирхол	Оюуны довтолгоо ашиглах ба лекц
4	Өөртөө болон бусдад зориулж ажиллах шалтгаан	Бичгээр хийх ба лекц
5	Өөрөө өөртөө ажлын байр бий болгох буюу хөлсөөр ажиллахын давуу ба бэрхшээлтэй тал	Лекц
6	Таны ажил болон амьдралын хэв шинжид нөлөөлөгч үнэт зүйлс, сонирхол ба туршлага	Бичгээр боловсруулах ба лекц
7	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), Суралцагчдын сурах бичиг /29-36 хуудас, 1-6 дасгал/
- ОУХБ (2007), Багшийн гарын авлага /модуль 2, сэдэв 4, 41-52 хуудас/
- Диск ба файл

Дүгнэлт: Өөрөө өөртөө ажлын байр бий болгох нь амьдралын нэг хэв загвар болохыг ойлгож авснаар суралцагчид өөрийн ирээдүйн төлөвлөлтөө өөртөө ажлын байр бий болгох нь боломжит сонголтын нэг мөн болохыг ойлгож авна.

Модуль 3. Бизнес эрхлэгч гэж хэн бэ?

Модулийн зорилго: Сайн бизнес эрхлэгч болоход зайлшгүй шаардлагатай хувийн шинж чанаруудада анхаарал хандуулахын чухлыг суралцагчдад ойлгуулах.

Сэдэв 1. Бизнес эрхлэгчийн чадамжийг үнэлэх

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Суралцагчдад бизнес эрхлэх өөрийн чадамжийг тодорхойлох үнэлэмжийг бий болгох

Сургалтын зорилт:

- Хувь хүнийг сэтгэл зүйн хувьд бэлтгэх
- Хувь хүнийг шинж төрхийн онцлог тодорхойлох г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Хувь хүний шинж төрхүүд	Бие даах дасгал ба лекц
4	Хувь хүний чиг хандлагыг тодорхойлох	Бие даалт
5	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (37-42 хуудас, 1-2 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 3, сэдэв 1, 4-13 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Өөрийгөө үнэлэх сорилын үр дүнд суралцагчид өөрт байгаа бизнес эрхлэх чухал сайн зан чанараа олж мэднэ. Хэрэв суралцагчид бизнес эрхлэгч болохыг хүсвэл чухам ямар шинж чанарыг өөртөө бий болгох хэрэгтэйгээ хариултаас олж тогтооно.

Сэдэв 2. Бизнес эрхлэгчийн шинж чанарыг тодорхойлох нь

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Бизнесийг амжилттай хөтлөн явуулахад нөлөөлдөг чухал зан чанаруудыг суралцагчид тодорхойлж гаргах.

Сургалтын зорилт:

- Бизнес эрхэлж чадах хүмүүсийг илрүүлэх
- Бизнес эрхлэгчийн чухал шинж чанар
- Амжилт олсон есөн бизнес эрхлэгчтэй танилцах г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Тогтмол цалинтай ажилд хүмүүс яагаад дургүй байдгийг мэдэх	Бие даах дасгал ба лекц
4	Хүмүүс яагаад хувийн бизнестэй болохыг хүсдэгийг мэдэх	Жижиг бүлгээр ажиллах
5	Өөрсдийн бизнес эрхлэх чадварыг (асуултын үндсэн дээр) тодорхойлох	Бие даах дасгал
6	Бизнес эрхлэгчийн чухал шинж чанаруудыг тодорхойлох	Лекц
7	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (43 хуудас, 1 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 3, сэдэв 2, 14-32 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Бизнес эрхлэхийг хүсэж байгаа хүний эзэмших ёстой хэд хэдэн онцгой зан чанар бий. Хэрвээ бизнес эрхлэгчдийг бусад хүмүүстэй харьцуулбал хамгийн түрүүнд өөртөө эрсдэлийг үүрэх, манлайлагч байх гэх мэт хэд хэдэн онцгой шинж чанар, ур чадвараар бусдаас ялгагддаг. Энэ сэдвийг үзэж дуусахад суралцагчид бизнесийг амжилттай явуулах, түүнийг эзэмшихэд хүний ямар зан чанар чухал болохыг ойлгож авна.

Сэдэв 3. Бизнес эрхлэгч бол манлайлагч

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Бизнесийн үйл ажиллагааг амжилттай явуулахад бизнес эрхлэгч хүнд шаардлагатай манлайллын зан үйлийг суралцагчдад ойлгуулах.

Сургалтын зорилт:

- Манлайлагчийн хэв шинж
- Бизнес эрхлэгчдийн тухай “Х, У” онол г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Манлайлагчийн хэв шинж	Дүрд тоглох
4	Бизнес эрхлэгчдийн тухай бодол	Жижиг бүлгээр ажиллах
5	Бусдыг удирдах ба идэвхжүүлэх нь	Лекц
6	Манлайлагчийн чухал шинж чанар	Бүлгээр хэлэлцэх
7	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 3, сэдэв 3, 33-39 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Бизнес эрхлэгчдийг хамгийн түрүүн өмчийн эзэн, менежер гэж хүмүүс хүлээн авдаг. Тэднийг мөн нийгмийн хөгжлийн манлайлагчид гэж үздэг. Манлайлагчид байх олон ур чадварыг зөвхөн бизнест ч бус нийгмийн бусад салбарыг хөгжүүлэхэд ч хэрэглэдэг. Бизнес эрхлэгчийн байгалиас заяасан төрөлхийн зан нь манайлагч юм. Шилдэг манлайлагч нь өөрийн зорилгод хүрэхдээ бусдыг түшиглэдэг. Тэдний ажилтандаа хандах хандлагаас түүний манлайлагчийн дүр төрх шууд хамаардаг. Ихэнх тохиолдолд ажил олгогч эзэн юу хүсэж байгааг ажилтан хүн хийдэг. Энэ нь товчоор хэлэхэд ажил олгогч ажилтнуудаа залхуу, хариуцлагагүй гэж үзвэл ажилчид яг л тийм байдлаар биеэ авч явдаг гэсэн үг. Хэрэв ажил олгогч миний ажилчид хариуцлага хүлээх өндөр чадвартай гэж хандвал ажилчдын хариуцлага төдий чинээ л сайн байдаг.

Сэдэв 4. Бизнесийн шийдвэр гаргах үйл явц

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Хувийн болон бизнесийн оновчтой, зөв шийдвэр гаргах үйл явцыг суралцагчдад ойлгуулж сургах

Сургалтын Зорилт:

- Шийдвэр гаргах үйл явцын тухай ерөнхий ойлголт
- Шийдвэр гаргах алхам, шийдвэр гаргах төлөвлөгөө
- Оюуны довтолгоо ба шийдвэр гаргахуй г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Шийдвэр гаргах үйл явц, түүний тухай ерөнхий ойлголт өгөх	Жижиг бүлгээр ажиллах
4	Шийдвэр гаргахуй ба түүнийг үнэлэх	Бие даах дасгал
5	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (44-47хуудас, 1-3 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 3, сэдэв 4, 40-51 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт: Шийдвэр гаргах талаар ажилтнуудтай санал солилцох боловч шийдвэрийг өмчийн эзэн голлон гаргадаг. Амжилтаа нэмэгдүүлэхийн төлөө шийдвэр гаргахдаа хэд хэдэн зөвлөмжийг мөрдөнө. Шийдвэр гаргах нь урлаг юм. Та хичнээн олон шийдвэр гаргах дадлага хийнэ, төдий чинээ туршлагатай мэргэжилтэн болно гэдгийг ойлгож авна.

Сэдэв 5. Эрсдэлийг хүлээх чадвар

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Суралцагчдыг эрсдэлийн хүчин зүйлийг тооцох, үнэлэх чадвараа илтгэн харуулахад сургах.

Сургалтын зорилт:

- Эрсдэлтэй нөхцөл байдлыг тодорхойлохуй
- Эрсдэлтэй нөхцөл байдлыг үнэлэхүй
- Эрсдэл хүлээж чаддаг бизнес эрхлэгчийн хэв шинж г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Тооцоолсон эрсдэл	Бүлгээр хэлэлцэх
4	Эрсдэлтэй нөхцөл байдлыг үнэлэхүй	Бүлгээр хэлэлцэх
5	Эрсдэлтэй нөхцөл байдлыг задлан шинжлэх үйл ажиллагаа	Ажил хэрэгч тоглоом
6	Тооцоолсон эрсдэлийг хүлээн зөвшөөрөхүй	Лекц
7	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 3, сэдэв 5, 52-63 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Эрсдэл бол бизнесийн үйл ажиллагааны салшгүй нэг хэсэг юм. Бизнес эрхлэгч ямагт өөртөө зориулсан маш өндөр зорилго тавьж, дараа нь энэ зорилгоо хэрэгжүүлэхийн тулд өөрт байгаа бүхий л авьяас чадвараа зориулдаг. Зорилго хичнээн өндөр байх тусам эрсдэл төдий чинээ их байна. Сайн чанарын бараа үйлчилгээ бий болоход хөтөлдөг бизнесийн шинэчлэл нь бэрхшээлтэй нүүр тулан уулзаж, тооцоотой эрсдэл хүлээдэг бизнес эрхлэгчийн үйл ажиллагааны үр дүн юм гэдгийг ойлгоно.

Модуль 4. Хэрхэн яаж бизнес эрхлэгч болох вэ?

Модулийн зорилго: Ажил хэрэгч үйл ажиллагаа ба жижиг бизнесийн удирдлагыг амжилтад хүргэх үндсэн дадлага, чадвар болон түүнийг тодорхойлох хүчин зүйлийг мэдэж ойлгоход суралцагчдыг хөтлөх.

Сэдэв 1. Бизнес эрхлэгчийн чадамжийг үнэлэх

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Жижиг бизнесийг амжилттай эрхлэхэд зайлшгүй шаардлагатай ур чадварын тухай ойлголтыг суралцагчдад өгөх.

Сургалтын зорилт:

- Бизнесийг амжилттай эрхлэхэд шаардагдах ур чадвар
- Бизнесийн гадаад, дотоод орчин, түүний нөлөө

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц

3	Бизнесийг амжилттай эрхлэхэд шаардлагатай үндсэн ур чадвар	Оюуны довтолгоо
4	Жижиг бизнес шинээр эрхлэхэд шаардагдах үндсэн ур чадвар	Лекц
5	Хувь хүний чадвар	Бие даалт
6	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (48-54 хуудас, 1-3 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 4, сэдэв 1, 3-18 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Өөртөө ажлын байр бий болгох, эсвэл жижиг бизнес эхлэхэд ямар ур чадвар, мэдлэг, дадлага шаардлагатай, түүнийг хэрхэн амжилттай удирдах, нийгэмд өөрийн байр суурийг хэрхэн бий болгох талаар суралцагчид бүрэн ойлголттой болно. Үүнийг мэдэж авсанаар суралцагчид зайлшгүй шаардлагатай ур чадвараа хөгжүүлнэ.

Сэдэв 2. Бизнесийг амжилттай эрхлэхэд нөлөөлөх хүчин зүйлс

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Жижиг аж ахуйн нэгжийг амжилттай хөгжүүлэхэд нөлөөлөх хүчин зүйлийг тодорхойлох, түүнийг суралцагчдад ойлгуулах. Үүний зэрэгцээ суралцагчид эрсдлийг бууруулах, дампуурлаас зайлхийх аргад суралцана.

Сургалтын зорилт:

- Жижиг бизнесийг амжилттай эрхлэхэд нөлөөлөх үндсэн хүчин зүйлс
- Бизнес эрхлэгчдийн хувийн шинж, чанар, мэдрэмж г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Бизнес эрхлэгч хүн өөрийн ур чадвар болон бизнес шинээр эрхлэн байгуулахад нөлөөлөх 4 үндсэн хүчин зүйл, (СУСН-ийн хүрээ)	Бүлгээр хэлэлцэх
4	Сэдэл тэмүүлэл	Лекц
5	Ур чадвар	
6	Санаа	
7	Нөөц	
8	Жишээ	Бодит жишээ
9	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (55 хуудас, 1 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 4, сэдэв 2, 19-28 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Амжилтад нөлөөлөх хүчин зүйлийн талаар мэдлэгтэй болсноор суралцагчид орчин үеийн бизнес эрхлэхэд өөрийн бэлтгэл хэр байгаад дүгнэлт хийгээд зогсохгүй өөртөө ажлын байр бий болгоод эртнээс өөрийгөө бэлтгэх сэдэл өгнө.

Сэдэв 3. Бизнес эрхлэх шийдвэр

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Тухайн сэдвийг үзэж дууссаны дараа суралцагчид хүмүүс яагаад, хэрхэн бизнес эрхлэгч болох шийдвэр гаргадаг болохыг тайлбарлаж сурна.

Сургалтын зорилт:

- Бизнес эрхлэх шийдвэр
- Шийдвэр гаргахад нөлөөлөх хүчин зүйл г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Бизнес эрхлэх шийдвэр гаргах болсон шалтгаан	Бүлгээр хэлэлцэх
4	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (56-58 хуудас, 1 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 4, сэдэв 3, 29-39 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Хүнд хувийн бизнес эрхлэх сонирхол төрж, бусад хүчин зүйлийн нөлөөгөөр түүнд эргэлзээгүй орж, бүрэн хариулт өгөх хэрэгцээ гардаг. Иймд суралцагчдад өөрийгөө болон өөрийн хүрээлэн буй орчноо судлах, хүчин зүйлийг олж илрүүлэх боломж олгоно.

Сэдэв 4. Бизнес татагдан орох нь

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Жижиг бизнес шинээр эхэлж, эрхлэхэд шаардагдах бизнес эрхлэгчийн ур чадвар, дадлыг суралцагчдад олгох.

Сургалтын зорилт:

- Жижиг бизнесийн хэв шинж
- Бизнесийн татах хүч г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Жижиг бизнесийн төлөвлөлт хийх	Бие даалт
4	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнес тэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (59 хуудас, 1 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнес тэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 4, сэдэв 4, 40-43 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Сургуулиа төгссөний дараа суралцагчид хичээлээр олж авсан сэтгэл зүйн бэлтгэл, ур чадвар, дадлаа ашиглан, жижиг бизнес эрхлэхэд нөлөөлж болдог.

Модуль 5. Сайн бизнесийн санааг яаж олох вэ?

Модулийн зорилго: Бизнесийн санаа олох, бизнес эрхлэх боломжийг илрүүлэх, үнэлэх арга барилыг эзэмшүүлэх.

Сэдэв 1. Бизнесийн санаа олох

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Суралцагчдад дараах ур чадвыг эзэмшүүлнэ. Үүнд:

- а. Бизнесийг амжилттай эхлэх болон эрхлэн явуулахад зайлшгүй сайн бизнесийн санаа гаргахын ач холбогдлыг ойлгуулах.
- б. Бизнесийн санаа олох, хөгжүүлэхэд суралцах г.м.

Сургалтын зорилт:

- Бизнес санаа олох
- Шинийг соргог хүлээн авах чадвартай болох г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Бизнесийн санаа гэж юу вэ?	Бүлгээр хэлэлцэх
4	Яагаад бизнесийн санаа олох хэрэгтэй вэ?	Бүлгээр хэлэлцэх
5	Бизнесийн санааны эх үүсвэр	Бүлгээр хэлэлцэх
6	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (60-64 хуудас, 1-4 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 5, сэдэв 1, 3-23 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Сайн бизнесийн санаа нь үр ашигтай бизнес эхлүүлэх болон зах зээлийн өрсөлдөөнийг давж гарахад маш чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Сайн бизнесийн санаа нь зөвхөн ажил хэрэгч хүмүүст үргэлж төрдөг асуудал бус харин шаргуу хөдөлмөр тэр дундаа бүтээлж сэтгэлгээний үр дүнд үүсэж бий болдог юм гэдгийг ойлгож авна.

Сэдэв 2. Бизнесийн боломжийг илрүүлэх ба үнэлэх

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Бизнесийн боломжийг илрүүлэх, үнэлэх арга барилын ач холбогдлыг суралцагчдад ойлгуулах.

Сургалтын зорилт:

- Бизнесийн боломж, түүний онцлог шинжүүд
- Бизнес боломжийг илрүүлэх ба үнэлэхүй гэх мэт

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Бизнесийн боломж гэж юу вэ?	Лекц
4	Бизнес сайн боломжийн онцлог шинжүүд	Бүлгээр хэлэлцэх
5	Бизнес боломжийг илрүүлэх ба үнэлэх	Лекц
6	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер

- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (65 хуудас, 1 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 5, сэдэв 2, 24-36 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Бизнесийн боломж нь бизнес эхлүүлэх болон үнэлэх дүгнэх үйл явцыг хангахтай холбоотойгоор нээгдэнэ. Бизнесийн боломж нь нөгөө талаараа амжилттай бизнесийн мөн чанар юм. Сургалтаар зөвхөн бизнесийн санаа гаргах, бизнесийн боломжоо илрүүлэх төдийгүй боломжит хувилбаруудаас хамгийн сайныг үнэлэх арга барилд суралцана.

Модуль 6. Бизнесийг хэрхэн зохион байгуулах вэ?

Модулийн зорилго: Бизнесийг зохион байгуулахад зайлшгүй хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаануудтай суралцагчдыг танилцуулах.

Сэдэв 1. Тохиромжтой зах зээлийг сонгох нь

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Бизнес хийхэд тохиромжтой зах зээлээ олох үйл ажиллагаанд суралцагчдыг сургах.

Сургалтын зорилт:

- Зах зээлийн мэдээлэл
- Өрсөлдөгчөө таньж мэдэх
- Зах зээлийн судалгаа хийх
- Борлуулалтын төлөвлөгөө боловсруулах г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Зах зээлийн мэдээлэл хийх	Бүлгээр хэлэлцэх ба лекц
4	Өрсөлдөгчөө таньж мэдэхийн тулд өрсөлдөөний анализ	Бүлгээр хэлэлцэх ба бие даах дасгал
5	Зах зээлийн судалгаа	Бүлгээр хэлэлцэх
6	Борлуулалтын төлөвлөгөө боловсруулахуй	Бүлгээр хэлэлцэх ба лекц
7	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер

- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (66-70 хуудас, 1-2 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 6, сэдэв 1, 3-25 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Аливаа бизнес ашигтай бөгөөд амжилттай байхын тулд түүний бараа үйлчилгээг худалдан авах тохиромжтой зах зээл байх ёстой бөгөөд юуны түрүүнд төлөвлөж буй бараа үйлчилгээг авах зах зээл байгаа эсэхийг судалж үзэх шаардлагатай ба ямар хэсэгт үйлчилж бараа, үйлчилгээ нийлүүлэхээ тодруулж авна. Энэ сэдвийг судлах явцад зах зээлийн элементүүдийг хэлэлцэж, хэрэглэгчид, өрсөлдөгчдийнхөө авир араншинг таньж мэдэхэд хэрэгтэй зүйлийг тодруулах шаардлагатай зэргийг ойлгож авна.

Сэдэв 2. Бизнесийн байршлыг сонгох

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Бизнесийн байршлыг сонгоход тооцох ёстой гол хүчин зүйлийг суралцагчдад таниулах.

Сургалтын зорилт:

- Бизнесийн байршил
- Бизнесийн байршилыг сонгоход харгалзах ерөнхий хүчин зүйлс
- Бизнесийн хэлбэрүүдийн байршил г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Бизнесийг зөв байршуулахын ач холбогдол	Бүлгээр хэлэлцэх
4	Бизнесийн байршлын онцлог хүчин зүйлс	Бүлгээр хэлэлцэх
5	Тодорхой байршил сонгохуй	Жижиг бүлгээр ажиллах
6	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (71 хуудас, 1 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 6, сэдэв 2, 26-35 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Жижиг бизнесийн хөгжих, эсвэл хаагдахын шалтгаан болдог цөөн тооны хүчин зүйлсийн нэг нь тухайн бизнесийн байршил юм. Энэхүү хичээлээр суралцагчид бизнесийн байршлыг зөв сонгоход шаардагдах мэдээлэл, арга барилын талаар мэдэх болно. Хамгийн чухал нь хэрэглэгчдийн аль хэсэгт үйлчлэхээ сонгох, энэхүү хэсгийнхээ хаанаа нь байрлахаа товлох ёстой. Сайн байршил дампуурлаас аварна, муу байршил сайн менежментийг унагана гэдгийг ухамсарлана.

Сэдэв 3. Бизнес эрхлэх хуулийн хэлбэрүүд

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Бизнесийн өмчлөлийн дөрвөн үндсэн хэлбэр байдгийг суралцагчдад тайлбарлаж өгөх. Бизнес эрхлэх хэлбэр тус бүрийн давуу болон сул талуудыг суралцагчдад ойлгуулах.

Сургалтын зорилт:

- Бизнесийн өмчлөлтөй холбоотой асуултууд
- Бизнесийн хуулийн хэлбэрүүдийн давуу ба сул талууд
- Бизнесээ зохион байгуулахуй

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Бизнесийн өмчлөлтөй холбоотой асуултууд	Бүлгээр хэлэлцэх
4	Аж ахуйн нэгжийн удирдлагын тухай асуултууд	Бүлгээр хэлэлцэх
5	Бизнесийн хуулийн хэлбэрүүд ба тэдгээрийн сул талууд	Бүлгээр хэлэлцэх
6	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (72 хуудас, 1 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 6, сэдэв 3, 36-42 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Жижиг бизнес эрхлэгчийн хамгийн түрүүнд шийдэх ёстой асуудал бол шинээр байгуулж байгаа бизнесийнхээ хуулийн хэлбэрийг сонгох явдал юм. Аж ахуйн нэгжүүд нь хуулийн 4 хэлбэрт хамаарагддаг бөгөөд эдгээрийн давуу болон сул талууд ба бизнес эрхлэгчийн санааг зовоож байдаг 6 асуудлыг мэдэж авна.

Сэдэв 4. Бизнес эхлэхэд шаардагдах мөнгө

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Бизнес эхлэх анхны зардлыг үйлдвэрлэлийн эхний зардлаас ялгадаг болгох, мөн бизнесээ эхлэхэд шаардагдах мөнгөн хөрөнгийн тооцоог хийхэд суралцагчдыг сургах.

Сургалтын зорилт:

- Бизнес эрхлэх хөрөнгийг тооцох
- Гарааны хөрөнгөөр төлөгдөх зардлууд
- Гарааны хөрөнгө оруулалт ба гарааны эргэлтийн хөрөнгө г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Эхлэлийн зардал, үйлдвэрлэлийн эхний зардлын тухай ойлголт	Лекц
4	Гарааны хөрөнгө болон эргэлтийн хөрөнгөөр хүснэгт зохиож, төлбөрийн дүнг тооцоолох	Багаар ажиллах
5	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (73-74 хуудас, 1 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 6, сэдэв 4, 43-51 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Бизнес эхлэхэд өмчлөгч нь борлуулалт хийж орлого олох үйл ажиллагаа эхлэхээс өмнө тодорхой хэмжээний зардал гаргах хэрэгтэй болдог. Энэ эхлэлийн зардлыг хөрөнгө оруулалтын зардал буюу тоног төхөөрөмж, машин техникийн зардлаас тусад нь тооцох шаардлагатай байдаг. Эхний долоо хоног буюу хэдэн сард ч борлуулалтын орлого нь үйл ажиллагааны зардлаа нөхөж чадахгүйд хүрч болзошгүй байдгийг ухамсарлуулан ойлгуулна. Мөн дутагдаж буй мөнгийг өөр эх үүсвэрээс яагаад олох шаардлагатай байдаг тухай ойлголтыг авна.

Сэдэв 5. Бизнес эхлүүлэх мөнгийг хаанаас олох вэ?

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Бизнес эхлүүлэх санхүүжилтийн янз бүрийн эх үүсвэрийн давуу болон сул талуудыг суралцагчдад танилцуулах.

Сургалтын зорилт:

- Хөрөнгийн эх үүсвэр бий болгох асуудал

- Бизнесийн санхүүжилтийн эх үүсвэр
- Зээлийн эх үүсвэрийг үнэлэх шалгуур
- Өөрийн болон зээлийн хөрөнгөөр санхүүжүүлэхийн давуу болон сул тал г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Өөрийн хөрөнгийг хаанаас авч болох вэ?	Жижиг бүлгээр ажиллах
4	Зээлийн санхүүжилтийг хаанаас авах вэ?	Бүлгээр хэлэлцэх
5	Өөрийн хөрөнгө ба зээлийн санхүүжилтийн сул ба давуу талууд юу вэ?	Бүлгээр хэлэлцэх
6	Зээл авахтай холбоотой асуудал	Бүлгээр хэлэлцэх
7	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (75-77 хуудас, 1 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 6, сэдэв 5, 52- 66 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Ирээдүйтэй бизнес эрхлэгчид ихэвчлэн сайтар боловсруулсан бизнесийн төлөвлөгөө болон хэрэгжиж болох шилдэг санааг бодсон байдаг боловч тэдэнд тухайн ажлыг эхлүүлэх хөрөнгийн дутагдалтай тулгарах явдал нэлээд байдаг. Иймд хөрөнгө оруулалтын боломжит эх үүсвэрүүдийг авч үзэж, зээл авах замаар санхүүжилт олоход хэрхэн бэлтгэх талаар санал зөвлөлгөөг өгнө.

Сэдэв 6. Бизнес орох арга замууд

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Шинээр бизнес эхлэх, тогтсон бизнес худалдаж авах, эсвэл франчайзийн гэрээгээр ажиллахын давуу болон сул талыг тодорхойлох чадварыг суралцагчдад олгох.

Сургалтын зорилт:

- Тогтсон бизнесийг худалдан авахын давуу болон сул тал
- Шинээр бизнес эхлэхийн давуу болон сул тал
- Франчайзийн гэрээгээр ажиллахын давуу болон сул тал г.м

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Тогтсон бизнес худалдан авах	Бүлгээр хэлэлцэх
4	Шинээр бизнес эрхлэх	Бүлгээр хэлэлцэх
5	Франчайзийн гэрээгээр ажиллах	Бүлгээр хэлэлцэх
6	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 6, сэдэв 6, 67- 72 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Бизнес эрхлэгчдэд шинэ бизнес эхлэх, тогтсон бизнес юмуу франчайз худалдаж авах гэсэн гурван сонголт бий. Эдгээр сонголт тус бүрийн давуу болон сул талыг мэдэж авна.

Модуль 7. Ажил хэргийг хэрхэн удирдах вэ?

Модулийн зорилго: Үйлдвэрлэлийн үр ашигт нөлөөлдөг үйлдвэрийн удирдлагын янз бүрийн технологи эзэмшихэд суралцагчдыг сургах.

Сэдэв 1. Хүмүүсийг ажилд авах ба удирдах

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Бизнесийн амжилтыг хангах үүднээс ажиллагсдыг зөв сонгох ба тэднийг удирдахын ач холбогдлыг ойлгоход суралцагчдыг сургах.

Сургалтын Зорилт:

- Шинэ ажилтан ажилд авах ба дадлагажуулах
- Удирдлагын чадварыг боловсронгуй болгох г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Шинэ ажилтан ажилд авах	Лекц
4	Бизнес эрхэлдэг хүмүүсийн удирдлагын сайн чанаруудыг илрүүлэх	Бие даах дасгал
5	Ажилтнуудыг үр ашигтай удирдахын тулд зайлшгүй эзэмших хувийн чанарууд	Бүлгээр хэлэлцэх
6	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (78-83 хуудас, 1-3 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 7, сэдэв 1, 3-18 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Бизнесийн хамгийн гол үнэт хөрөнгө нь байшин барилга, тоног төхөөрөмж, бараа материалын үнэт зүйл биш харин ажиллагчид байх болно. Тохирох хүнийг хэрэгтэй ажилд авснаар зөвхөн мөнгөөр илэрхийлэгдсэн өндөр ногдол ашиг авч ирэхээс гадна ёс зүйг баримтлан, тогтвортой ажиллаж чаддаг ажилтны багийг төлөвшүүлж авна гэдгийг ойлгоно.

Сэдэв 2. Цаг хугацааны менежмент

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Яагаад цаг нь ажил хэрэгч хүний үр дүнтэй удирдах ёстой нөөц болохыг суралцагчдад ойлгуулах.

Сургалтын зорилт:

- Цаг хугацааг удирдах арга
- Цаг ашиглалтын дүн шинжилгээ г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Цаг хугацааг удирдах аргыг эзэмших	Бүлгээр хэлэлцэх
4	Цаг хугацаанд дүн шинжилгээ хийх	Бие даах ажил
5	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (84-85 хуудас, 1 дасгал)
- ОУХБ (2007), Багшийн гарын авлага (модуль 7, сэдэв 2, 19-25 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Цаг хугацаа бол нөөцөлж болдоггүй зүйл юм. Цагийг үр ашигтай ашиглах түлхүүр нь түүнийг удирдах чадварт оршино. Цаг хугацааны ашиглалтын үр дүнг дээшлүүлэх тодорхой арга замын тоонд: зорилго тавих, эцсийн хугацааг тодорхойлох, үйл ажиллагааны төрөл бүрийг зорилтот хугацааг төлөвлөх явдал юм. Бүтээлч хандлага, асуудлыг шийдвэрлэх

чадвар, шинэ боломжийг эрж хайх нь эзэн хүний ялгагдах чухал шинж юм. Иймээс цаг хугацааг үр ашигтай зарцуулах аргыг ойлгож авна.

Сэдэв 3. Борлуулалтын удирдлага

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Бараа борлуулна гэдэг бол урлаг, бизнест амжилт олохын тулд ажил хэрэгч хүн өөрийн бараа үйлчилгээг худалдаж чаддаг байх ёстой гэдгийг суралцагчдад ойлгуулах.

Сургалтын зорилт:

- Урагштай худалдагчийн шинж
- Боломжит худалдан авагчийн шинж
- Бараа үйлчилгээг идэвхжүүлэх үйл ажиллагааг төлөвлөх г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Худалдагчийн шинж	Оюуны довтолгоо ба лекц
4	Худалдан авагчийн шинж	Оюуны довтолгоо ба лекц
5	Харилцах чадвар	Лекц
6	Бараа үйлчилгээг сайжруулах	Жижиг бүлгээр ажиллах
7	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (86-87 хуудас, 1 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 7, сэдэв 3, 26-32 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Бизнесийг амжилттай хөгжүүлэхэд гойд сайн бараа ба үйлчилгээтэй байх нь хангалтгүй. Барааг худалдан авах эсвэл хэрэгцээт үйлчилгээг захиалах нь худалдан авагчид хамааралтай. Уг бараа, үйлчилгээний зарим онцлог нь худалдаа, үйлчилгээнд мэдэгдэхүйц ашигтай байх тохиолдолд л барааг худалдан авч, үйлчилгээг захиалдаг болохыг ойлгож авна.

Сэдэв 4. Жижиг үйлдвэрүүдэд хэрэглэдэг технологи

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Хувийн бизнесийн амжилтад шинэ технологи ашиглах явдал ямар байдлаар нөлөөлж болохыг суралцагчдад ойлгуулах.

Сургалтын зорилт:

- Жижиг бизнес дэх шинэ технологи
- Зохимжтой технологийн тодорхойлолтууд г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Жижиг бизнес дэх шинэ технологи	Бүлгээр ажиллах
4	Зохимжтой технологийн тодорхойлолтууд	Бүлгээр ажиллах
5	Технологид хамаарах бусад асуудал	Бүлгээр ажиллах
6	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (88-89 хуудас, 1 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 7, сэдэв 5, 33-37 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Орчин үеийн технологийг шуурхай ашиглах нь хөдөлмөрийн бүтээмжийг нэмэгдүүлж, улмаар орон нутгийн үйлдвэрлэлийн үндсэн болон хэрэглээний барааны өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэхэд маш чухал нөлөөлөх хүчин зүйл болдог. Зохих технологийг ашиглах нь орон нутгийн үйлдвэрлэлийн бараа, тоног төхөөрөмжийг түгээх, орон нутгийн нөөцийг өргөн хэмжээгээр ашиглахад тааламжтай нөхцлийг бүрдүүлж орон нутгийн үйлдвэрүүд хоорондын харилцаа холбоо бэхжинэ гэдгийг ойлгож авна.

Сэдэв 5. Санхүүгийн удирдлага

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Жижиг үйлдвэрлэлийн санхүүг оновчтой удирдах нь хичнээн чухал болохыг суралцагчдад ойлгуулах.

Сургалтын зорилт:

- Бүртгэл хөтлөхтэй холбогдох гол асуудлууд
- Санхүү, бүртгэлийн ажилтны ур чадвар, мэдлэг боловсрол г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Юуны тулд бүртгэл хөтөлдөг вэ?	Бүлгээр хэлэлцэх
4	Нягтлан бодох бүртгэлийн системийг хэрхэн бий болгох вэ?	Лекц
5	Танай үйлдвэрийн санхүүгийн байдлын талаар бусад хүмүүс юу мэдэхийг хүсдэг вэ?	Бүлгээр хэлэлцэх
6	Жижиг үйлдвэрт ямар төрлийн тооцоонуудыг хөтлөх ёстой вэ?	Бүлгээр хэлэлцэх
7	Ня-бо бүртгэлийн хөтлөлтийг хэн хариуцах ёстой вэ?	Бүлгээр хэлэлцэх
8	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (93-96 хуудас, 1-2 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 7, сэдэв 7, 38-44 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Ямарч бизнест нягтлан бодох бүртгэлийн үр ашигтай систем шаардлагатай. Санхүүтэй холбоотой үйл ажиллагааг цаасан дээр буулгасан байх ёстой. Бизнесийн бүх хүчин зүйлсийн талаар тодорхой мэдээлэл бүхий менежерүүд л зөв шийдвэр гаргаж чадна. Бизнесийн хүрээнд зөв шийдвэр гаргах болон удирдлагын зорилтыг шийдвэрлэхэд ня-бо бүртгэлийн оновчтой системд тулгуурласан санхүүгийн үнэн зөв мэдээлэл чухал үүрэг гүйцэтгэдэг гэдгийг ухамсарласан байна.

Сэдэв 6. Санхүүгийн тайлан

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Зайлшгүй шаардлагатай тооцоо хийх, санхүүгийн энгийн тайлангуудыг гаргах, задлан шинжлэхэд суралцагчдыг сургах.

Сургалтын зорилт:

- Тайлан тэнцэл
- Ашиг алдагдлын тайлан г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Тайлан тэнцэл гаргах	Лекц
4	Ашиг алдалтын тайлан гаргах	Лекц
5	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 7, сэдэв 8, 45-50 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Санхүүгийн тайлан нь тухайн бизнесийн санхүүгийн байдлыг тодорхойлох боломж олгодог. Санхүүгийн тайланг ашигласнаар бизнесийн өнөөгийн үйл ажиллагааг өнгөрсөн оны үйл ажиллагааны үр дүнтэй харьцуулах боломжтой. Ийм харьцуулалт нь бизнесийн ирээдүйн үйл ажиллагааг төлөвлөх, мөн бизнесийн ажиллагааны хүчтэй болон сул талуудыг илрүүлэхэд нэн ач холбогдолтойг ойлгож мэдэж авна.

Модуль 8. Бизнес эрхлэгч болохын тулд хийх дараагийн алхмууд

Модулийн зорилго: Суралцагчдыг бизнес эхлэх төлөвлөгөөгөө бодитойгоор хэрэгжүүлж эхлэх чадвартай болгох.

Сэдэв 1. Мэдээлэл туслалцаа авах эх үүсвэрүүд

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Суралцагчдыг ирээдүйн бизнестээ мэдээлэл, туслалцааг хэрхэн яаж олж авах, ашиглахад сургах.

Сургалтын зорилт:

- Бизнес эрхлэгч болох гэж буй хүнд шаардлагатай мэдээлэл
- Мэдээлэл ба туслалцааны мөн чанар
- Туслалцаа авах арга замууд г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Мэдээллийн эх үүсвэрүүд	Жижиг бүлгээр хэлэлцэх
4	Туслалцаа авах арга замууд	Бүлгээр хэлэлцэх
5	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (97-107 хуудас, 1 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 8, сэдэв

1, 3-14 хуудас)

- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Өөрт хэрэгцээтэй ажил хэргийн мэдээлэл, туслалцаагаа танин мэдэж, тэдгээрийг хаанаас хэрхэн олж авч болохоо мэдсэнээр суралцагчид жижиг бизнес эрхлэх талаар илүү зөв шийдвэр гаргах чадвартай болно.

Сэдэв 2. Бизнес төлөвлөгөө бэлтгэх нь

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулна.

Сэдвийн зорилго: Төлөвлөгөө боловсруулах үндсэн алхмуудыг хэрэгжүүлэх замаар бизнесийн төлөвлөгөө бичих үйл явцыг суралцагчдад ойлгуулах.

Сургалтын зорилт:

- Бизнес төлөвлөгөөний асуултууд
- Бизнес төлөвлөгөөний бүтэц

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Бизнес төлөвлөгөө хийхэд бэлтгэх	Бүлгээр хэлэлцэх
4	Бизнес төлөвлөгөөний бүтэц, зохион байгуулалт	Лекц
5	Тайлан тэнцэл гаргах	Бие даах ажил
6	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 8, сэдэв 2, 15-38 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Суралцагчид бизнестөлөвлөлтийн үүргийг ойлгож, загвар бизнестөлөвлөгөө боловсруулах бүх үе шатыг биечлэн хийсний дараа бизнесийн тухай өөрийн мэдлэгийг бататгаж, цаашдаа өөрсдөд нь ямар дэмжлэг шаардлагатайг тодорхойлон, эрэлт хэрэгцээгээ үндэслэлтэй тодорхой томъёолж чаддаг болно.

Сэдэв 3. Орчин тойрноо ажил хэрэгчээр харж сурах

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулна.

Сэдвийн зорилго: Суралцагчдыг орчин тойрондоо болон ажил хэрэгч санааг хүлээж авахад нээлттэй байхад сургах.

Сургалтын Зорилт:

- Ажил хэрэгч хүн шиг сэтгэ
- Ажил хэрэгч хүний байр сууринаас ханд
- Өөртөө зорилго тавь г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Ажил хэрэгч хүний шинж	Бүлгээр хэлэлцэх
4	Өөртөө итгэлтэй байх	Бие даах ажил
5	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын суралцагчдын сурах бичиг (108-112 хуудас, 1-5 дасгал)
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 8, сэдэв 3, 39-50 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Суралцагчид нээлттэй, ажил хэрэгч байх арга ухаанд суралцах чиг баримтлалтай байвал жижиг бизнест итгэлтэй орж, тавьсан зорилгоо биелүүлэхэд шаардлагатай алхмуудыг хийх чадвартай байх болно гэдгийг ухамсарласан байна.

Сэдэв 4. Бизнес эхлэхэд нөлөөлөх хүчин зүйлс

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Бизнес эрхэлж эхлэхэд тулгарч болзошгүй асуудлуудыг суралцагчдад ойлгуулах.

Сургалтын зорилт:

- Бизнес эрхлэхэд гарах асуудлуудыг бууруулах
- Болзошгүй асуудлыг урьдчилан харах

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Бизнес эрхлэхэд гарах асуудлуудыг тооцоолох	Бүлгээр хэлэлцэх
4	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер

- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 8, сэдэв 4, 51-54 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Жижиг шинэ бизнес эхний хоёр жилийн хугацаанд бүтэлгүйтэх магадлал нь 50 хувиас дээш юм. Шинээр бизнес эрхлэгчид бизнес эхлэхээсээ өмнө бизнесийн орчинд өрсөлдөх чадвартай байхад шаардлагатай мэдлэгийг эзэмшиж 8 гарах асуудлуудыг мэдэж авбал тэдгээр бүтэлгүйтлийн нэлээд хэсгээс зайлсхийж чадах болно гэдгийг ойлгож авна.

Сэдэв 5. Сургалтын багцын гадна талд

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Энэхүү сургалтын багцаас гадна ашиглах боломжтой маш олон төрлийн эх үүсвэр, боломж байдгийг суралцагчдад тайлбарлах.

Сургалтын зорилт:

- Бизнесийн хөгжлийн сургалтууд
- Бизнесийн хөгжлийн тасралтгүй шинж чанар г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Бизнестэй танилц	Бүлгээр хэлэлцэх
4	Эхлүүл	
5	Хөгжүүл	
6	Өргөжүүл	
7	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 8, сэдэв 5, 55-61 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Бизнесийг үүсгэн хөгжүүлэх шат бүрд дэмжлэг үзүүлэх хэд хэдэн багц материалууд байдгийг мэдсэнээр суралцагчид өөрсдийн бизнесийг эхлэх болон сайжруулах алхмуудыг амжилттай хийх боломжоо нэмэгдүүлэхийн тулд түүнээ ашиглахад хичээж сурах болно.

Модуль 9. Бизнес төлөвлөгөөгөө хэрхэн боловсруулах вэ?

Модулийн зорилго: “Бизнестэй танилц” хөтөлбөрийн хүрээнд олж авсан мэдлэгээ бодит

зах зээлийн нөхцөлд хэрэглэх ба бизнесийн санааг өөрөө өөртөө ажлын байр бий болгох болон жижиг бизнес зохион байгуулах талаас нь үнэлэх боломжийг суралцагчдад олгох.

Сэдэв 1. Бизнес төлөвлөгөөний загвар

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Бизнес төлөвлөгөө хэд хэдэн бүлэг мэдээллээс тогтох ёстойг суралцагчдад ойлгуулах. Гэхдээ төлөвлөгөөний ерөнхий загвар нь тодорхой нэг жишээтэй холбоотой байвал зохино.

Сургалтын зорилт:

- Бизнес төлөвлөгөөний загвар гаргах
- Бизнес төлөвлөгөөнд мэдээлэл хэрэглэх г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Бизнес төлөвлөгөөний загвар гаргах	Бүлгээр хэлэлцэх
4	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 9, сэдэв 1, 3-25 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Бизнес төлөвлөгөө үндсэн хоёр чиг үүрэгтэй. Нэгдүгээрт, бизнес эрхэлж буй хүнд, бизнес эхэлж буй хүнд бизнесийн санаа нь хэрэгжихүйц эсэхийг харуулах, хоёрдугаарт, гэр бүл, найз нөхдөөсөө мөнгө цуглуулах буюу банкнаас зээл авах.

Бизнес төлөвлөгөөний загвар нь шаардлагатай мэдээллийг цуглуулж, тооцоолох боломж олгоно гэсэн хэдий ч банк буюу хөрөнгө оруулалтыг дэмжих хөтөлбөрүүд голдуу өөрийн шаардлагыг тавьж, өөрсдийн боловсруулсан бизнес төлөвлөгөөг бөглөхийг шаардаж магадгүй гэдгийг ойлгож авна.

Сэдэв 2. Бизнес төлөвлөгөөг хэрхэн боловсруулах вэ?

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: “Бизнестэй танилц” сургалтаар олж авсан мэдлэгээ зах зээлийн бодит нөхцөлд хэрэглэхэд суралцагчдыг сургах.

Сургалтын зорилт:

- Бизнес төлөвлөгөөг боловсруулах
- Бизнес төлөвлөгөөг тасралтгүй үргэлжлүүлэх г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Бизнес төлөвлөгөө ба бизнестэй танилц хөтөлбөрийн уялдаа холбоо	Бүлгээр хэлэлцэх
4	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 9, сэдэв 2, 26-29 хуудас)
- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Суралцагчид бизнес төлөвлөгөөндөө өөрийн бизнесийн санаанд холбогдох мэдээллийг цуглуулж, боловсруулахын тулд «Бизнестэй танилц» хөтөлбөрөөр олж авсан мэдлэгээ ашиглана. Бизнес төлөвлөгөөний бүтцэд энэ мэдээллүүдээ ашиглана.

Сэдэв 3. Бизнес төлөвлөгөөний үр дүнг хэрхэн тайлбарлах вэ?

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулна.

Сэдвийн зорилго:

- Бизнес төлөвлөгөөний дүгнэлт, үр дүнг үнэлж сургах
- Бизнесийн санааны хэрэгжих боломжийг үнэлж сургах

Сургалтын зорилт:

- Бизнес төлөвлөгөөний үр дүнг тайлбарлах
- Бизнес төлөвлөгөөний дүгнэлт, үр дүнг боломжтой харьцуулж үзэх г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

№	Агуулга	Арга зүй
1	Өмнөхөө сэргээх	
2	Сэдэв, зорилго, бусад асуудлаа танилцуулах	Лекц
3	Бизнес төлөвлөгөөний дүгнэлтүүдийг тайлбарлах	Лекц
4	Гэрийн даалгавар	Бие даалт

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Компьютер
- Проектор
- Планшит
- ОУХБ (2007), “Бизнестэй танилц” сургалтын багшийн гарын авлага (модуль 9, сэдэв 3, 30-36 хуудас)

- Диск ба файл

Дүгнэлт:

Бизнес төлөвлөгөө боловсруулах нь цаг хугацаа их шаардсан, нүсэр ажил бөгөөд зөвхөн төгсгөлийн шатанд бизнес эрхлэгч болох магадлалтай хүнд бизнес хэрэгжих боломжтой эсэхийг үнэлэхэд хэрэгтэй бүх мэдээллийг багтаана. Товч задлан шинжилгээ хийснээр ирээдүйн бизнес эрхлэгч бизнес үүсгэн байгуулах ажлаа үргэлжлүүлэх, бизнесийн санаагаа орхих, бизнесийнхээ оршин тогтнох боломжийг хангах, төлөвлөсөн бизнесийн хэмжээг багасгах буюу ихэсгэх зэрэг шийдвэр гарах бололцоог олгоно.

Ажил хэрэгч тоглоом

Зорилго: Гаргасан бизнес шийдвэрүүдийн үр дагаврыг бизнесийн загварчилсан орчинд турших боломжийг олгох.

Модуль 1. Бизнесийн үндсүүдтэй танилцах

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Бодит зах зээлтэй танилцах

Сургалтын Зорилт:

- Бизнесийн циклийн үндсэн ойлголтууд
(бизнес дэх мөнгө, бизнесийн мөнгө)
- Эсрэг тэсрэг шаардлагуудыг хангахын тулд хөрөнгийн хамгийн зөв ашиглахаар төлөвлөх
- Эерэг баланстай байхын ач холбогдол
- Бүртгэлийн баримт хөтлөхийн зайлшгүй шаардлага г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

Тоглоомын зааврын дагуу суралцагчдыг 3-4 багт хуваан тоглуулна

Ашиглах материал, гарын авлага

- Ажил хэрэгч тоглоом1
- Цаас
- Харандаа г.м.

Дүгнэлт:

Модулийг судалснаар оролцогчид нь тоглоомоос мэдсэн зүйлсээ амьдрал дээр судалж эзэмшинэ.

Модуль 2. Эрэлт ба нийлүүлэлт

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: суралцагчид эрэлт нийлүүлэлтийн тэнцвэрт байдлыг мэддэг болоход суралцана.

Сургалтын зорилт:

- Маркетингийн стратеги (эрэлт нийлүүлэлтийн үнэлгээ)
- Түүхий эдийн нөөцийн хяналт (түүхий эдийн нөөцийн төлөвлөлт)
- Худалдан авалт (худалдан авах хэмжээг төлөвлөх, үнэ тогтоох, хэлэлцээр хийх ба төлбөрийн нөхцөлийг хэлэлцэх)
- Өөрийн өртгийн калькуляци (худалдан авах, борлуулах ба үнэ төлөвлөх талаар зөв шийдвэрүүд гаргахын тулд тогтмол

болоод хувьсах зардлуудыг тодорхойлох)

- Бүртгэлийн бичиг баримт хөтлөх
- Бизнесийн төлөвлөлт г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

Тоглоомын зааврын дагуу суралцагчдыг 3-4 багт хуваан тоглуулна.

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Ажил хэрэ ч тоглоом2
- Цаас
- Харандаа

Дүгнэлт:

Модулийг судалснаар оролцогчид нь тоглоомоос мэдсэн зүйлсээ амьдрал дээр судалж эзэмшинэ.

Модуль 3. Худалдан авагчдыг хэрхэн татах

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Бодит зах зээл дээр худалдан авагчидтай хэрхэн харилцаж борлуулалтыг нэмэгдүүлэх

Сургалтын зорилт:

- Маркетингийн стратеги (харилцагчдыг татах, маркетингийн дөрвөн «Б»-г хэрэглэх)
- Худалдан авах
- Түүхий эдийн нөөцийн хяналт
- Өөрийн өртгийн калькуляци
- Бүртгэлийн бичиг баримттын хөтлөлт
- Бизнесийн төлөвлөлт г.м.

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц

Тоглоомын зааврын дагуу суралцагчдыг 3-4 багт хуваан тоглуулна

Ашиглах материал, гарын авлага:

- Ажил хэрэгч тоглоом 3
- Цаас
- Харандаа

Дүгнэлт:

Модулийг судалснаар оролцогчид нь тоглоомноос мэдсэн зүйлсээ амьдрал дээр судалж эзэмшинэ.

Модуль 4. Өргөжүүлсэн зах зээл

Хамрах хүрээ: Хөдөлмөрийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд

Сэдвийн зорилго: Бодит зах зээлийг мэдрэх

Сургалтын зорилт:

- Хоёр бүтээгдэхүүний маркетинг (маркетингийн дөрвөн «Б»-г ашиглан худалдан авагчдыг татах)
- Худалдан авах (хоёр бүтээгдэхүүний хувьд тоо, үнэ ба төлбөрийн нөхцлийг төлөвлөх)
- Түүхий эдийн нөөцийн хяналт (хоёр бүтээгдэхүүний хувьд түүхий эд

ба эцсийн бүтээгдэхүүн)

- Өөрийн өртгийн калькуляци (хоёр бүтээгдэхүүний зөрүүг жиших)
- Бүртгэлийн баримт бичиг хөтлөх
- Бизнесийн төлөвлөлт (өргөтгөсөн бизнесийн удирдлагын үр ашигтай стратегийг төлөвлөх)

Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явц:

Тоглоомын зааврын дагуу суралцагчдыг 3-4 багт хуваан тоглуулна

Ашиглах материал, гарын авлага

- Ажил хэрэгч тоглоом 4

Дүгнэлт:

Модулийг судалснаар оролцогчид нь тоглоомоос мэдсэн зүйлсээ амьдрал дээр судалж эзэмшинэ.

Хавсралт 1.

Сургалт явуулахдаа анхаарах зүйл:

- Энгийн ойлгомжтой байх
- Анхаарал татахын тулд өнгө ашиглах
- Зөвхөн түлхүүр үгүүдийг ашиглаж бичих
- Тод бичих (үсгийн өндөр 20-24 pt)
- Цагийг нь олж хэрэглэх
- Суралцагчид руу нуруугаа харуулж ярихгүй байх,
- Сул үг хэрэглэхгүй байх
- Проекторын гэрлийг хаахгүй байх
- Алдаагүй байх
- Хэрэгцээнд үндэслэдэг байх
- Дэс дараалан дөхөх хандлагатай байх
- Бүгдийн оролцоог хангадаг байх
- Практик хандлагатай байх
- Үзүүлэн өөрөө өөрийгөө тайлбарладаг байх
- Эргэх холбоог ашигладаг байх г.м.

Суралцагчдыг хэрхэн сургах:

- Сонирхолтой болгох
- Өөртөө итгэлтэй болгох
- Үлгэр дууриал болох
- Хувцаслалтдаа анхаарах
- Магтан урамшуулж байх
- Эргэх холбоогоор холбох
- Зөв уур амьсгалыг сайшаах
- Алдааг нь засаж байх
- Хоцрогсдыг илрүүлж тусалж байх
- Дохионы хэл ашиглах
- Хүн бүртэй тулж ажиллах
- Зарим суралцагчдад уйгагүй давтан тайлбарлаж өгөх
- Хичээл болгоны дараа заавал дүгнэлтийг өөрсдөөр нь хийлгэж байх
- Нөхцөл байдалд нь нийцүүлж бүтээлч сэдэл гаргах г.м.

Суралцагчдыг хэрхэн үнэлэх:

Суралцагчдыг аль болох бүгдийг хамруулан үнэлэлт өгөхийн тулд хүн бүрийн оролцоог хангах хэрэгтэй. Үүний тулд хүн бүрт асуулт тавих ба асуултыг тавихдаа хэнээс эхлэх болон хэн дараа хариулах нь тодорхой сонголттой байх, дараа дараагийнх нь суралцагчдад хариулт тавих болон дутуу хариулт болгон дээр бусад суралцагсдын нэмэлт хариулт хэлүүлэх бололцоог нь хангана. Ингэхдээ бүх хүнд үнэлгээ өгч, өгсөн үнэлгээ нь самбар дээр харагдахуйц байвал суралцагчдад бие биеэ бодитойгоор үнэлэх болон бие биенээ хүндэтгэхэд чухал ач холбогдолтой. Мөн суралцагчдыг сонгохдоо шоогоор шодож, хэн хариулахыг сонгох, мөн хичээлд идэвхгүй оролцдог суралцагчдыг эхний ээлжинд асуух гэх мэтээр идэвхжүүлж, үнэлгээг нь ахиулахад анхаарч ажиллана.

1. Лекц

Нэгээс нөгөө бүлэгт дамжиж үндсэндээ лекцийн төгсгөл рүү шилжихдээ асуулт хариулт болтлоо товчлогддог. Ингэхдээ флипчарт, проектор зэрэг үзүүлэнг ашиглана. Лекцийг энгийн ойлгомжтой товчхон байдлаар өгөх хэрэгтэй. СБС-дад үгийн тайлбар давхар ашиглана. Хэрэв лекцийг өгч буй хүн дохионы хэл байхгүй бол дохионы багшийн хамт хичээлийг заана. ХБ-ийн суралцагчийн оюуны хөгжлөөс хамааруулан зарим суралцагчдад лекцийг хөнгөвчилсөн оновчтой байдлаар өгч болно. Ингэхдээ хамгийн гол нь сэдвийн агуулгыг өөрчлөхгүй байхад анхаарах хэрэгтэй. Түүнчлэн суралцагчдыг идэвхжүүлэх ажлыг байнга хийж, анхаарлыг нь сайн төвлөрүүлж байх хэрэгтэй.

2. Бүлгийн хэлэлцүүлэг

Бүлгийн хэлэлцүүлэг нь ерөнхийдөө асуудлыг шинжин судлах, шийдэх ба шийдвэр гаргахад зориулсан сургалтын стратеги хэлбэрээр ашиглагддаг. Бүлгийн хэлэлцүүлэг нь суралцагчдад өөрийн үзэл бодлыг илэрхийлэх боломж олгодог бөгөөд зарим үед өөрийн байр суурийг эргэж харахад ч хүргэж болно. Бүлгээр хэлэлцэхэд маш тодорхой томъёолсон зорилт байх хэрэгтэй бөгөөд бүхий л үйл явцын туршид түүнийг хэрэгжүүлэхийг зорих шаардлагатай. Уур амьсгал тайван, үйл явц нь нарийн төлөвлөгдсөн, зохион байгуулагдсан байх ёстой. Бүлгээр хэлэлцэх үед тодорхой илэрхийлсэн эхлэл, дунд хэсэг ба зөв томъёологдсон төгсгөл байвал зохино.

Суралцагчид өөрийн саналыг илэрхийлэхдээ маш тухлаг болоод чөлөөтэй байдлыг мэдэрсэн байвал хэлэлцүүлэг үр ашигтай болно. Хэлэлцүүлгийн төгсгөлд шийдвэрлэвэл зохих зүйлийг тооцсон товч дүгнэлт хийх шаардлагатай. Бүлгээр хэлэлцэхдээ аль болохоор хоцрогчидтой түлхүү ажиллаж бүгдийн тэгш оролцоог хангах хэрэгтэй. Суралцагчдыг идэвхтэй оролцуулахын тулд асуулт тавих, өдөөх, зурагт үзүүлэн ашиглах гэх мэт аргуудыг хэрэглэнэ. Бүлгээр хэлэлцэх явцад ширээг тойрог байдалтай эсвэл “П” хэлбэрээр засаж, суралцагчдыг суулгавал илүү зохимжтой байх ба хүн бүртэй багш тулж ажиллах бололцоог олгоно.

Бүлгийн хэлэлцүүлэг нь суралцагчдад дараах боломжийг олгодог:

- Санал, сэтгэгдэлээ чөлөөтэй солилцох
- Шийдвэрлэх зүйлийг давтах
- Сэдвээр мэдлэгийн түвшинг тодорхойлох
- Бусдыг сонсох чадварыг хөгжүүлэх
- Өөрийн саналын төлөө хариуцлага хүлээх
- Хэлэлцэж байгаа асуудлаар өөрийн саналыг илэрхийлэх, санаа бодлоо бусдын өмнө гаргаж хэлэх
- Сургалтын үйл явцад хамтран ажиллахад суралцах г.м.

3. Жижиг бүлгүүдээр ажиллах

Тодорхой хугацаанд даалгавар биелүүлэх буюу асуудал шийдвэрлэхийн тулд хамтран ажиллах 3-5 суралцагчдаас жижиг бүлэг бүрдэнэ. СБС болон тэдэнтэй харьцаж чаддаг суралцагчдыг нэг бүлэгт багтаан тэдэнд багш нэмэлт тайлбар өгөх хэрэгтэй. Суралцагчдын оюуны түвшинг харгалзан жигд хуваарилах болон бүлгүүдийн хооронд оролцогчдын сэлгээг хийх хэрэгтэй.

Тухайн тохиолдолд суралцагчид ямар нэг даалгаварыг биелүүлэх буюу ямар нэг сэдвийг хэлэлцэх шаардлага гарвал даалгавар биелүүлэх хугацааг нь тухайн даалгавраас хамааран 5 минутаас бүхэл өдөр хүртэл хугацааг тавьж өгч болно.

Жижиг бүлгээр ажиллах аргыг ашиглахад:

- Суралцагчид санал бодлоо чөлөөтэй илэрхийлж болдог
- Суралцагсдын сонирхол татагддаг
- Сургалтын төлөө хариуцлага хүлээж байгаадаа урамшдаг
- Суралцагчид үйл явцад идэвхтэй татагдан оролцдог г.м.

4. Бодит жишээ судлах

Бодит жишээ буюу тодорхой тохиолдол гэдэг бол ямар нэг зүйлийг тодруулан харуулахын тулд амьдрал дээр байдаг болон санаанаас зохиосон тохиолдлуудын томъёолол юм. Тодорхой тохиолдол судлах нь суралцагчдыг сургалтад дээд хэмжээгээр татаж оролцуулдаг. Ингэхдээ дүрс бичлэг, зурагт үзүүлэн ашиглах нь илүү үр дүнтэй бөгөөд ялангуяа ойр дотны хүмүүст нь тохиолдолдсон явдлаас судалбал илүү үр дүнд хүрнэ.

Тодорхой жишээн дээр сургаснаар:

- Задлан шинжлэх ба онош тавих
- Амьдралын бодит тохиолдолд нийцэх шийдэл гаргах
- Бодит орчин нөхцөлд ажиллахад бэлтгэх
- Санал бодлоо солилцох боломж олгох
- Олон хувилбарт шийд гаргахад ашиглах г.м.

Тодорхой тохиолдол судлах арга нь суралцагчдад асуудлыг шийдэх чадвар бүрдүүлэхэд онцгой чухал ач холбогдолтой. Тодорхой тохиолдлыг судалснаар суралцагчид нь сэтгэн бодож сурах бөгөөд ирээдүйд тохиолдох янз бүрийн нөхцөл байдалд тус болох сэтгэлгээг бүрдүүлж өгдөг. Багш ч тодорхой тохиолдол зохиох, боловсруулах ба байгаа жишээнүүдийг ямар ч хэлбэрээр ашиглаж болно.

5. Бие даах дасгалууд

Бие даах дасгал гэдэг нь суралцагч бүрд тодорхой даалгавар өгөх замаар хэрэгждэг арга. Дасгалын зорилго нь суралцагчид үнэлж чадахуйц тодорхой байх ёстой. Бие даах дасгал нь шинэ мэдээллийг олж ажиглах замаар суралцах боломжтойг суралцагчдад олгодог. Энэ аргыг хэрэглэхдээ багш нь суралцагч дасгалыг хийх үедээ өөрийн үйл ажиллагааны төлөө хариуцлагаа мэдрэхүйц байдлаар дасгалуудыг сонгох хэрэгтэй. Гол нь багш чиглүүлэх үйл ажиллагааг хийх хэрэгтэй болно. Багш даалгаврыг суралцагчийнхаа оюуны нь чадавхид нь тулгуурлан ялгавартай өгнө. Гэхдээ дараа дараагийн даалгаврыг ахиулах түвшинд өгөхөд анхаарна.

Бие даах дасгал нь аливаа сургалтын хамгийн чухал хэсэг байдаг. Бие даах дасгал бүр нь маш тодорхой удирдамжаар хангагдсан байхын зэрэгцээ түүнийг дуусгах хугацааны хязгаарлалттай байвал зохино.

6. Төслүүд ба жижиг үйлдвэрлэл

Төслүүд нь бие дааж, эсвэл бүлгээрээ гүйцэтгэж болох дасгалын нэг төрөл юм. Ерөнхийдөө баримтуудын задлан шинжилгээ, боломжит хувилбаруудын хэлэлцүүлэг, асуудлыг шийдвэрлэх зөвлөмжүүдийг гаргах зэргийг багтаасан боловсруулалт хийснээр төсөл дуусгавар болох ёстой. Зөвлөмж гарвал тэр нь асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний тодорхой стратегийг өөртөө агуулж болно. Төслүүд нь суралцагчид танхимд сонссон мэдсэнээ дадлага чадвар болгон, сэдвүүдийг амьдрал дээр хэрэглэх зорилгоор ашиглана. Жижиг

үйлдвэрлэл үүсгэж, түүнийг удирдах нь төсөл хэрэгжүүлэх сонирхолтой бөгөөд амьдралтай арга юм. Түүний явцад “Бизнестэй танилц” сургалын хөтөлбөрийн үзэл баримтлалууд тод томруунаар илэрхийлэгдэж бататгагддаг. Энэ аргын үед суралцагчид өөрсдөө төлөвлөж, түүнийг удирдан нэг баг болж ажиллацгаадаг. Багш өгсөн даалгавартайгаа холбоотой асуудлаар зөвлөгчийн үүрийг гүйцэтгэдэг.

Суралцагчдад төслийн ерөнхий загваруудыг гаргаж өгөх ба түүний дагуу төсөл бичүүлж болно. Гэхдээ үүнд өөрийн өртгийн калькуляцийн тооцоог бодуулах шаардлагагүй байдаг. Мөн суралцагчдад ялгавартай хандаж, үнэлэлт дүгнэлт болдог.

7. Оюуны довтолгоо

Оюуны довтолгоо бол асуудлыг шийдвэрлэх ба шинэ санаа гаргахад хэрэглэгддэг арга юм. Суралцагч аль болох олон санааг гаргах хэрэгтэй болно. Ийм хичээл ерөнхийдөө ямар нэг асуудлыг дэвшүүлэн тавих буюу тайлбарлахаас үйлчилгээнүүдийг тоочиж асуудлыг тавьж болдог юм. Оюуны довтолгоо хийгээд задлан шинжилгээ хийх ёстой. Довтолгоо хийх үедээ суралцагчийг байнга сайшааж байх ёстой.

Энэ аргыг ашиглахдаа дараах дүрмийг баримтална. Үүнд:

- Бусдын санааг бүү шүүмжил, бүү шүүн хэлэлц
- Чөлөөтэй, зоригтой сэтгэлгээг талархаж, ухвар болон зүгээр солиотой мэт санаануудыг ч дэмж
- Тоог чухалчлан, хичнээн олон санаа байна, төдий чинээ сайн
- Бусдын санааг сүлж, сайжруул

Үүнээс гадна логикгүй, ухаангүй мэт байсан ч хамаагүй бүх санааг бичиж тэмдэглэвэл зохино.

Үүний дараагаар хөтөлбөрт юу гэж заасан байна түүний дагуу дүгнэлтийг гаргаж хэлэлцэнэ.

8. Дүрд тоглох

Дүрд тоглох нь хувь хүмүүсийн хоорондох харилцааны янз бүрийн асуудал, элдэв талуудыг тоглоомын хэлбэрээр харуулахад ашиглагддаг. Энэ арга нь янз бүрийн үзэл бодлын тухай ойлголтыг зөвшөөрөхөд маш чухал бөгөөд элдэв нөхцөл байдалд хүмүүс ямар зан төлөв гаргаж болохыг илэрхийлэхэд хэрэгтэй байдаг.

9. Илтгэгч урих

Илтгэгч урих нь анги танхим дахь сургалтын орчныг сонирхолтой болгодог. Тэр нь суралцагчдын хувьд үлгэрлэн дууриах загвар болж ч болох юм. Илтгэгч нь судалж байгаа сэдвээр нарийн мэргэшсэн хүн, ажил хэрэгч бизнесмен, эсвэл ажил үйл нь үзэж байгаа сэдэвтэй ямар нэг байдлаар холбоотой тухайн орон нутгийн хэн ч байх болох юм. Энэ нөөцийг бүрэн дүүрэн ашиглахын тулд багш нар ажил хэрэгч үйл ажиллагаатай болон жижиг үйлдвэрлэлийн хөгжил дэвшилттэй холбоотой байгууллага, холбоодын хооронд хувийн сүлжээ үүсгэх зайлшгүй шаардлагатай болно. Эдгээр нь:

- Банкууд
- Жижиг үйлдвэрүүдийг хөгжүүлэх агентлагууд
- Нягтлан бодогч, эдийн засагчид
- Хуульчид
- Орон нутаг болон олон нийтийн дунд ажил хэрэгч үйл ажиллагаа

явуулдаг байгууллагууд

- Сүм хийд
- Орон нутгийн ажил хэрэгч хүмүүс
- Яамд
- Ажил олгогчдын байгууллага
- Үйлдвэрчний эвлэл байж болох юм

10. Ажил хэрэгч тоглоом

Ажил хэрэгч орчныг загварчлан бүрдүүлдэг тоглоомууд нь бүх зүйл бодит байдал дунд болж байгаа мэт сэтгэгдэл төрүүлдэг учир ажил хэрэг удирдах, дадлага чадвар эзэмших, дадлага хийх болон өөрийн үйл ажиллагааны үр дүнг үзэх боломжийг суралцагчдад олгодог. “Бизнестэй танилц” сургалтын багцад орж байгаа ОУХБ-ын тоглоом нь энэ бүх шаардлагад нийцсэн байдаг. Суралцагчид хоорондоо өрсөлдөгч багуудад хуваандана. Дасгалын төгсгөлд багш ярилцлагын сэдвийг юу мэдэж олж авах гэдэгт чиглүүлэх замаар юуг яаж хийв гэдгээ эргэцүүлэн бодоход нь суралцагчдад тусална. Тоглоом нь сургалтын явцад ашиг тустайн зэрэгцээ маш сонирхолтой бөгөөд ихэнх хүмүүсийн хувьд ямар нэг байдлаараа шинэ зүйл байдаг. Тухайн ажил хэрэгч тоглоомоос гадна өөр бусад ийм төрлийн тоглоом бүтээж ашиглаж болно.

**Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг хөдөлмөрт бэлтгэх
үйлчилгээний загвар**

**ХӨДӨЛМӨРИЙН НАСНЫ ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДЭД
ЗОРИУЛСАН СУРГАЛТЫН АРГА ЗҮЙ, ЗӨВЛӨМЖ, УДИРДАМЖ**

Үндэслэл

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн оролцоог хангах, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжиж, орлогыг нь нэмэгдүүлэх, амьжиргааг дээшлүүлэх зэрэг олон арга хэмжээ авч байгаагийн тодорхой нэг жишээ нь албан байгууллагын нийт ажиллагчдын тодорхой хувийг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн ажиллуулах зохицуулалт байдаг. Монгол Улсын Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 111 дүгээр зүйлийн 3 дугаар заалтын дагуу 25-аас дээш ажиллагчидтай аж ахуйн нэгж байгууллага хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн ажиллуулаагүй тохиолдолд төлөх нөхөн төлбөрийг Монгол Улсын Засгийн газрын 2009 оны 01 дүгээр сарын 28-ны өдрийн 2 дугаар тогтоолоор хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээний 30 хувь байхаар шинэчлэн тогтоосныг баримтлан ажиллаж байна. Гэсэн хэдий ч хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн асуудалд хүний эрхийн үүднээс хандах хандлага болон хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд эрх, эрх чөлөөгөө бүрэн эдлэх нөхцөлийг бий болгохуйц хууль эрх зүйн орчин төлөвшөөгүйгээс хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэх боломж хязгаарлагдмал байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн амьжиргааг нийгмийн халамжийн арга хэмжээгээр шийдвэрлэх төдийгүй тэднийг нийгэмшүүлэх, тэдний эрхийг хүндэтгэх, сурч боловсрох, ажил хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, ажил хөдөлмөрт бэлтгэх үйлчилгээ үзүүлэх явдал нэн чухал шаардлагатай байна. Хөдөлмөрт бэлтгэх үйлчилгээний нэг хэлбэр нь хөдөлмөрт бэлтгэх үйлчилгээний хүрээнд зохион байгуулах мэргэжлийн болон ур чадварын сургалтууд юм. ОУХБ нь ажил хайж буй хүмүүст зориулан «Ажил мэргэжлийн зөвлөлгөө» болон хувиараа хөдөлмөр эрхлэхийг хүсэгчдэд зориулан «Бизнесээ эхэл, хөгжүүл» сургалтын хөтөлбөрийг боловсруулсан бөгөөд эдгээр сургалтын хөтөлбөрөөр хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан сургалт зохион байгуулах боломжтой. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд тусгай хэрэгцээ, онцлогтой учраас түүнд нь тохирсон хэлбэрээр сургалт зохион байгуулах шаардлагатай. Иймээс «Ажил мэргэжлийн зөвлөлгөө», «Бизнесээ эхэл, хөгжүүл» сургалтыг насанд хүрсэн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зохион байгуулах арга зүй, зөвлөмжийг боловсруулав.

Хэрэглэх хүрээ:

- Хөдөлмөрийн төв бирж, Нийслэлийн хөдөлмөрийн газрын сургалт хариуцсан мэргэжилтэн
- Аймаг, дүүргийн Хөдөлмөр, халамжийн үйлчилгээний хэлтсийн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн асуудал хариуцсан мэргэжилтэн
- Хөдөлмөр зуучлалын хувийн албадын мэргэжилтэн
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн холбооны удирдагч, идэвхтэн
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд рүү чиглэсэн үйл ажиллагаа явуулдаг төрийн болон төрийн бус байгууллагын ажилтан
- Хорооны нийгмийн ажилтан
- Сургалтын байгууллагуудын сургагч, багш зэрэг хүмүүс хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан сургалт явуулахдаа ашиглана.

Зорилго:

Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулан сургалт зохион байгуулах хүмүүст хичээлээ төлөвлөх, зохион байгуулах, тэдэнтэй ажиллахад туслах.

Баримтлах зарчим:

- Бэрхшээлийнх нь онцлогт тохируулах
- Энгийн ойлгомжтой байх

- Сэтгэл зүйн онцлогийг харгалзан үзэх
- Сургалтад оролцогчдын оролцоог тэгш хангах
- Зөвлөн туслах.

Сургалт зохион байгуулах:

- Сургалтын удирдамж, хөтөлбөр боловсруулна. (Хавсралт 3)
- Тушаал, төсөв гаргана. (Хавсралт 4)
- Сургалт үргэлжлэх хугацаа 1-2 өдөр, цайны завсарлага 15 минут, хоолны засварлага 1 цаг байна.
- Оролцогчдын тоо 15-20 хүн
- Бүлгийн ажил, дүрчилсэн тоглолт зэрэг дасгал ажиллуулахад болон сургалтын явцад оролцогчдыг оролцоог тэгш хангах, хүн бүртэй ажиллахад оролцогчдын тоо 15-20 байвал тохиромжтой.
- Сургалтад оролцогчдын талаар урьдчилан мэдсэн байх шаардлагатай (Иргэдийн тусгай хэрэгцээ, бэрхшээлд нь тохируулан сургалтын материал, хичээлийн слайд бэлдэх).
- Сургалтыг зарлан, оролцогчдыг сургалтад урина. Ингэхдээ сонсголын бэрхшээлтэй иргэдтэй мессежээр харилцах эсвэл эцэг, эх, асран хамгаалагч нартай нь утсаар холбогдож болно. Мөн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн найз нөхөд, нэг ангийнхан болон бусад хамаатан садан таньдаг хүмүүсээс /сургалтынхаа талаар тайлбарлан/ сургалтад суух хүсэлтэй хүн байгаа эсэхийг лавлан асууна. Түүнчлэн радио, телевиз, сонин зэрэг олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэлүүдээр зарлаж болно. Гэхдээ энэ нь хэтэрхий олон хүн цугларах боломжтой тул болгоомжтой хандах хэрэгтэй. Эхний 20 хүнийг аваад, сургалтад хамрагдаж чадаагүй бусад хүмүүсээс холбоо барих утсыг нь авч дараагийн сургалтад урих боломжтой.
- Сургалтын хичээлийн байр бэлдэнэ (Ширээ, сандлууд нь бүлгээр ажиллахад зөөж болохуйц, тэргэнцэртэй хүн явж болохоор чөлөөтэй байх).
- Сургалтын материал бэлдэнэ (Цагаан эсвэл үйсэн самбар, маркер, өнгийн цаас, бичгийн цаас, үзүүлэн таниулах материалууд, ноутбук, проектор, дэлгэц, видео хичээл, бүртгэлийн анкет, сургалтын үнэлгээний хуудас, дасгал ажлын загварууд гэх мэт).
- Хичээлийн дүрмээ боловсруулна.

Сургалтад хэрэглэх аргууд:

Насанд хүрэгчдэд зориулсан сургалтад хэрэглэж болох олон арга байдаг. Тухайлбал:

1. Тайлбарлах, лекц унших
2. Дүрслэн үзүүлэх
3. Бүлгийн ажил
4. Дүрчилсэн тоглолт
5. Асуулт хариулт, даалгавар
6. МЕТА төлөвлөгөөний арга

Сургалтад олон янзын арга хэрэглэх нь сургалтыг сонирхолтой, хөгжилтэй болгохоос гадна оролцогчдыг идэвхжүүлж, тэдэнд мэдээлэл илүү хүрэхэд тустай. Сургалт явуулахдаа суралцагсдын оролцоонд суурилах, сургагч багш зөвхөн тэднийг идэвхжүүлэх, сэдэлжүүлэх, чиглүүлэх үүрэгтэйгээр оролцох нь зүйтэй.

1. Тайлбарлах, лекц унших

Тайлбарлах гэдэг нь тухайн хичээл, эсвэл ямар нэгэн зүйлийг хэн нэгэнд яаж хийхийг хэлж өгөхийг хэлдэг. Үгээр, дохионы хэлээр, бичгээр, зургаар, графикаар, амьд жишээн дээр тайлбарлаж болно. Энэ аргыг олон хүнтэй сургалтад түгээмэл хэрэглэдэг бөгөөд бусад аргатай хослон хэрэглэвэл илүү үр дүнтэй.

Хөгжлийн бэрхшээлээс нь шалтгаалан дараах байдлаар тайлбарлах нь зүйтэй.

Сонсголын бэрхшээлтэй суралцагчдад:

- ✓ Дохиогоор
- ✓ Хэрэв уншиж чаддаг бол бичгээр
- ✓ Сул сонсголтой бол энгийн үгээр болон үзүүлэн таниулах материалаар
- ✓ Зураг, график, хүснэгтээр г.м.

Харааны бэрхшээлтэй суралцагчдад:

- ✓ Барриал хэрэглэж чаддаг бол барриал үсгээр
- ✓ Ярьж, уншиж, сонсгож
- ✓ Мөн том үсгээр бичиж хэвлэж өгч болно.

Зөвлөмж:

- ✓ Энгийн үг хэллэг хэрэглэх
- ✓ Хэлэх гэж буй санаагаа логик дэс дараалалтай, товч тодорхой ойлгомжтой ярих
- ✓ Жишээгээр тайлбарлах
- ✓ Самбарт бичих, зургаар дүрслэх
- ✓ Оролцогчдоор өөрсдөөр нь яриулах, бичүүлэх
- ✓ Асуулт асуух, ярилцах зэргээр идэвхжүүлээрэй.

2. Дүрслэн үзүүлэх

Багш сургахыг хүсэж буй зүйлээ биеэр үзүүлэх арга. Ялангуяа сонсголын бэрхшээлтэй хүмүүст илүү тохиромжтой арга юм.

Харааны бэрхшээлтэй суралцагчдад юу үзүүлж буйгаа үгээр тайлбарлах, бусад суралцагчдад заах, биечлэн үзүүлэх, өөрөөр нь хийлгэх хэрэгтэй.

Зөвлөмж:

- ✓ Дүрслэн үзүүлэх зүйлээ сайн бэлд
- ✓ Хэрэгцээтэй материал, өнгийн цаас, цавуу, хайч зэргийг ашигла.
- ✓ Удаанаар дүрслэн үзүүл
- ✓ Шаардлагатай бол давтан үзүүл
- ✓ Суралцагчдаар давтан хийлгэ
- ✓ Зөв буруу хийсэн эсэхийг хамтдаа ярилц.

3. Бүлгийн ажил

Оролцогчдын багаар ажиллах оролцоог тэгш хангах үүднээс бүлгийн ажил хийлгэдэг. Энэ аргыг хэрэглэхэд:

- ✓ Хүн бүр уг ажлын хийхэд оролцоно.
- ✓ Бусдын хийснийг шоолохгүй, шүүмжлэхгүй.
- ✓ Бусдаа хүндэтгэнэ.
- ✓ Хүн бүр санаагаа тусгана.

Жишээ нь:»Ажил мэргэжлийн зөвлөлөгөө» сургалтад ажилд орох өргөдөл бичих, хөгжлийн

бэрхшээлээс шалтгаалах хүчин зүйлийг үнэлэх (Ажлын байрт хөгжлийн бэрхшээлийн хүчин зүйлийг тохируулах, учирч болох хүндрэл, бэрхшээл, түүнийг даван туулах боломжууд) зэрэг сэдвүүдэд энэ аргыг хэрэглэж болно.

4. Дүрчилсэн тоглолт

Энэ бол тоглоомын голлох нэг арга юм. Дүрд хувирснаар оролцогч тухайн үзэгдлээс ямар нэг юмыг сайн мэдэж авдаг. Ялангуяа ажилд орох ярилцлага хийхэд энэ арга маш тохиромжтой. Ажил олгогч, ажил хайгчийн дүрд тоглоход хэн нэг нь хяналт тавина. Эргээд дүрээ сольж тоглоно. Дүрчилсэн тоглолтын дараа хэлэлцүүлэг хийж ярилцах нь маш ач холбогдолтой байдаг. Энэ аргыг:

- ✓ Шинэ ур чадварт суралцах
- ✓ Суралцагчдын хичээлээ ойлгосон эсэхийг шалгах
- ✓ Бусадтай харилцах чадварт сургах
- ✓ Өөрийгөө илэрхийлэх, танилцуулах
- ✓ Өөртөө итгэлтэй байх, өөрийгөө хөгжүүлэхэд туслах зэрэгт нь хэрэглэж болно.

Зөвлөмж:

- ✓ Энгийн дүр бүтээнэ.
- ✓ Энэ дүрээр дамжуулан юу заах гэж буйгаа сайтар тайлбарлана.
- ✓ Хэн хэн ямар дүрд тоглох, юу анхаарах ёстойг биечлэн үзүүлнэ.
- ✓ Дүрийг сольж тоглуулна.
- ✓ Тоглолт дууссаны дараа хэлэлцүүлэг хийж, хэн юу сурсан, хэн юун дээр алдсаныг ярилцана.

Жишээ нь: Нээлттэй ажлын байрын зарын дагуу утсаар болон биечлэн хандах, ажлын ярилцлагад орох зэрэг сэдвийг заахдаа энэ аргыг хэрэглэж болно.

5. Асуулт хариулт, даалгавар

Суралцагчдыг идэвхжүүлэх, оролцоог дэмжих, заасан зүйлийг ойлгосон эсэхийг энэ аргын тусламжтайгаар шалгаж болно. Суралцагч нэг бүр асуултад хариулж, даалгавар гүйцэтгэнэ.

Асуулт хариулт

Суралцагчийн мэдлэгийг шалгах, хичээлээ ойлгосон эсэхийг мэдэх хамгийн энгийн арга.

Даалгавар өгөх

Бие даан ямар нэг зүйл хийх даалгавар өгөх арга. Уг аргыг хэрэглэхдээ суралцагчдыг хэсэг хэсэг багт хуваан, тухайн даалгавар гүйцэтгэхэд шаардлагатай материал, тодорхой хугацаа өгнө. Даалгавар янз бүр байж болно.

Жишээ нь: Ажлын зорилгоо тодорхойлох, товч намтар бичих, өөрийн үнэлгээ хийх, ажил хайх эх сурвалж зэрэг сэдвүүдэд энэ аргыг хэрэглэж болно.

Зөвлөмж:

- ✓ Асууж лавлах, арга техникт суралцах
- ✓ Энгийн асуултаар нүүр хагалж ярилцах
- ✓ Суралцагчдын бэрхшээлийн төрөлд нь тохируулж харилцах
- ✓ Хийлгэх даалгавар, асуух зүйлээ маш сайн бодож, боловсруулах

- ✓ Хэцүүвтэр даалгавар, хүнд асуултыг хэзээ, хэнд өгөхөө сайтар төлөвлөх г.м.

6. **META төлөвлөгөөний арга**

Тайлбар META төлөвлөгөө нь хөдөлгөөнт материалууд ашигладаг бичгийн хэлэлцүүлгийн нарийвчилсан арга юм.

Үүнийг:

- ❖ Брейнсторминг буюу хамт олноороо асуудлыг хэлэлцэн боловсруулах тохиолдолд
- ❖ Бүлгээр хэлэлцэх явцад
- ❖ Төлөвлөгөө бэлтгэх үед
- ❖ Шийдвэр гаргах явцад
- ❖ Презентаци
- ❖ Судалгааны явцад
- ❖ *Үнэлгээ хийх тохиолдолуудад ашиглана.*

Хэрэгжүүлэх дүрэм:

- ❖ 7-оос доошгүй үгэнд санаагаа багтаах
- ❖ Бүх үгийг том үсгээр бичихгүй байх
- ❖ Нэг картанд нэг л санааг бичих
- ❖ Карт бүр чухал хэрэгцээтэйг анхаарах (хаяхгүй байх)
- ❖ Зөвхөн бичгийн хэлбэрээр хэлэлцэх
- ❖ Батлерийн дүрмийг баримтлах буюу сургалтын явцад бие биеэ дэмжих, багаар ажиллах
- ❖ Санал зөрөлдөөнтэй асуудлууд дээр (↗) тэмдэглэгээ хийх
- ❖ Ойлгогдоогүй, тодорхойгүй асуудлууд дээр (?) тэмдэглэгээ хийх
- ❖ Агуулга төстэй картуудаа ялгаж, бүтэцчилэх
- ❖ Каскад буюу бие биеэ шатлан сургах
- ❖ Санаа нэгдсэн асуудлууд дээрээ санал өгөх г.м.

Хэрэглэх материал:

- ❖ Карт
- ❖ Дугуй карт
- ❖ Зуйван болон гурвалжин картууд
- ❖ Маркер
- ❖ Пойнт буюу оновчтой санааг тэмдэглэгч
- ❖ Үүл (үндсэн гол санааг тэмдэглэдэг)
- ❖ Хайч
- ❖ Үйсэн самбар
- ❖ Цаасан самбар
- ❖ Тэмдэглэгээ, картуудаа тогтоох наадаг цаас
- ❖ Тогтоогч зүү г.м.

Энэ аргыг ямар ч сургалтад хэрэглэж болно. Ялангуяа интерактив буюу оролцогчдыг бие даан ажиллуулахад хэрэглэнэ. Жишээ нь: Ажлын зорилго тодорхойлох, сургалтын зорилгоо тодорхойлох, ажил хайх эх сурвалжууд гэх мэт.

Үнэлгээ

Сургалт болгоны эцэст суралцагчдаар үнэлгээний хуудас тарааж (Хавсралт 5), саналыг бөглүүлнэ. Энэхүү үнэлгээ, санал нь цаашид сургалтын чанараа сайжруулахад тустай. Сургагч багш эдгээрийг үндэслэн өөрийн сургалтын арга барилаа шинэчлэх, өөрийн чадвараа сайжруулах, хичээлээ сонирхолтой, үр дүнтэй явуулах, баяжуулахад ач холбогдолтой юм.

Ашиглах материал

1. ОУХБ. «Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан гарын авлага». УБ., 2011
2. ОУХБ. «Ажилд орох зам: Ажил хайж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан сургалтын багшийн гарын авлага». УБ., 2011
3. «Тэгш хамруулан сургагч багш» бэлтгэх сургалтын арга зүй. УБ., 2008

Хавсралт 1.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн сэтгэл зүйн онцлогууд (Зөвлөлгөө)

Танин мэдэхүйн хувьд:

- Харах, сонсох танин мэдэхүйн хөгжлийн алдагдал, дутуу хөгжил
- Ой тогтоолт удаан
- Ойлгох чадвар сул
- Сурах хурд удаавтар

Хөдөлгөөний онцлог:

- Орон зай, цаг хугацаа, хөдөлгөөний баримжаа сул
- Хөдөлгөөний уян хатан, хурд, хүч, зохицолт, оновчит байдал сул хөгжсөн

Зан төлөвийн хувьд:

- Өөртөө итгэх итгэл муу
- Идэвх санаачилга сул, бэлэнчлэх хандлагатай
- Хүлцэнгүй ноомой
- Дутуу дулимгийн мэдрэмжтэй, өөрийгөө голж чамлах хандлагатай
- Ганцаардмал зожиг, учир битүүлэг
- Харилцаанд орох харилцаа тогтоох чадвар султай, ичимхий бүрэг
- Авьяаслаг

Сэтгэл хөдлөлийн хувьд:

- Сэтгэл санааны байдлаа илэрхийлж ойлгуулах чадвар сул
- Нөхцөл байдалдаа тохируулан сэтгэл хөдлөлөө илэрхийлэх чадвар сул
- Гутрангуй, өөнтөгч
- Бухимдуу түгшимтгий,
- Сэтгэлээр амархан унадаг зэрэг онцлог илэрдэг.

Ажил мэргэжлийн чиг баримжаа олгохдоо хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн дээрх онцлогийг харгалзан үзэж, зөвлөж чиглүүлэх шаардлагатай болно. Зөвлөлгөө өгөхдөө дараах чиглэлээр зөвлөн туслах үйлчилгээг үзүүлнэ. Үүнд:

- Хүн гэдэг утгаар нь хүлээн авч, ижил тэгш байр сууринаас хүндэтгэлтэй хандах
- Шоолж тохуурхсан, гадуурхсан, эсвэл хэтэрхий халамжилсан байдал гаргахгүй байх
- Бусдаас дутах зүйлгүй гэсэн мэдрэмжийг төрүүлэх чиглэлээр хандах
- Хүн бүр ямар нэгэн авьяас чадвар, дотоод нөөц боломжтой төрдөг гэдгийг ойлгуулж итгүүлэх
- Хүн өөрөө идэвх чармайлт гаргаж чадвал сул талаа давуу тал болгон хувиргах гүйцэгдэшгүй давуу байх тэмүүллийг дэмжин сэдэлжүүлэх
- Хөгжлийн бэрхшээлийг нөхөн сэргээх замаар хөгжүүлж дутуу эрхтнийг орлуулах боломжтой гэдгийг ойлгуулж, амжилтад хүрэх сэдлийг дэмжиж өгөх

- Ажил эрхэлж, мэргэжил эзэмшиж, зорьсондоо хүрэхэд ихээхэн тэсвэр хатуужил гаргаж, өөрийн төлөө зүтгэл гарган байж ажил амьдралаа дээшлүүлэх боломжтой гэдгийг тайлбарлан ямар ажил төрөл тэдний бэрхшээлд тохирохыг зөвлөн, авьяас чадвар нөөц боломжийг нь дагуулан ажил мэргэжил санал болгож зуучлах
- Давуу байхын төлөө тэмүүлэл нь хүний амьдралын суурь сэдэл болж, хөгжин чадваржих, ажил мэргэжил эзэмшин, нийгмийн дунд идэвхтэй байр сууриа илэрхийлэх хөшүүрэг болдог гэдгийг тайлбарлан таниулах зэрэг зөвлөмж өгч болно. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд тохиолддог нэг хүндрэл бол өөрийн бэрхшээлээ илэн далангүй хэлж чаддаггүй гол дутагдал байдаг. Энэ саад бэрхшээлийг засахад туслах зорилгоор холбогдох санал зөвлөлгөөг өгч болох юм.

Хавсралт 2.

Бүрэг итгэлгүй зан чанараа засах зөвлөмж

Өөртөө итгэлгүй, бүрэг ичимхий зангаасаа болж, харилцаанд нээлттэй орж чаддаггүй хүн өөрийн хяналтын хөтөлбөрийг хийж, туршиж болох юм. Тухайлбал,

- Өөрийн зан чанар харилцааны давуу болон сул талуудыг тодорхойлох
- Өөртөө итгэх итгэл, түүний хүмүүс хоорондын харилцаанд гүйцэтгэх үүрэг ач холбогдлын талаар ном зохиол судлаж, мэдээлэл цуглуулах
- Өөртөө итгэлтэй хүмүүсийн үг хэллэг, нүүр царайны хувирал, биеийн хөдөлгөөн, дуу хоолойн өнгө хэмнэлийн онцлог байдлыг ажиглан судалж шинжилгээ (анализ) хийх
- Уншсан мэдээллээ эрэгцүүлж бодож, өөрийн дутууг гүйцээж залруулахад ашиглах санаануудыг сонгон жагсааж бичих
- Мэргэжлийн хүмүүстэй уулзаж ярилцаж, санал бодлоо хуваалцах,
- Итгэлтэй харилцаатай хүний туршлагаас суралцаж, турших
- Итгэлтэй харилцааг илэрхийлэх аргуудыг судлах
- Сонгосон аргаа туршиж, оролдох
- Шинэ дадлаа бэхжүүлж, давтлага туршилт хийх
- Оролдлого чармайлтаа дэмжиж бататгаж урамшуулах гэх мэт алхмууд туршиж болно.

**Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг ажил
олгогчдын эерэг хандлага, ажлын байр дээр сургалт, бизнесийн ур
чадварын сургалтаар дэмжих загвар**

**ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДИЙН ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТИЙГ
ДЭМЖИХ ЧИГЛЭЛЭЭР ЭЗДИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА
ЯВУУЛАХ БОДЛОГО, ҮНДСЭН ЧИГЛЭЛ**

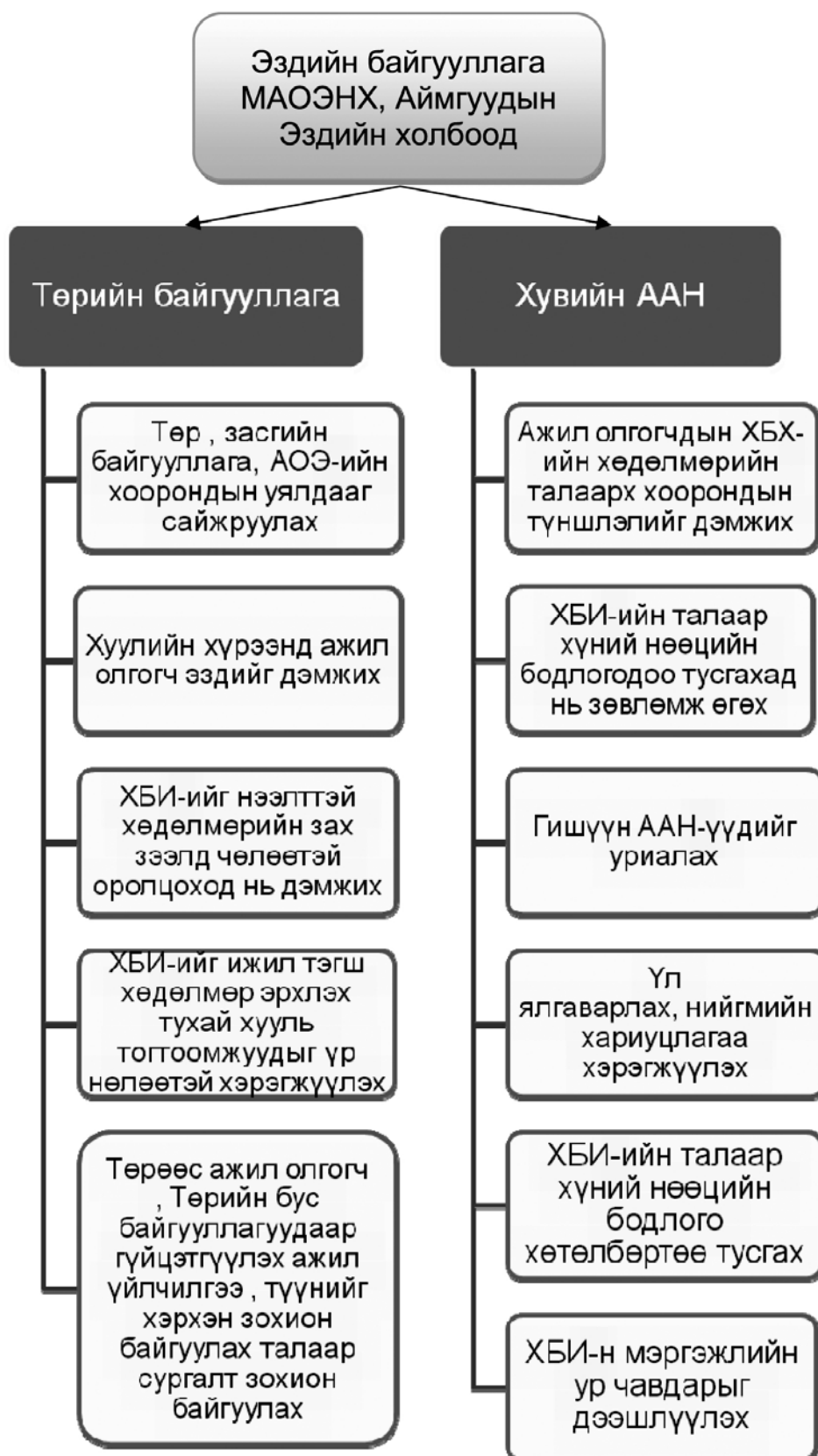
Монголын Ажил Олгогч Эздийн Нэгдсэн Холбоо нь эзэд, сайн дураараа эвлэлдэн нэгдсэн, өөрөө өөрийгөө санхүүжүүлдэг төрийн бус байгууллага юм. Холбоо нь Монгол улсын 21 аймагт бие даасан ажил олгогч эздийн холбоодтой, үндэсний хэмжээнд үйл ажиллагаа явуулдаг нэгдсэн байгууллага мөн.

МАОЭНХ-ны үндсэн үйл ажиллагаа нь гишүүдээ төлөөлөн төр, засгийн байгууллагатай ажиллаж, хөдөлмөрийн харилцааг төлөвшүүлж, бизнесийн тааламжтай, тогтвортой орчныг бүрдүүлэх бодлогод нөлөөлж, хувийн өмчийн аж ахуйн нэгжүүдийн өрсөлдөх чадвар, эцсийн үр ашгийг нэмэгдүүлэхэд мэдээллээр хангах, сургалт зохион байгуулах, зөвлөлгөө өгөх, гишүүдийн эрх ашгийг хамгаалах зэрэг олон чиглэлээр дэмжлэг, туслалцаа үзүүлснээр эздийн засаг дахь хувийн хэвшлийн үүргийг дээшлүүлэхэд чиглэж эздийг бэлтгэдэг. Эздийн байгууллагуудын ХБИ-ийг дэмжих, хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх үндсэн чиглэл, бодлого нь ХБИ-ийн эрхийг хүндэтгэх, нийгмийн харилцаанд ялгаварлан үзэхгүй байх, хөдөлмөрийн харилцаанд тэгш боломж олгоход чиглэдэг юм.

Зорилго, зорилт

- Эздийн байгууллагууд ХБИ-дэд хөдөлмөр эрхлэх боломж олгох
- Ажил олгогчдод ХБИ-ийн хөдөлмөрийн талаар зөвлөх
- ХБИ-ийн эрхийг дээдлэх г.м.

МАОЭНХ, Аймгуудын эздийн холбоод дээрх бодлогыг хэрэгжүүлэхдээ төрийн байгууллага болон хувийн аж ахуйн нэгж байгууллагуудтай дараах зарчмаар хамтран ажилладаг.

Дээрх бодлогыг хэрэгжүүлэхдээ дараах үйл ажилагаа явуулна.

- ХБИ-ийн хөдөлмөрлөх асуудлыг ажлын байрт зохистой шийдвэрлэсэн сайн жишээ, туршлагауудыг түгээх, сурталчлах,
- Гишүүн аж ахуйн нэгжүүдийг уриалж татан оролцуулах
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй ажиллагчдаас үйлдвэр, аж ахуйн газрын үйл ажиллагаанд бүтээлч хувь нэмрээ оруулахад дэмжлэг үзүүлэх
- ХБИ-ийн мэргэжлийн ур чадварыг дээшлүүлэх боломж, нөхцөлийг бүрдүүлэх
- Гишүүн байгууллагуудад мэдээлэл түгээж зөвлөлгөө өгч, үйлчилгээ үзүүлэх
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн хөдөлмөрийг зохицуулах асуудлаар ажил олгогчид хоорондоо түншлэн ажиллахыг дэмжих
- Ажил олгогчид ХБ-тэй иргэдийн хөдөлмөрийн асуудлыг боловсруулахад зөвлөлгөө өгөх, сургалт явуулах, холбогдох гарын авлага материалаар хангах г.м.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг ажлын байрт дагалдан сургах

1. Үндэслэл, зориулалт, хэрэглэх хүрээ

ХБИ-ийг ажлын байраар хангахын тулд тэднээс тодорхой ажил мэргэжлийн ур чадвар, туршлага шаардагддаг, үүний тулд тэдгээр иргэдийг ажлын байрт нь шаардагдах ур чадварын сургалтад хамруулан сургана.

2. Зорилго, зорилт

1. ХБИ-ийн мэргэжлийн ур чадварыг дээшлүүлэх
2. ХБИ-ийг тогтвортой ажлын байраар хангах
3. ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх г.м.

3. Баримтлах зарчим

- Хуулийн хүрээнд эрх тэгш байх, ялгаварлан гадуурхагдахаас сэргийлэх, ижил тэгш хөдөлмөрлөх эрхээ эдлэх боломж олгох, дэмжих
- Хуулиар тухайн байгууллагын ажил үүргийн тодорхой хувийг ХБИ-дэд хуваарилсан байх ёстой гэж заасны дагуу аж ахуйн нэгж, байгууллагад ХБИ-ийн ажил хөдөлмөр эрхлэх хүсэл сонирхол, ажил эрхлэх ур чадварт тохируулан ажлын байрыг судалж, ажил үүргийн шинжилгээ хийснээр тэдэнд таарах ажил үүргүүдийг тодорхойлох
- Холбоо, ХБИ-ийг ажил олгогчтой холбон, хөдөлмөрийн хамтын гэрээ байгуулж, ажлын байртай болгосны дараа ХБИ-ийг ажлын байрт сургаж, тогтвортой ажиллуулах.

4. Хэрэгжүүлэх арга зам, хамрах хүрээ, үе шат үйл ажиллагаа

1. Үйлдвэр, компани, ажил олгогч нь хүний нөөцийн бодлогодоо хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөрийн асуудлыг хариуцсан тусгай мэргэжилтнийг бэлтгэсэн байх
2. Тэдгээр мэргэжилтэн байгууллагадаа ажлын байрын шинжилгээг хийх
3. Шинээр ажлын байр бий болгоход холбогдох байгууллагууд, ажил олгогчдод зөвлөлгөө удирдамж өгөх
4. ХБИ-ийн хөдөлмөрт нийцсэн, тэдний биеийн байдалд таарах ажил үүргийн жагсаалт гаргах
5. Хөдөлмөр эрхлэх хүсэлтэй, идэвхтэй ажил хайж байгаа ХБИ-ийг хөдөлмөрийн зах зээл дээрээс олж дэмжих
6. Ажил мэргэжлийн ур чадварыг шалган тогтоох

7. Анкет бөглөх, ярилцлагад хэрхэн орох, ямар бичиг баримт бүрдүүлэх талаар зөвлөлгөө өгөх
8. Шаардлагатай гэж үзвэл ХБИ-ийг мэргэшүүлэх түр сургалтад хамруулан үнэмлэх олгох
9. Ажил олгогчтой ХБИ-ийг холбон өгч, ажилд оруулах, хөдөлмөрийн хамтын гэрээ байгуулахад туслах
10. Ажил олгогч ХБИ-ийг ажлын байрт сурган, шаардагдах мэргэжлийн ур чадварыг олгож, тогтвортой ажлын байраар хангах г.м.

5. Хяналт-шинжилгээ, Үнэлгээ

Холбоо аж ахуйн нэгж, байгууллага болон ажилд зуучлуулсан ХБИ-тэй байгуулсан хөдөлмөрийн гэрээгээ хэрхэн мөрдөж байгаад хяналт тавина. Жишээ нь талууд хүлээсэн үүргээ харилцан биелүүлж буй эсэхэд:

- Ажил олгогчдын хувьд: ажлын байрын орчин нөхцлийг тохируулах, хөдөлмөрийн харилцаанд алагчлахгүй байх, ажлын цагийг мөрдөх, хөдөлмөрийн хөлсийг цаг тухайд нь өгөх, ажил үүргийг ажилтны биеийн байдалд тохируулах, ажил мэргэжлээрээ хөгжихөд туслах, давтан сургах
- Ажилтны хувьд: ажлын цагийг мөрдөх, хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагаа, эрүүл ахуйн дүрмийг мөрдөх, ажил үүргийн гүйцэтгэлийг биелүүлэх гэх мэт

МАОЭНХ-ны үйл ажиллагааны нэгдсэн чиглэл:

- Ажил олгогч эздэд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн давуу талыг танилцуулах
- ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйл ажиллагааны тухай хууль тогтоомж, санхүүгийн дэмжлэгүүийг танилцуулах сургалт зохион байгуулах
- ХБИ-дэд зориулсан зам, дохиолол, дэд бүтэц бий болгох талаар энэ чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг ажил олгогч эздэд зөвлөх, нэгдсэн сургалт зохион байгуулах
- ХБИ-д зориулсан тусгай хэрэгсэл, протез ортопедийн хэрэгслийн үйлдвэрлэлийг дэмжих, шинэ техник технологи нэвтрүүлэх, энэ чиглэлийн үндэсний үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх чиглэлээр сургалт зохион байгуулах
- ХБИ-д мэргэжил, ур чадвар олгох сургалтыг ажлын байр дээр нь зохион байгуулах, энэ чиглэлийн үйл ажиллагаа явуулж буй ажил олгогчдод төрөөс үзүүлэх дэмжлэг тусалцаа, хөнгөлөлт, нийгмийн дэмжлэгийн талаар сургалт зохион байгуулах
- Үйлдвэрийн аюулгүй ажиллагаа, хөдөлмөр хамгаалал, үйлдвэрийн осол гэмтлээс урьдчилан сэргийлэх талаар ажил олгогчдод тогтмол сургалт зохион байгуулах
- Төрөөс ажил олгогч, Төрийн бус байгууллагуудаар гүйцэтгүүлэх ажил үйлчилгээ, түүнийг хэрхэн зохион байгуулах талаар сургалт зохион байгуулах

**Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг ажил олгогчийн
ээрэг хандлага, ажлын байр дээрх сургалт, бизнесийн ур чадварын
сургалтаар дэмжих загвар**

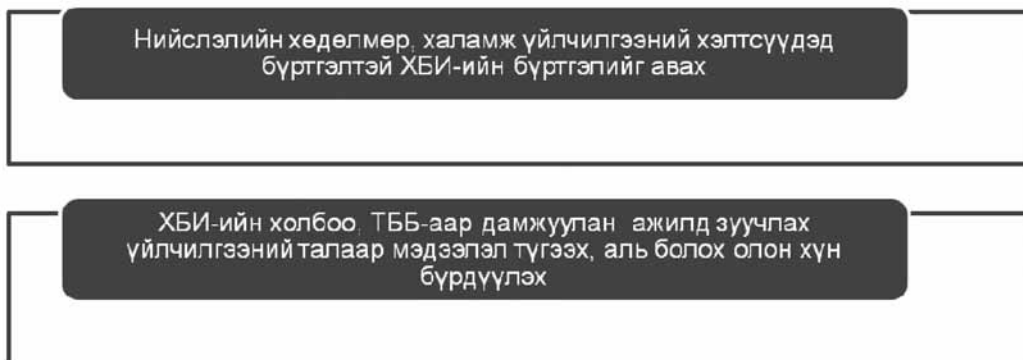
**ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДИЙГ АЖИЛД ЗУУЧЛАХ
ҮЙЛЧИЛГЭЭ ҮЗҮҮЛЭХ АРГАЧЛАЛ**

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд ажилд зуучлах үйлчилгээ үзүүлэх аргачлал

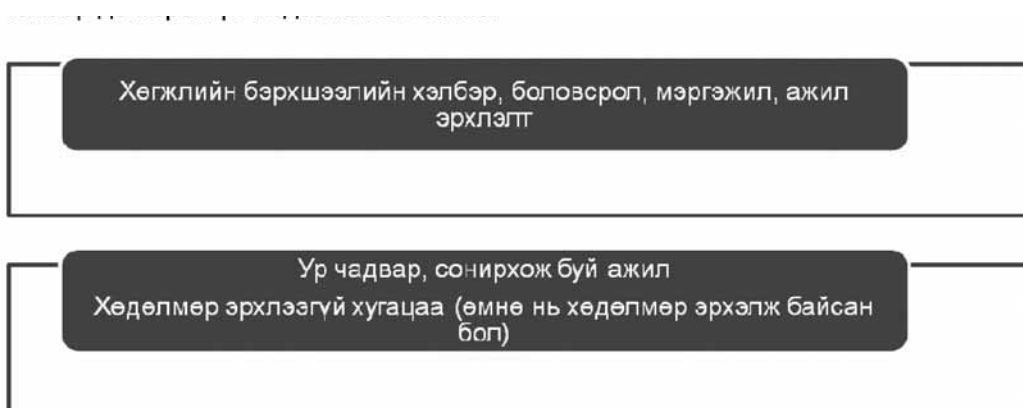
- Хөдөлмөрийн зах зээл дээрээс ХБИ –ийн мэдээллийг цуглуулах

ХБИ-ийг ажилд зуучлахын тулд ажил идэвхтэй хайж байгаа, хөдөлмөрийн насны хөдөлмөр эрхлэх хүсэлтэй иргэдийг бүрдүүлэх хэрэгтэй.

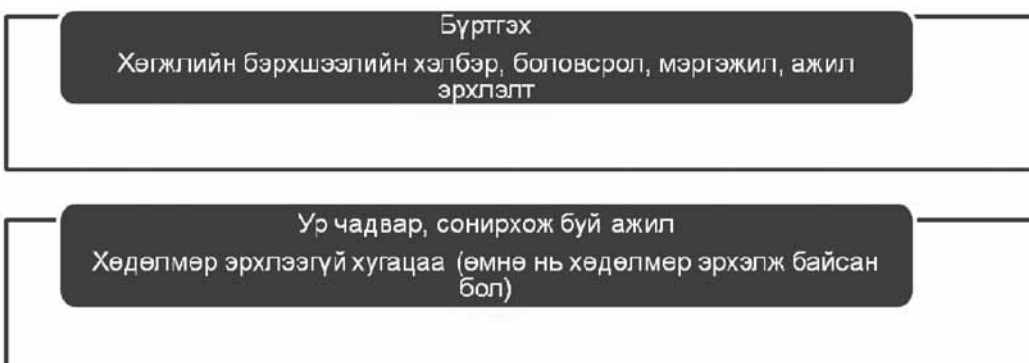
- ХБИ-тэй холбоо тогтоох, зарим мэдээллийг өгөх, авах, ярилцлагад урих

Холбоо барьж өөрийн зорилгоо танилцуулан ярилцлагад урьж, дараах зүйлийн талаар дэлгэрэнгүй мэдээлэлтэй болно.

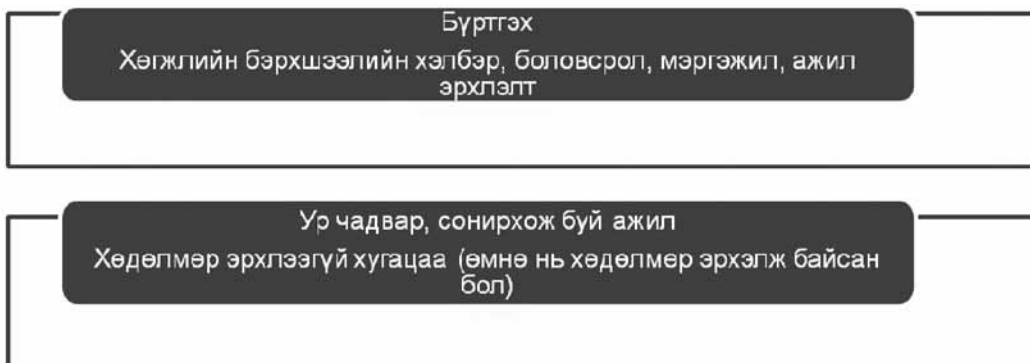
- Ярилцлага хийх

Ярилцлага хийх явцад дараах алхмыг хийнэ.

➤ Ажил олгогчдод санал болгох, ХБИ-ийг ажил олгогчтой холбож өгөх
Ажилд зуучлах иргэдийн мэргэжил, чадварт нь тохирох ажлын байрыг олж өгнө.

**Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг ажил олгогчийн
ээрэг хандлага, ажлын байр дээрх сургалт, бизнесийн ур чадварын
сургалтаар дэмжих загвар**

**ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДИЙН
БИЗНЕС ЭРХЛЭХ БОЛОМЖИЙН АРГАЧЛАЛ**

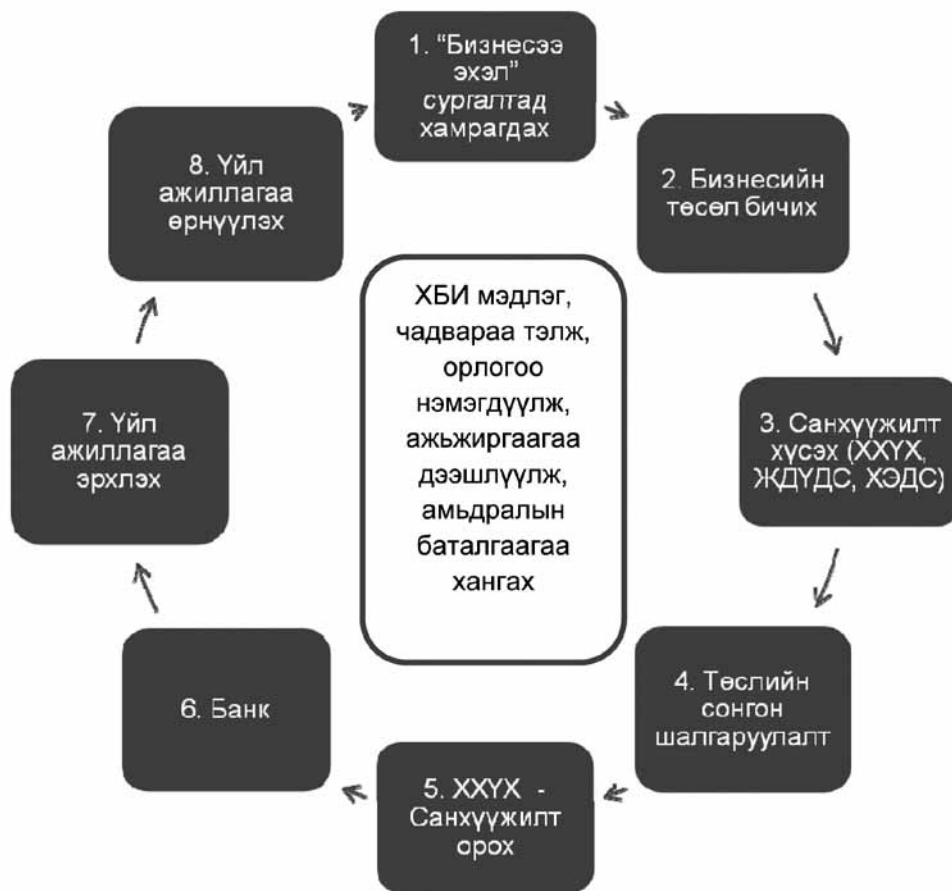

Зорилго: Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих нийтлэг үйл ажиллагааны үр дүнд бие даан хөдөлмөр эрхлэх боломжгүйгээс ажлын байраар хангагдаж чадахгүй байгаа хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хэрэгцээ, нөөц боломж, чадавхид тулгуурлан тэдний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжин, ажлын байр өрхийн орлогыг нэмэгдүүлэн улмаар ядуурлаас гаргахад оршино.

1. Бизнес эрхлэх хүсэлтэй ХБИ-ийг бүрдүүлэх
(Уг иргэд нь дараах шаардлагыг хангасан байна)
 - ✓ Бизнесийн шинэ санаа олсон, цаашдаа энэ чиглэлээр бизнесээ тогтвортой эрхлэх
 - ✓ Бизнес санаа нь үйлдвэрлэл, үйлчилгээний чиглэлд хэрэгжүүлж болохуйц бодит байх
 - ✓ Бизнесийн гарааны хөрөнгөтэй байх
 - ✓ Шинээр ажлын байр бий болгох боломжтой байх
2. Өөрөө өөртөө ажлын байр бий болгож, бизнес эрхлэх хүсэлтэй ХБИ-ийг «Бизнесээ эхэл» сургалтад хамруулна.
 - ✓ Сургалтад ХБИ болон тэдний ар гэрийн хүн, асран халамжлагчдыг хамруулна.
 - ✓ ОУХБ-ын сургалтын 5 өдрийн модулаар явагдана.
 - ✓ Нэг удаагийн сургалтад 20-иос хэтрэхгүй хүнийг оролцуулна.
 - ✓ Сургалтыг тусгайлан бэлтгэсэн мастер багш явуулна.
 - ✓ Сургалтад оролцогчдоос шалгалт авч төгсөгчдөд сертификат олгоно.
3. Сургалтаар заах хичээл, олгох мэдлэг ур чадвар
 - ✓ Бизнес төлөвлөгөө, төсөл хэрхэн боловсруулах тухай
 - ✓ Төслийн баримт бичиг боловсруулах
 - ✓ Ашиг тооцох тухай
 - ✓ Нягтлан бодох бүртгэлийн үндэс
 - ✓ Эрсдэлийн үнэлгээ г.м.
4. Сургалтад оролцогч бизнесийн зээлд хамрагдахын тулд төлөвлөгөөгөө боловсруулан, төсөл бичнэ.
 - ✓ Ижил төстэй үйл ажиллагаа эрхлэх хүмүүстэй нэг бүлэг, нөхөрлөл байгуулан нэгдэж болно.
5. Жижиг дунд үйлдвэрлэлийг дэмжих сан, Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас санхүүжилт хүсэх
 - ✓ Төсөл сонгон шалгаруулах үйл ажиллагаа
 - ✓ Төслийн санхүүжилт олгох
6. Төсөл нь шалгарсан иргэн (бүлэг, хоршоо, аж ахуйн нэгж, төрийн бус байгууллага, нөхөрлөл) санхүүжилтээ аван үйл ажиллагаа хэрэгжүүлнэ.
 - ✓ Төсөл хэрэгжүүлэгчид улирал бүр төслийн явцын тайланг харьяа Хөдөлмөр халамжийн хэлтсүүдэд гаргаж өгнө.
7. Бизнесээ тогтвортой эрхэлж байгаа ХБИ-ийг дараагийн шатны «Бизнесээ хөгжүүл» сэдэвт сургалтад хамруулна.

Өөрөө өөртөө ажлын байр бий болгох аргачлал дараах үе шатаар явагдана.

Монголын ажил олгогч эздийн нэгдсэн холбоо

**Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг ажил
олгогчдын эерэг хандлага, ажлын байр дээр сургалт, бизнесийн ур
чадварын сургалтаар дэмжих загвар**

**ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДИЙГ АЖЛЫН
БАЙР ДЭЭР ДАГАЛДАН СУРГАХ АРГАЧЛАЛ**

Үндэслэл, зориулалт, хэрэглэх хүрээ

ХБИ-ийг ажлын байраар хангахын тулд тэднээс тодорхой ажил мэргэжлийн ур чадвар, туршлага шаардагддаг. Иймээс тэдгээр иргэнийг ажлын байр дээр ур чадварын сургалтад хамруулан сургадаг.

Зорилго, зорилт

1. ХБИ-ий мэргэжлийн ур чадварыг дээшлүүлэх
2. ХБИ-ийг тогтвортой ажлын байраар хангах
3. ХБИ-ий хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх

Баримтлах бодлого, хэрэгжүүлэх зарчим

- Хуулийн хүрээнд эрх тэгш байх, үл ялгаварлах, үл гадуурхагдах, ижил тэгш хөдөлмөрлөх эрхээ эдлэх боломж олгох, дэмжих
- Хуулиар тухайн байгууллагын ажил үүргийн тодорхой хувийг ХБИ-д хуваарилсан байх ёстой гэж заасны дагуу аж ахуйн нэгж, байгууллагууд ХБИ-ийн ажил хөдөлмөр эрхлэх хүсэл сонирхол, ажил эрхлэх ур чадварт тохируулан ажлын байрыг судалж, ажил үүргийн шинжилгээ хийснээр таарч тохирох ажил үүргийг тодорхойлох юм.
- ХБИ-ийг ажил олгогчтой холбон, хөдөлмөрийн хамтын гэрээ байгуулж, ажлын байртай болгосны дараа ХБИ-ийг ажлын байр дээр сургаж, тогтвортой ажиллуулах.

Хэрэгжүүлэх арга зам, үйл ажиллагаа

- 1) Үйлдвэр, компани, ажил олгогч хүний нөөцийн бодлогодоо хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөрийн асуудлыг хариуцсан тусгай мэргэжилтнийг бэлтгэсэн байх
- 2) Тэдгээр мэргэжилтэн байгууллагадаа ажлын байрын шинжилгээг хийх
- 3) Шинээр ажлын байр бий болгох байгууллага, ажил олгогчдод зөвлөлгөө удирдамж өгөх
- 4) ХБИ-ийн хөдөлмөрт нийцсэн, биеийн байдалд нь таарах ажил үүргийн жагсаалт гаргах
- 5) Холбооноос хөдөлмөр эрхлэх хүсэлтэй, идэвхтэй ажил хайж байгаа ХБИ-ийг хөдөлмөрийн зах зээл дээрээс олж мэдээллийн сантай болох
- 6) Ажил мэргэжлийн ур чадварыг шалган тогтоох
- 7) Анкет бөглөх, хэрхэн ярилцлагад орох, ямар бичиг баримт бүрдүүлэх талаар зөвлөлгөө өгөх
- 8) Шаардлагатай гэж үзвэл холбоо ХБИ-ийг мэргэшүүлэх түр сургалтад хамруулан үнэмлэх олгох
- 9) Ажил олгогчтой ХБИ-ийг холбон өгч, ажилд оруулах, хөдөлмөрийн хамтын гэрээ байгуулах
- 10) Ажил олгогч ХБИ-ийг ажлын байр дээр сурган, шаардагдах мэргэжлийн ур чадварыг олгож, тогтвортой ажлын байраар хангах

Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ

Холбооноос аж ахуйн нэгж, байгууллага болон ажилд зуучлуулсан ХБИ-тэй байгуулсан хөдөлмөрийн гэрээний биелэлтэд хяналт тавина. Талууд хүлээсэн үүргээ харилцан биелүүлж буй эсэхэд хяналт тавихдаа:

Ажил олгогчдын хувьд:

- Ажлын байрын орчин нөхцлийг тохируулах, хөдөлмөрийн харилцаанд алагчлахгүй байх, ажлын цагийг мөрдөх, хөдөлмөрийн хөлсийг цаг тухайд нь өгөх эсэх, ажил үүргийг ажилтны биеийн байдалд тохируулах, ажил мэргэжлээрээ хөгжихөд туслах, давтан сургах

Ажилтны хувьд:

- Ажлын цагийг мөрдөх, хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагаа, эрүүл ахуйн дүрмийг мөрдөх, ажил үүргийн гүйцэтгэлийг биелүүлэх гэх мэт.

**Монголын үйлдвэрчний эвлэлийн холбооноос хөгжлийн бэрхшээлтэй
иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих чиглэлээр чадавхийг
нэмэгдүүлэх загвар**

**ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДИЙН ЭРХИЙГ ХАМГААЛАХ БОЛОН
ҮЙЛДВЭРЧНИЙ ЭВЛЭЛИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНД ХАМРУУЛАХ
ЧИГЛЭЛЭЭР ҮЙЛДВЭРЧНИЙ ЭВЛЭЛҮҮДЭЭС ХИЙХ АЖЛЫН ЧИГЛЭЛ**

Нэг. Нийтлэг үндэслэл

Манай улсын нийт хүн амын 2.8 хувь буюу 69.2 мянга нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд (ХБИ) байгаагаас 55.2 хувь нь эрэгтэйчүүд, 44.8 хувь нь эмэгтэйчүүд, 35.5 хувь нь төрөлхийн, 64.5 хувь нь олдмол шалтгаан буюу ахуйн болон үйлдвэрлэлийн ослын улмаас хөдөлмөрийн чадвараа алдсан байна. Хөдөлмөрийн насны 82645 хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн 20.7 хувь нь хөдөлмөр эрхэлж байна.

Үйлдвэрчний Эвлэлүүд бүх шатны хамтын гэрээ, хэлэлцээрт хөгжлийн бэрхшээлтэй гишүүд, ажилчдын эрхийг хамгаалах, ажлын байр дээр осол гэмтэлд өртөж хөгжлийн бэрхшээлтэй болохоос сэргийлэх, хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн шаардлагыг хангуулах, ажлын байрыг хадгалах, шинээр мэрэгжил олгох сургалтад хамруулах, эрхэлж байгаа бизнест нь санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдээ асарч байгаагаас хөдөлмөр эрхэлж чадахгүй байгаа иргэнд туслалцаа үзүүлэх, хөдөлмөрийн харилцааны хууль тогтоомж, ажил мэргэжлийн талаар зөвлөлгөө өгөх зэрэг асуудлыг тусган шийдвэрлүүлж ирсэн байна.

Цаашид нийт үйлдвэрчний эвлэлүүдээс ХБИ-ийн эрхийг хамгаалах, үйл ажиллагаанд хамруулах чиглэлээр үйлдвэрчний эвлэлүүдээс олон улсын үйлдвэрчний эвлэлүүдийн туршлага, Олон улсын Хөдөлмөрийн Байгууллагын зөвлөмж чиглэлийн дагуу ХБИ-ийн тэгш оролцоог хангах, эрхэд суурилсан чиг хандлагыг төлөвшүүлэх чиглэлээр бодит ажил хийж үйл ажиллагаагаа сайжруулах шаардлагатай байна.

Хоёр. ХБИ-ийн эрхийг хамгаалах, үйлдвэрчний эвлэлийн үйл ажиллагаанд хамруулах чиглэлээр хэрэгжүүлэх ажлын чиглэл

ХБИ-ийн эрхийг хамгаалах, үйлдвэрчний эвлэлийн үйл ажиллагаанд хамруулах чиглэлээр МҮЭХ болон аймаг, нийслэл, салбарын үйлдвэрчний эвлэлийн холбоо, анхан шатны хороодоос дараах чиглэлийн ажлыг зохион байгуулах нь зүйтэй. Үүнд:

2.1. МҮЭХ-ноос хийх ажлын чиглэл

1. ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих хууль эрх зүйн орчинг сайжруулах, ХБИ-ийн тухай үндсэн мэдээллийг сайжруулах, бүх шатанд боловсрол эзэмшүүлэх, зах зээлд эрэлттэй байгаа мэргэжлээр сургаж бэлтгэх, ажлын байрыг өөрчлөн тохижуулах арга хэмжээ авч, ХБИ-ний ажиллах нөхцөлийг хангасан ажил олгогчийг урамшуулах, холбогдох зардлын зохих хэсгийг Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас нөхөн олгох, хуулийн хэрэгжилтэд тавих хяналтыг сайжруулах талаар санал санаачилга гарган ажиллах.
2. ХБИ-ийн хууль эрх зүйн орчинг боловсронгуй болгох, ялангуяа хөдөлмөр эрхэлж буй иргэдийн өндөр насны тэтгэвэрт гарах насыг 5 жилээр урагшлуулах, тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийг 20 жил гэснийг 15 жил болгох асуудлаар «Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хууль»-д нэмэлт өөрчлөлт оруулах.
3. ХБИ-ийн талаар төрөөс баримтлах бодлогыг зөвхөн нийгмийн хамгааллаар хязгаарлахгүй, тэгш оролцоог бүх чиглэлээр хангаж өөрчлөхөд нөлөөлж ажиллах.
4. МҮЭХ-ны Хууль зүйн зөвлөлгөө өгөх төвийн үйл ажиллагааг ХБИ-дэд хууль зүйн зөвлөлгөө өгөх, өмгөөллийн туслалцаа үзүүлэх, хөдөлмөрийн зах зээл, сул чөлөөтэй ажлын байрын талаар мэдээлэл өгөх, ажил мэргэжлийн болон хууль тогтоомжийн асуудлаар зөвлөлгөө өгөх, ажилд зуучлах, хувиараа хөдөлмөр эрхлэх сонирхолтой иргэдэд зориулсан сургалт хийх, зөвлөлгөө мэдээлэл өгөх чиглэлээр өргөжүүлэх.
5. МҮЭХ-ноос хөгжлийн бэрхшээлтэй гишүүд, иргэдэд үйлчлэх чадавхиа нэмэгдүүлэх, энэ чиглэлээр МҮЭХ-ны хуульч, өмгөөлөгчдийн багийн гишүүн, хөдөлмөрийн хяналтын

улсын байцаагч нар болон итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчдийг чадавхижуулах.

6. МҮЭХ-ны сургалтын хөтөлбөрийг хөгжлийн бэрхшээлтэй гишүүд нэгэн адил хэрэглэх боломжтой байдлаар бэлтгэн гаргаж, ажилдаа нэвтрүүлэх.
7. МҮЭХ, гишүүн байгууллагууд, ялангуяа МҮЭХ-ны өмчийн байгууллагуудын байрын орох гарах гарц, дотоод тохижилтыг ХБИ-д үйлчлүүлэх боломжтой болгох.
8. ХБИ-ийн ур чадварын уралдааныг төв, орон нутаг, үндэсний хэмжээнд нийгмийн зөвшлийн талуудтай хамтран зохион байгуулах.
9. Хөгжлийн бэрхшээлтэй ажилчдыг хөлслөн ажиллуулж байгаа болон ирээдүйд хөлслөх сонирхолтой байгаа ажил олгогч нарт зориулсан шаардлагатай мэдээлэл, ХБИ-ийг ажиллуулахын тулд бэрхшээлийг амьдрал дээр хэрхэн шийдсэн талаар сайн туршлагыг багтаасан гарын авлага бэлтгэн гаргах зэргээр олон нийтийн ойлголт, эерэг хандлагыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн ажлыг хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр дамжуулан хийх.

2.2. Аймаг, нийслэл, салбарын үйлдвэрчний эвлэлийн хороодоос хийх ажлын чиглэл

1. Орон нутаг, байгууллагын хэмжээнд тулгамдаж байгаа асуудлыг нарийвчлан авч үзэх, шийдвэрлэхийн тулд баримтлах стратеги, явуулах үйл ажиллагааны нарийвчилсан төлөвлөгөөнд тусган ХБИ-ийн эрхийг хамгаалах талаар ҮЭ-ийн холбооны бодлогын баримт бичгийг хөгжлийн бэрхшээлтэй гишүүд, ажилчдын оролцоотойгоор боловсруулж гаргах.
2. Үйлдвэрлэлийн ослын улмаас амь үрэгдсэн ажилчдын дурсгалыг хүндэтгэх өдөр (4 дүгээр сарын 28), Олон улсын эв санааны нэгдлийн өдөр (5 дугаар сарын 1), Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийг хамгаалах Олон улсын өдөр (12 дугаар сарын 3) тус бүр тэгш эрх, ХБИ-ийн нөхцлийг сайжруулах асуудлаар өөрийн онцлогт тохирсон арга хэмжээ болгон нийгмийн зөвшлийн талуудтай хамтран зохион байгуулж тэмдэглэдэг байх.
3. Ажил олгогчдын ойлголт, эерэг хандлагыг нэмэгдүүлэх чиглэлээр салбар, орон нутгийн хэмжээнд хамтын ажиллагааны сүлжээ бий болгох, сайн туршлагыг цуглуулж түгээх, сургалт, сурталчилгааны ажлыг зохион байгуулах, сургагч багш нарыг бэлтгэх.
4. Хөгжлийн бэрхшээлтэй үйлдвэрчний эвлэлийн гишүүн, иргэнд мэргэжил олгох, ажилд зуучлах, хувиараа хөдөлмөр эрхлэх сонирхолтой иргэдэд зориулсан сургалт хийх, зөвлөлгөө өгөх төвийн байгуулан ажиллуулах.
5. Хөгжлийн бэрхшээлтэй үйлдвэрчний эвлэлийн гишүүн, ажилтнуудад зориулан цахим хуудас байрлуулах, тусгай хэвлэл гаргах зэргээр мэдээллээ байнга шинэчлэн хүргэж байх
 - а) Үйлдвэрчний эвлэлийн одоогийн үйл ажиллагаа, өрнүүлж байгаа кампанит ба ойрын үед төлөвлөж байгаа ажлууд
 - б) Үйлдвэрчний эвлэлүүд тэдгээрийн үйл ажиллагаанд хэрхэн оролцох боломжтой
 - в) ХБИ-ийн тухай хууль тогтоомж, тайлбар, Засгийн газрын бодлого шийдвэр г.м.
 6. ХБИ-ийг ажлын байр дээр ялгаварлан гадуурхах явдалтай тэмцэх үйлдвэрчний эвлэлийн кампанит ажлын гарын авлагыг бэлтгэн гаргах, тодорхой асуудлаар кампанит ажил өрнүүлэх
7. Үйлдвэрчний эвлэлийн зүгээс ХБИ-д дэмжлэг тусалцаа үзүүлэх, үйлдвэрчний эвлэлүүдээс хэрхэн төлөөлөх болон ХБИ-ийн тухай хууль тогтоомжийг хэрхэн ойлгож хэрэгжүүлэх талаар үйлдвэрчний эвлэлийн идэвхтэн сонгуультнууд, хамтын гэрээ, хэлэлцээрийн багийн гишүүдэд зориулсан тайлбар, гарын авлага бэлтгэн хүргүүлэх.
8. Үйлдвэрчний эвлэлийн идэвхтэн сонгуультнуудыг бэлтгэх талаар сургалтын хөтөлбөр хэрэгжүүлж, ХБИ-тэй ажиллахад зориулан ажлын байрт шаардлагатай өөрчлөлтийг

хийх талаар ажил олгогч нартай хэлэлцээ хийх, хөдөлмөрийн харилцааны холбогдох бичиг баримт, хамтын гэрээ, хөдөлмөрийн гэрээ зэрэгт дүгнэлт өгөх зэрэг чадварт сургах.

2.3. Анхан шатны хорооноос хийх ажил

1. Ажил олгогчоос ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх чиглэлээр баримтлах бодлогын баримт бичиг гаргахад нөлөөлөх, хэрэгжилтэд нь хяналт тавьж ажиллах
2. Ажлын байрт ялгаварлагдах, эрх нь зөрчигдөхөөс сэргийлж, олон нийтийн хяналт тавих, ажлын байрын шалгах хуудаст хөгжлийн бэрхшээлтэй ажилтны ажлын байртай холбогдох агуулга нэмэх, үзлэг шалгалт хийх.
3. Хамтын гэрээнд хөгжлийн бэрхшээлтэй ажилтны эрхийг хамгаалах, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих чиглэлээр дараах асуудлыг тусган шийдвэрлүүлэх. Үүнд:
 - а) Хуульд заасан квотын дагуу хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн авч ажиллуулах талаар ажил олгогчид шаардлага тавих, ХБИ ажиллах бололцоотой ажлын байрыг тохирох,
 - б) Үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчин, хурц хордлогын улмаас хөдөлмөрийн чадвараа алдсан ажилтанг эрхэлж байсан ажилд нь эгүүлэн авах, сул чөлөөтэй ажлын байрын талаар мэдээллээр хангах, шаардлагатай тохиолдолд дахин мэргэжил эзэмших сургалтад хамруулах. Энэ асуудлаар ажил олгогчтой хамтарсан хөтөлбөр хэрэгжүүлэх,
 - в) Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 97 дугаар зүйлд заасны дагуу ажил олгогчоос олгох нөхөн төлбөрийн хэмжээ, давтамж, нөхөн төлбөрийг индексжүүлэх,
 - г) Хөгжлийн бэрхшээлтэй болон одой хүний ажлын байрын нөхцөлийг сайжруулах
 - д) Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй болон тухайн байгууллагад ажиллаж байсан хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний амьжиргааг сайжруулах.
4. Хөгжлийн бэрхшээлтэй ажилчдад зориулан тэдний ажлын байртаа эдлэх ёстой эрх болон ажил олгогчийн хүлээх үүрэг, хариуцлагын талаар зөвлөлгөө, мэдээлэл товч ойлгомжтой байдлаар бэлтгэн гаргах. Ингэхдээ мэдээллийг ямар байдлаар бэлтгэвэл ашиглах боломжтой талаар өөрөөс нь лавлан мэдсэний үндсэн дээр тэр хэлбэрээр бэлтгэн хүргэх.
5. ҮЭ-ийн ажилд оролцох бүх талын боломжийг хангах, үйлдвэрчний эвлэлийн тухай мэдлэгийг сайжруулж сургалтад хамруулах.
6. Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчдийн мэдлэгийг дээшлүүлэх.

Гурав. Зөвлөмжийн хэрэгжилтийг хангах, хяналт тавих

Нийт үйлдвэрчний эвлэлүүд энэхүү зөвлөмжийн хэрэгжилтийг хангах, хяналт тавин ажиллахын тулд дараах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх нь зүйтэй. Үүнд:

1. Дэмжлэг авах, өөрийн удирдах болон шийдвэр гаргах түвшний байгууллагад ХБИ-ийн асуудал хариуцсан ажилтан, эсхүл ҮЭ-ийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч үүрэг хариуцуулж ажиллуулах.
2. Үйлдвэрчний эвлэлийн хороо, холбоодын түвшний хамтын гэрээ, хэлэлцээр болон хамтын ажиллагааны холбогдох бусад шийдвэрт энэхүү чиглэлийн үзэл санааг өөр өөрсдийн онцлогт нийцүүлэн тодорхой тусгаж байх.
3. Ажлын чиглэлийнхээ дагуу авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээний биелэлт, явц, тулгамдаж буй асуудлыг харъяалах үйлдвэрчний эвлэлийн холбоо, МҮЭХ-нд мэдээлж, шаардлагатай туслалцаа авах, хамтран ажиллах.

